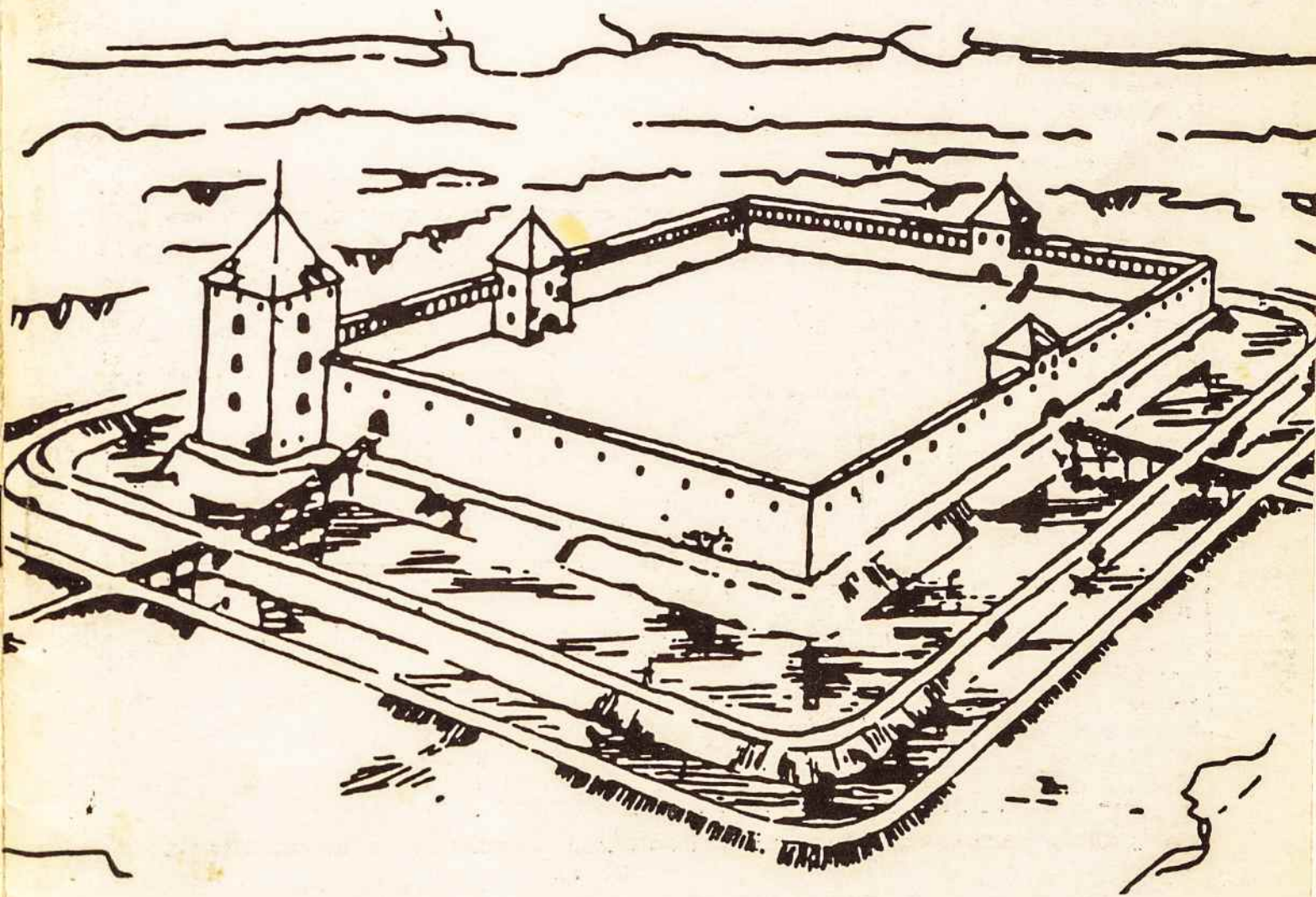

TECHNIKOS ŽODIS

1995 No. 1

TECHNIKOS ŽODIS

Pasaulio ir Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų s-gos PLIAS/ALIAS organas. Įsteigtas 1951 metais. Leidžia ALIAS Chicagos skyriaus Technikinės spaudos sekcija. Išėina kas trys mėnesiai. Prenumerata 15 JAV dol. metams

THE ENGINEERING WORD

Published by American Lithuanian Engineers and Architects Association, Inc. Chicago Chapter Technical Press Section. Established 1951. Published quarterly. Yearly subscription \$15.00 U.S.

Spaudos sekcijos vadovas
Kostas Burba

Redaktorius - Editor
Viktoras Jautokas
5859 S. Whipple St.
Chicago, IL 60629
Tel. 312/778-0699

Red. pavaduotojas
G.J. Lazauskas
208 W. Natoma Ave
Addison, IL 60101
Tel. 708/543-8198

Administratorius
A. Brazdžiūnas
7980 W. 127th St.
Palos Park, IL 60464
Tel. 708/448-4652

Atstovai
Edm. Arbas
Los Angeles, CA

S. Bačkaitis
Washington, D.C.

J. Gimbutas
Boston, MA

Kompiuterizacija
Rūta Jautokienė

Spaudė
M. Morkūno spaustuvė
3001 West 59th St.
Chicago, IL 60629

Šio numerio redakcija: Jonas Albertavičius, Tadas Bukaveckas, Albertas Kerelis, Vida Lebedaitė, Leonas Maskaliūnas, Alfonsas Pargauskas, Vytautas Peseckas

TURINYS - CONTENTS

Medininkų pilis.....A. Jocys.....1 The castle of Medininkai	1
Lietuvos Respublikos Prezidento įžanginis žodis - Regiu atstatytą senąją Medininkų Piliį.....A. Brazauskas.....2 Introductory word by the President of the Republic of Lithuania - I see the old Medininkai castle restored	2
Mūro pilių atsiradimas ankstyvojoje Lietuvos monarchijoje.....E. Gudavičius.....4 The first masonry Cattle in early Lithuanian monarchy	4
Medininkai ir lietuvių kalba.....Z. Zinkevičius.....6 Medininkai and the Lithuanian language	6
Vakarų Europos ir Bizantijos architektūros tradicijos XIII-XIV a. Lietuvoje ...S. Mikulionis.....10 Architectural traditions of western Europe and Byzantium in Lithuania during the XIII-XIV centuries	10
Keletas minčių apie XIII-XIV a. Lietuvos kulto pastatus, urbanistiką, statybos medžiagas.....N. Kitkauskas.....16 Several thoughts on XIII-XIV century Lithuanian religious structure, urban development and construction materials.	16
Medininkų pilies projekto autorių S. Mikulionį prisimenant... N. Kitkauskas.....19 Remembering S. Mikulionis, author of the Medininkai castle project	19
Tęsiasi Medininkų pilies tyrimai.....V. Urbanavičius.....21 Continuation of research on the Medininkai castle	21
Medininkų pilis, jos išsaugojimo ir atkūrimo darbai.....J. Glemža.....24 The efforts to preserve and restore the Medininkai castle	24
Pilių statybos technika ir technologija.....K. Pališkis.....27 Technique and technology of castle construction	27
Medininkai (Medninkai).....B. Kviklys.....29 Medininkai	29

Nukelta į 3-čią viršelio puslapį

VIRŠELYJE:

Medininkų pilis XII amžiuje
Architektas S. Lasavickas

COVER:

The castle of Medininkai in the
12th century
by architect S. Lasavickas

TECHNIKOS ŽODIS

THE ENGINEERING WORD

XLV METAI

1995 SAUSIS - KOVAS

No. 1 (227)

*Tiems, kurie visada
Lietuva tikėjo ir tiki
Alfonsas Jocys*

MEDININKŲ PILIS

*Medininkai. Milžinų pilis.
Ką Jūs saugot, aukštos amžių sienos?
Ar ilgai dar akmenys tylės?
Gal prabilis? Gal prakalbės nors vienas?*

*Apie tai, ką slepia praeitis
Ir išnykusios karalių menės...
Apie baltų baltišką viltis,
Apie narsų karžygį Vytenį,*

*Mindaugą ir Vytauto laikus, –
Jūs gi viską matėt, amžių sienos!
Šimtui metų turime šnekos...
Gaila, slenka tik nebylios dienos.*

*Akmenys aplaikstyti krauju –
Lyg kryžiuočių nukankintos sielos
Keliasi tikėjimu nauju –
Lyg vanduo pilies šaltinio gėlas.*

*Medininkai, Milžinų pilis –
Lietuvos valstybingumo ženklas.
Ženklas Laisvę ginančios šalies,
Baltų dvasią saugantis paminklas.*

*Vėl pasaulį sukretė žinia:
„Medininkuos Lietuvą sušaudė!“
Plaukia skausmas – lyg srauni Vilnia,
Ir jauti, kaip laisvės žaizdos skauda.*

*Ir žinai – kryžiuočiai nebegriš.
Nebegriš komunų fariziejai!
Niekas iš Tėvynės nevarys,
Nes per amžius Lietuva tikėjai.*

1993 06 29, 13 val.

REGIU ATSTATYTĄ SENĄJĄ MEDININKŲ PILĮ

Greitai laikas atskaičiuos penktuosius Lietuvos Respublikos nepriklausomybės metus. Tai esminių pokyčių, kardinalių permainų laikas. Lietuva po ilgokos pertraukos vėl laisva ir gali pati planuoti savo ateitį. Griuvo sovietinė sistema, kurios dalimi arba sraigteliu mes buvome. Šis perėjimas į rinkos ekonomiką, į normalų laisvų piliečių gyvenimą niekada nebūna lengvas. Dažnai šių permainų dirbtinai nepagreitinsi, nes pokyčiai turi įvykti ir žmonių sąmonėje. Jie turi pamažu prisitaikyti ir išmokti dirbti bei gyventi naujomis sąlygomis, imtis iniciatyvos ir atsakyti už savo veiksmus. Kaip tik privatizacija, kai kiekvienam piliečiui investicinių čekių pavidalu atiduodama dalis valstybės turto, ir turi paspartinti ekonominius bei socialinius procesus.

Deja, juos neišvengiamai lydi ir negatyvūs, neigiami reiškiniai. Šalies teisėsaugos organai daro daug, kad pagerėtų kriminogeninė situacija, būtų apgintas piliečių turtas bei garantuotos kitos Konstitucijoje numatytos teisės. Nemažą teigiamą poveikį turėjo ir Seimo priimtas vadinamasis Prevencinio sulaikymo įstatymas. Ir ateityje bus daroma viskas, kad būtų apginti valstybės ir jos piliečių interesai. Puikiai suvokiame, kad tai viena iš sąlygų ateiti užsienio investicijoms į Lietuvą. Turime daug padaryti, kad pasaulio akyse Lietuvos vardas skambėtų palankiai, žadintų užsieniečių norą čia atvykti, pakeliauti bei pasigrožėti nuostabiais jos vaizdais. Turtinga Lietuvos šalėlė ir istorinių, architektūros bei kultūros paminklų, iš kurių reikšmingiausia ir gražiausia, be abejo, garsioji Trakų pilis.

Turime pripažinti, kad ne visų paminklų būklė tokia. Per sovietmetį griautas tautos kultūros, istorijos paveldas negali atsigauti per kelis metus. Nesame tokie turtingi, kad galėtume šiandien skirti pakankamai lėšų griūvantiems ir apleistiems, nors ir vertingiems, kultūros paveldo objektams. Kartu gerai suprantame, kad išsaugoti reikia šiandien, nes rytoj bus sunku susigrąžinti, kas prarasta. Vyriausybė visomis išgalėmis stengiasi skirti kuo daugiau lėšų. Atliekamų darbų apimtį parodo ir 1994 metų kultūros paminklų restauravimo darbų programa, kuriai įgyvendinti iš valstybės biudžeto skirta 18 mln. Lt. Iš viso šalyje šiuo metu vyksta projektavimo bei restauravimo darbai 153 objektuose, kuriuose rangos darbus atlieka 66 organizacijos. Vidutiniškai per metus visiškai restauruojami 37 objektai. Iš tokių svarbių mūsų kultūrai restauruotų paminklų minėtini: karaimų kinėse Vilniuje, jėzuitų bažnyčia Kaune, Pažaislio vienuolyno pietinė oficina ir skalbykla, Katyčių bei Rusnės bažnyčios, Vydūno mokykla Kintuose ir kt. Tačiau bene paties didžiausio dėmesio nusipelno Vilniaus žemutinės pilies tyrimo bei atstatymo darbai, nes čia yra Lietuvos valstybės svarbiausioji vieta, jos širdis. Beje, pilių kompleksui šiemet skirta 4 mln. 635 tūkst. Lt.

Sujaudino žinia, kad Amerikos lietuvių bendruomenė, paraginta Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos (ALIAS), vadovaujamos p. Alberto Kerelio, ėmėsi iniciatyvos atstatyti Medininkų pilies donžoną bei šiam reikalui surinkti reikiamas lėšas. Išrinkta Medininkų pilies atstatymo fondo valdyba (pirmininkas p. L. Maskaliūnas) ėmėsi kilnaus ir didelę prasmę turinčio uždavinio. Juk čia, šalia senosios Medininkų pilies, buvo žvėriškai nužudyti atsikuriančios Lietuvos Respublikos pareigūnai. Galima sakyti, kad jie savo krauju apšlakstė ir Medininkų pilies sienas, kurios ne kartą gynė Lietuvos valstybę nuo priešų. Pilies atstatymas būtų pats geriausias paminklas žuvusiems Medininkų pasienio poste.

Palaikau Jūsų kilnią idėją ir visokeriopai ją remiu. Kartu su Jumis regiu Medininkų pilį atstatytą, prikeltą naujam gyvenimui.

A. Brazauskas

Lietuvos Respublikos prezidentas

MŪRO PILIŲ ATSIKADIMAS ANKSTYVOJOJE LIETUVOS MONARCHIJOJE

Edvardas Gudavičius, Istorikas

Edvardas Gudavičius gimė 1929 m. rugsėjo 6 d. Kaune. Istorikas, istorijos mokslų daktaras, docentas, Lietuvos Mokslų Akademijos istorijos instituto vadovaujantis mokslinis bendradarbis. 1968 m. baigė Vilniaus universitetą, nuo 1974 m. dirba Lietuvos Mokslų Akademijos Istorijos institute. Tiria XIII a. Lietuvos politinius santykius ir dalyvauja leidžiant I Lietuvos Statuto akademinį leidimą. 2 monografijų, 55 mokslinių straipsnių autorius, 2 monografijų bendraautorius. Lietuvos istorikų draugijos narys.

Tarp šalių, kurios šiandien sudaro rytinę Vidurio Europos dalį, Lietuvos valstybė susikūrė vėliausiai. Jos atsiradimo sąlygos buvo labai prieštaringos. Iš visų baltų genčių lietuviai buvo vieninteliai, įtvirtinę savo valstybingumą, taigi giminingų etnosų erdvėje Lietuva varžovų neturėjo. XIII a. pirmoje pusėje, kuomet Lietuvos valstybės susidarymo procesasėjo į pabaigą ir sėkmingai pasibaigė, Lenkija ir Rusija buvo suskilusios į smulkias kunigaikštijas ir visai lietuviams negrėsė. Be to, rusus 1237-1240 m. pajungė totoriai, dar labiau palengvinę lietuvių kariaunoms pulti kaimynines rusų žemes. Pastarosioms rytuose ir pietuose atsivėrė didelė plėšimo ir naujų sričių prijungimo erdvė. Tačiau Dauguvos ir kiek vėliau Vyslos žemupiuose susikūrė vokiečių kolonijos. Užkariaudamas latgalius bei kuršius šiaurėje ir prūsus vakaruose, jos grėsmingai artėjo prie Lietuvos. Politiskai vokiečių valdos buvo labai margos, bet tarp jų ilgainiui išryškėjo stipri karinė Vokiečių ordino organizacija.

Lietuviai su vokiečiais epizodiškai susidurdavo dar ir nesusikūrusi Lietuvos valstybei. Ši valstybė (didžioji Lietuvos kunigaikštija), kaip politinė realybė, atsirado XIII a. ketvirto-penkto dešimtmečio sandūroje. O jau šešto dešimtmečio pradžioje kur kas smarkesni didžiosios Lietuvos kunigaikštijos ir Vokiečių ordino susidūrimai tapo kasdienybe. Nuo XIII a. devinto dešimtmečio, vokiečiams galutinai užkariavus artimiausias Lietuvai baltų gentis (skalvius, nadruvius, sūduvius, žiemgalius), prasidėjo nuolatinis karas.

Lietuvos šiaurėje ir vakaruose nutįso du frontai, prikaustę jos jėgas iki XIV a. pabaigos. Dar ir du pirmieji XV a. dešimtmečiai pareikalavo didžiulių Lietuvos pastangų savo sienoms apginti.

Nuolatinio karo padėtis vertė didžiąją Lietuvos kunigaikštiją plėtoti karinės monarchijos linkme. Visa besiklostanti valstiečių prievolių sistema buvo pajungta kurti stipriam karo prievolinkų sluoksniui ir karinė feodalų klasės funkcija Lietuvoje tapo itin ryški. Kartu tai leido

valdančiajai dinastijai suimti į savo rankas didžiąją pagaminamo produkto dalį ir organizuoti efektyvų jo rinkimo bei paskirstymo mechanizmą. Prijungiamos rusų žemės aprūpino dinastijos narius naujomis valdomis ir valdovo domenais mažai buvo skaidomas. Gimstančių miestų prekyba įsijungė į užsienio prekybines arterijas, atsiradę muitai padidino įplaukas į valdovo iždą. XIV a. didieji Lietuvos kunigaikščiai disponavo nemažomis pinigų sumomis. Jie gavo galimybę pritraukti vokiečių ir rusų amatininkus, tobulėjo pačių lietuvių amatai. Esant dar menkiems Lietuvos miestams, jos kariuomenė vis dėlto buvo pakankamai apginkluota.

Strateginiu požiūriu didžiausias Lietuvos pasiekimas buvo didžiojo kunigaikščio pilių ir kiemų tinklo susidarymas. Šis tinklas užtikrino efektyvų šalies valdymą, leido lanksčiai mobilizuoti žmones, ir medžiaginius išteklius, o svarbiausia – tvirtą gynybą vakarų ir šiaurės frontuose. Į XIII a. pabaigą toks tinklas jau buvo susidaręs. XIV a. jis išsiplėtė ir patobulėjo. XIII a. pabaigoje valstybė jau pajėgė surinkti iš daugelio sričių darbo jėgą ir ją apsaugančią karinę priedangą vienam ar kitam svarbiam strateginiam punktui įrengti. Būtent taip buvo sukurta Nemuno žemupio pilių gynybinė sistema, kurią pralaužti Vokiečių ordinas įstengė tik trečiame XIV a. ketvirtyje.

Pilių tinklas nebuvo visur vienodas, nes pati valstybės struktūra dar nebuvo vienalytė. Didžiojo kunigaikščio domeno branduolį XIV a. pirmoje pusėje

sudarė šių dienų Pietryčių Lietuva. Čia būta stipriausių pilių ir jos buvo tankiausiai išsidėsčiusios. Kraštą palei Nemuno vidupį dengė Gardino, Merkinės, Nemunaičio, Alytaus, Punios, Birštono pilys. Centre stovėjo Trakų ir Vilniaus įtvirtinimų kompleksai (iš vakarų juos pridengė Bražuolė). Už Neries prieigas į sostinę Vilnių gynė Ukmergės, Maišiagalos ir Sudervės pilys, o Kernavės pilis su priešpiliais kartu su Trakais ir Vilniumi sudarė centrinę sostinės apsaugos sistemą. Šiaurės rytų Lietuvoje pilių būta mažiau, nebuvo gerai įtvirtintas Nevėžio slėnis. Autonominė žemaitija turėjo daug pilaičių, tačiau, išskyrus kelias didesnes, jos nebuvo stiprios (čia neišsiplėtė prievolių didžiajam kunigaikščiui sistema). Užtat palei Nemuno žemupį tiesiogiai didžiajam kunigaikščiui priklausančių pilių grandinė (Pieštė, Veliuona, Paštava) pasižymėjo stipria fortifikacija. Ją su domeno branduolio pilių tinklu jungė Kaunas, esantis Nemuno ir Neries santakoje.

Mūro pilys atsirado didžiojo kunigaikščio domeno branduolyje. Jos pačios santykinai jau neblogai iširtos, tačiau kur kas sunkiau yra įvertinti labai negausius mūro statybos atsiradimo Lietuvoje duomenis. Šiandien galima pasakyti, kad šios genezės ištakų pirmiausia reikia ieškoti Vilniuje, kad Kaunas ir Senieji Trakai yra vieni seniausių punktų, kur pradėjo plisti mūro statyba. Medininkų, Krėvos, Lydos, Naujųjų Trakų pilys, Vilniaus mūro statybos išplėtimas – tai jau subrandintos gardinių pilių statybos etapas. Čia reikia įvertinti ir Gardino bei Naugarduko pilis rusų žemėse. Pilių išsidėstymas rodo, kad didžiojo kunigaikščio domeno branduolyje buvo siekiama sukurti jo pilių sistemos mūrinį „stuburą“. Mūro fortifikacijai reikėjo papildomai kurti naują lokalinę prievolių (angarijų) sistemą, norint išlaikyti mūrininkus ir aprūpinti šias statybas reikalingomis medžiagomis. XV a. pirmosios pusės didžiųjų kunigaikščių privilegijose bajorijai jos vadinamos „naujomis“ ir „mažiau teisėtomis“. Jogailos 1387 m. privilegijoje nurodoma, kad naujai piliai pastatyti šaukiama „visa Lietuvos žemė“. Tai, be abejo, didelių visų pirmą, mūro pilių statymo praktikos atspindys. Tai rodo, kad tokia statyba buvo valstybės mastu vykdoma kompanija. Valstybės galimybės buvo ribotos, todėl ir ankstyvųjų mūro pilių tėra vienetai. Tačiau jau pats šis faktas buvo nemažas pasiekimas. Reikia atminti, kad mūro pilys sąveikavo su visu pilių tinklu, sudarė jo viršūnę.

Išskyrus Kauną, šiaurės ir vakarų pafrontėse mūro pilių nebuvo. Ir pats Kaunas buvo jau Nemuno

žemupio pilių sistemos gilumoje, o ne jos priešakyje.

Taigi Lietuvos mūro pilys iškilo visų pirma kaip didžiojo kunigaikščio domeno fortifikavimo, o ne labiausiai gresiamų sienų apsaugos fenomenas. Negalima, žinoma, atmesti ir pastarosios jų funkcijos: šalies gynybos sistema negalėjo tenkintis vien pasienių priedanga, turėjo būti ešelonuota. Lyda ir Naugardukas saugojo valdovo domeną iš pietų ir pietryčių. Iš šios pusės buvo galima laukti totorių įsiveržimo. Bendroje istorinėje perspektyvoje tai buvo labiau potenciali grėsmė; bet nebuvo galima su ja nesiskaityti. 1258-1259 Burundajaus žiemos žygis labai sukrėtė jauną Lietuvos valstybę. 1275 ir 1279 m. antpuolius Lietuva atmušė ir jie parodė strateginę Naugarduko svarbą. Būta konflikto su Aukso ordą XIV a. trečio dešimtmečio pirmoje pusėje. Taigi mūro pilys turėjo ginti didžiojo kunigaikščio domeną iš visų pusių. Didžiausią krūvį iš vakarų joms teko atlaikyti XIV a. paskutinį trečdalį. Beveik visos jos smarkiai nukentėjo arba buvo net sugriautos (ir atstatytos). Tiesa, Vokiečių ordino pilių ėmimo technika tuo metu buvo pasiekusi ypač aukštą lygį. Todėl nereikia iš pilių paėmimo atvejų daryti vienpusiškų išvadų.

Kaunas 1362 m. krito, bet Vygando Marburgiečio kronika vaizdžiai aprašo, kokie žmonių ir technikos ištekliai buvo tam panaudoti. Beje, iki šios datos Lietuvai Kauno net neprireikė: kryžiuočius pajėgė sulaikyti medinės Nemuno žemupio pilys. Mūrai buvo tik matomiausias gynybos elementas, o šią gynybą sudarė pilis su visa savo apylinkės žmonių organizacija.

Kaip rodo XIV a. pabaigos – XV a. didžiųjų kunigaikščių itinerarai (ankstesnių, deja, neturime), valdovai Vilniuje ar Trakuose per daug neužsibūdavo, nors iš domeno branduolio nedažnai išvykdavo. Taigi į jų rezidavimą reikia žiūrėti viso domeno branduolio (o jis beveik sutapo su ūkiniu didžiojo kunigaikščio domenu) apimtimi. Mūro pilys sudarė šios rezidavimo fortifikacinės sistemos pagrindą.

MEDININKAI IR LIETUVIŲ KALBA

Zigmas Zinkevičius, Kalbininkas

Zigmas Zinkevičius gimė 1925 m. Lituanistas, baltistas. Studijavo Vilniaus universitete. Apgynė daktarinę (1955) ir habilitacinio daktaro (1967) disertacijas. Visą laiką dirbo Vilniaus universitete. 1973-1988 m. vadovavo Lietuvių kalbos, 1988-1990 m. Baltų filologijos katedroms. Yra keliolikos knygų ir per per 500 straipsnių autorius. Pagrindinės tyrimų srityse – lietuvių dialektologija, kalbos istorija, baltistika. Parašė dialektologijos ir istorinės gramatikos vadovėlius, organizavo kitų lituanistinių vadovėlių aukštajai mokyklai leidimą. Dabar baigė rašyti daugiatomę lietuvių kalbos istoriją, kurioje mūsų gimtosios kalbos raida neatskiriamai siejama su tautos istorija. Iki šiol išleisti keturi tomai: „Lietuvių kalbos kilmė“, 1984, „Iki pirmųjų raštų“, 1987, „Senųjų raštų kalba“, 1988, „Lietuvių kalba XVIII - XIX a.“, 1990. V t. – „Bendrinės kalbos iškilimas“ (1883-1940). Dabar spausdinamas. VI tomas, kuriame bus apžvelgta lietuvių kalbos raida nuo 1940 m. iki šių dienų.

Medininkus to krašto lietuviai tarmiškai vadina *Mednykai* (iš čia lenkų *Miedniki*, vietos gyventojų klaidingai kildinami iš *miedz* „varis“, jokio vario šiame krašte nėra ir niekuomet nebuvo), todėl prof. A. Salys siūlė vartoti formą *Medninkai* ir tuo būdu skirti nuo žemaičių *Medininkų* (taip buvo vadinami dabartiniai Varniai). Bet tarminė forma *Mednykai* yra sutrumpinta iš senesnės *Medinykai* (kaip *bitnykas* iš *bitinykas* „bitininkas“), plg. kryžiuočių 1320 m. dokumente rašymą *Medeniken*. Pavadinimas kilo iš bendrinio žodžio *medininkas* (*medinykas*) „miškų gyventojas, miškininkas“. Mat žodis *medis* (*medžias*) senovėje reiškė, daug kur rytų Lietuvoje ir dabar tebereiškia, ne atskirą medį, bet visą mišką (girią), kaip ir žemaičių tarmės *medė*. Lietuvoje, iš senų senovės didelių miškų (girių) krašte, medininkų (suprask su mišku susijusių

gyventojų) vardu pavadintų gyvenviečių buvo daug. Ir dabar nemaža jų turime, išlikusių ne tik rytinėje, bet ir vakarinėje Lietuvoje, pvz., Vilkaviškio, Kėdainių, Jurbarko, Skuodo, Kretingos ir kituose rajonuose. Tai

labai populiarius vietovių pavadinimas, vartotas ne tik lietuvių, bet latvių (*Meženieki*, *Mežnieki*... keliolika gyvenviečių, plg. latvių *mežs* „miškas“), net senovės prūsų (plg. suvokietintą formą *Mednicken* – kaimas Semboje netoli Karaliaučiaus) kalbose. Apie šį pavadinimą esu plačiau rašęs „Vorutos“ laikraštyje (1992.01.22).

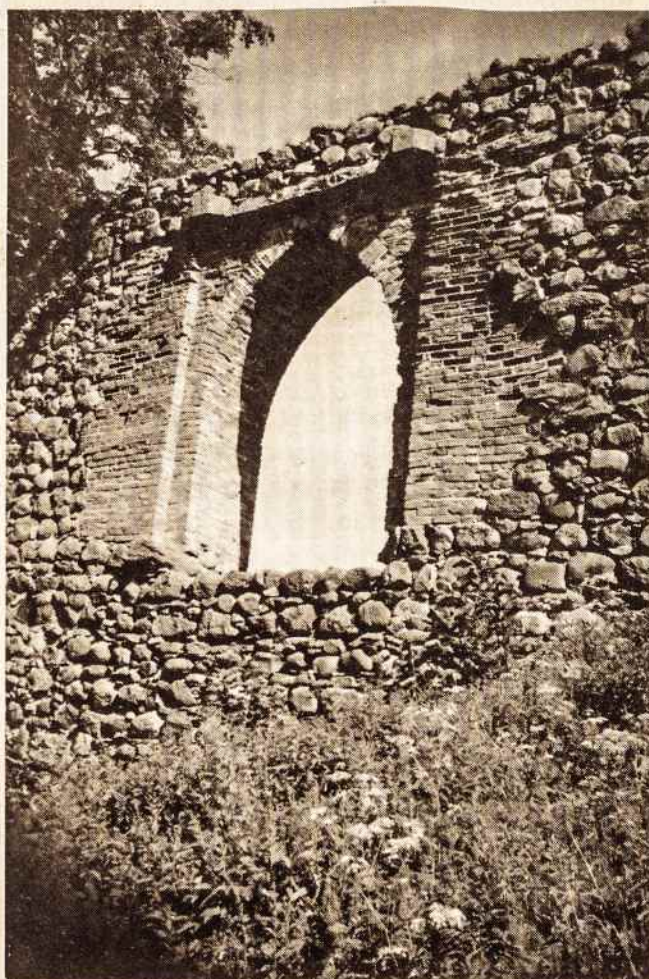
Medininkų pilis buvo pastatyta etninėse lietuvių žemėse, sudariusiose Lietuvos valstybės branduolį, ir skirta ginti Lietuvos sostinės Vilniaus prieigas nuo priešų iš pietryčių pusės. Kaip rodo vietovardžių (ypač turinčių priesagą *-išk-*), esančių į rytus nuo Vilniaus, studijos, lietuvių kalbos ištisinio ploto riba

senovėje ėjo toli už Medininkų, anapus Ašmenos, maždaug ties Valažino-Smurgainių-Pastovių linija. Be to, lietuvių kalbos salų būta dar toliau. Antai Jogaila pastatė krikštijamiems lietuviams bažnyčią ir įsteigė parapiją Ainoje (Haina), apie 40 km į šiaurę nuo Minsko, o kitą net prie Oršos (Obolcuose), daugiau negu 200 km už to meto ištisinio lietuvių kalbos ploto. Dėl nedaugelio lietuvių nebūtų steigęs ten parapiją. Didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras 1501 m. rugsėjo 18 d. raštu suteikė teisę Vilniaus vyskupui Albertui Taborui skirti lietuvių kalbą mokančius kunigus Molčadėje (tarp Naugarduko ir Slanimo), Kaidanavoje (40 km į pietvakarius nuo Minsko), Radaškovičiuose (33 km į šiaurės vakarus nuo Minsko) ir kitose vietovėse (žr. *Lodex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos vilmensis*, vol. 1, Krakow, 1948, p. 616-617, Nr. 507), kur dabar niekas lietuviškai nebekalba, bet išliko daug lietuvių kilmės vietovardžių.

Medininkų apylinkės nutautėjo palyginti neseniai. Čia žmonės sugudėjo. Tam procesui prielaida buvo padaryta XVIII amžiuje, kada dėl jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės suiručių, bado, maro ir kitų negandų aptuštėjo dideli plotai einant tolyn į pietus ir rytus už Vilniaus ir į juos ėmė keltis gyventojai iš rytų, kalbėję gudiškai. Bet tos apylinkės tebebuvo lietuviškos. Jų nutautėjimas prasidėjo po Jungtinės valstybės (Žečpospolitos) III padalijimo, patekus į carinės Rusijos valdžią.

Gudų kalbos išplitimą daugiausia lėmė ypatinga kalbinė situacija. Šalia prestižinės lenkų kalbos, pagal oficialią nuomonę tinkančios bažnyčiai, buvo vartojamos dvi liaudinės kalbos – lietuvių ir gudų. Pastaroji, pačių gudų vadinta „prasta kalba“, palyginti su lietuvių, turėjo nemaža privalumų. Būdamą artimesnė lenkų, ypač rusų kalbai, ji teikė valstiečiams daug patogumų. Ją mokant lengviau buvo galima suprasti lenkiškai kalbantį kunigą ar dvarininką, rusiškai kalbantį valdininką. Lenkija toli, net už Balstogės, o gudai čia pat: lietuviški kaimai ribojosi su gudiškais, neretai buvo įsiterpę tarp jų. Kasdien turėdamas reikalų su kaimynais lietuvis valstietis nejučiomis pramoko jų kalbos. Ją išmokti lengviau negu lenkų kalbą, kurią girdėjo tik bažnyčioje ir dvare, o „prastąją kalbą“ – kasdien iš savo kaimynų. Gudui mokytis lietuviškai nebuvo reikalo: jis lengviau negu lietuvis išsivertė su savąja – suprato lenkų kunigą ar rusą valdininką. Rusiškoje mokykloje gudų vaikai lengviau buvo mokytis negu lietuviui. Valdžia gudėjimą visaip skatino, nes šią kalbą laikė rusų kalbos tarme. Taigi verčiamas atsižadėti oficialiai niekintos savo protėvių „pagoniškos“ kalbos, šio krašto lietuvis ėmė pereiti ne prie peršamos lenkų, bet prie „prastosios“ kalbos. Lenkų kalba čia plito tik dvaruose ir miesteliuose, o kaimuose įsigalėjo „prastoji“.

XIX am. viduryje nuo Ašmenos atslenkanti vakarų link mišri lietuvių-gudų kalbinė zona tam tikru pleištu priartėjo prie Vilniaus ir Trakų. Medininkų apylinkės buvo to pleišto pakraštyje. Čia tada lietuvių kalba dar tebebuvo gana gausiai vartojama, bet jau mišriai su gudiškąja. Per XIX a. paskutinį ketvirtį ar XX a. pirmąjį dešimtmetį čia gudų kalba labai įsivyravo, lietuviškai bešnekėjo tik kai kurie gyventojai. Lietuvos valstietis, žinoma, nesuvokė, kad kalbos pakeitimas keičia jo tautybę. Jis ir toliau dar ilgai save laikė lietuviu, vadinosi „tuteišiu“ (vietiniu), tačiau kunigų ir dvarininkų vis labiau veikiamas ilgainiui tapo „prasta kalba“ šnekančiu „lenku“.

Didelis smūgis lietuvių kalbai ir lietuvybei buvo smogtas tarpukario laikotarpiu, kai dėl Pilsudskio ir Želigovskio įvykdyto smurto Medininkų apylinkės, kaip ir visas Vilniaus kraštas, buvo atplėštas nuo Lietuvos ir prijungtas prie Lenkijos. Tada nutautinimą imta vykdyti valstybiniu mastu. Valstiečių vartojamą gudų kalbą ėmė traktuoti kaip lenkų (!) kalbos tarmę. Buvo įdiegta lenkų tautinė savimonė. Tačiau visai išnaikinti lietuvybės nepavyko. Atgavus šį kraštą 1939 m. Medininkų apylinkėse lietuvių pareigūnai rado dar palyginti nemaža lietuviškai kalbančių arba bent suprantančių žmonių. Be to, protėvių kalbą pamiršę gyventojai rodė palankumą Lietuvai. Priešiškumas atsirado vėliau.

Labiausiai gyventojus tautiniu požiūriu supriešino vokiečių okupacijos metais veikęs stiprus šovinistinis lenkų pagrindis, ypač prieš lietuvius ir lietuvybę nukreiptas Armijos krajovos teroras. Demografinį krašto veidą pokario metais kiek pakeitė gyventojų repatriacija į Lenkiją ir jų vietą užpildžiusi migravija iš Gudijos. Tačiau lenkiškumui įsigalėti lemiamą reikšmę

turėjo pokarinė Stalino polonizacija, kai lenkiškomis buvo paverstos ne tik lietuviškos, bet ir daug rusiškų mokyklų. Bet koks lietuviybės pasireiškimas tada buvo griežčiausiai slopinamas. Pagaliau, prasidėjus Atgimimui, ši kraštą valdė antilietuviškai nusiteikę lenkų autonominkai, savo demagogija pralenkę stalinistus, visai mulkinę vietinius gyventojus, skatinę antilietuviškus jų išpuolius, net vandalizmo apraiškas (pvz., buvo nuritintas karaliaus Mindaugo karūnavimo 737-osioms metinėms pažymėti paminklinis akmuo Juozapinės kalnė prie pat Medininkų).

Dabartiniu metu iš kartos į kartą perduodamos (ne naujai išmoktos) lietuvių kalbos Medininkų apylinkėse bėra tik liekanos. Iš jų nelengva atkurti buvusią vietinę lietuvių tarmę, nes šiandien lietuviškai mokantys (tokių daug, ypač tarp jaunimo) šią kalbą išmoko naujai. Rinkdamas medžiagą Lietuvių kalbos atlasui 1966 m. dialektologas Aloyzas Vidugiris (daugiausia iš visų nusipelnęs lietuvių kalbos tyrimui Vilniaus krašte ir Gudijoje) rado šiek tiek vietinę tarmę mokančių žmonių apie Šumską, maždaug 8 km į šiaurę nuo Medininkų. Iš jo užrašytų tekstų, saugomų Lietuvių kalbos instituto, matyti, kad šiame krašte, kaip ir visoje rytų Lietuvoje, senoviniai nosiniai balsiai *a*, *ę* ir mišrieji dvibalsiai *an*, *am*, *en*, *em* buvo susiaurėję ir virtę *u*, *i*, (pvz., *Žūsis* „žąsis“, *tįsia* „tešia“), *un*, *um*, *in*, *im* (*runka*, „ranka“, *puntis* „pantis“, *pinkis* „penki“...). Prieš *e* tipo vokalizmą kietintas ne tik priebalsis *l*, bet ir *r*, *s*, *š*, *ž*, pvz., *ladas* „lėdas“, *saurė* „saulė“, *raikia* „reikia“, *sanas* „senas“, *paršalis* „paršelis“, *žamas* „žemas“ ir t.t. Buvo dzūkuojama, pvz., *cia* „čia“, *gardzios* „gardžios“, *sapcynei* „septyni“, *dzidelis* „didelis“, *puciniai žydzi* „putinai žydi“, *šiundzie* „šiandien“... Iš morfologinių ypatybių pirmiausia nurodytina archaiška vienaskaitės naudinininko galūnė *-uo* vietoj *-ui*, pvz., *kacinuo* „katinui“. Daugiskaitės vietininkas baigėsi *-sa* (*pietuosa* „pietuose“), o iliatyvas *-san* (*ratuosan* „i ratus“). Kitos įdomesnės linksniuojamųjų kalbos dalių formos: *lietuovys* „lietuvis“, *latvys* „latvis“, *vokiecys* „vokiėtis“, *duntas* „dantys“, *anas* „jis“, *kataras* „katras“, *untaras* „antras“, *dveitas* „dvejetas“, *visakās* „viskas“. Iš veiksmažodžio sferos pažymėtini būtojo laiko trumpiniai: *važiau* „važiavo“, *žino(j)* „žinojo“, *stovė(j)* „stovėjo“, *negirdėm* „negirdėjome“, *aš negirdeu* „negirdėjau“. Vartota liepiamoji nuosaka „be-*k*“, pvz., *rašai* „rašyk“, *kalby poteriūs* „poteriauk“. Buvo populiarūs *-d* priesagos formos, pvz., *išeido* „išeina“, *susukdo* „susuka“ *prikimšdo mėsos* „prikemša mėsos“, *anyš kitoniskai ištarō žodziūs* „jie kitaip ištaria žodžius“.

Gyvai vartota dalyvių bevardė giminė, pvz., *rugiai buvo pasėta* „rugiai pasėti“, *pecius* (krosnis) *padaryta iš akmenų*. Kai kurie įdomesni nekaitomųjų kalbos dalių pavyzdžiai: *kap* „kaip“, *itep* „šitai“, *itai* „tai“, *pie* „apie“.

Tarmės sintaksė ir leksika buvo stipriai paveiktos slavų kalbų įtakos: vartotas slaviškas priešdėlis *raz-* (*razdūrė* „pradūrė“), daugybė skolinių ir skolintų konstrukcijų. Tačiau būta išlaikyta ir gražaus senojo lietuviško paveldo, kuris matyti kad ir iš šių frazių: *šiundzie vėl dėgnunci dziena bus* „šiandien vėl karšta diena bus“, *įsas siūlas* „trumpas siūlas“, *kaliniai ilgi ir įsi* „kailiniai ilgi ir trumpi“, *bobos klega* „bobos kalba“, *laukas žmogus* „nuplikęs“, *buvau medzi* „buvau miške“, *gyvenam tarp medzių* „gyvename tarp miškų“, *varmai kundzioja* „uodai kandžioja“.

Vietinėje gudų kalboje išliko labai daug lietuvių kalbos elementų. Jie apima visus kalbos klodus: ne tik žodyną, bet ir fonetinę struktūrą, gramatinę sandarą. Kaip pavyzdį pateiksiu keletą sakinių (užrašytų medininkiečio Nikalajaus Savičiaus, dirbančio Vilniaus universiteto slavų filologijos katedroje), kurių struktūra visiškai lietuviška: *unuk u armiju pošoušy* „vaikaitis į armiją išėjus“, *u nas hrybou josc* „pas mus grybų yra“, *viezdzie viezdzie takich liudziej* „visur visur tokių žmonių (yra)“, *dzieci* (daugiskaita!) *katoryja u sadziku byvaja* (vienaskaita) „vaikai, kurie būna darželyje“. Plg. karvių vardus: *Kiaršaja* „seršoji, su juoda dėme šone“, *Margaja* „Margoji“.

Vietinių gyventojų (t.y. autochtonų, ne naujai atsikėlusių, sąrašą sudarė N. Savičius) pavardės irgi turi labai daug lietuvių kalbos elementų. Yra ir visai lietuviškų, pvz., *Kuprys*, *Tumas*. Daugelio numestos galūnės, pvz., *Avižen'*, *Drutel'*, *Jusel'*, *Rekel'*, *Tankeliun'*, *Taukin'*, *Žygel'*. Kitų suslavinti kai kurie garsai, pvz., *Grodz'* (plg. Gruodis), *Sirojt'* (Siraitis), arba galūnės, pvz., *Guščo* (Guščius), *Kuldo* (Kulda), *Vaškojt'* (Vaškaitis), *Žejmo* (Žeima), *Žemlo* (Žemlė), kartais priesagos, pvz., *Aškelovič* (su *-ovič* iš *Ožkelė* ar *Ožkelis*), *Butkevič* (su *-evič* iš *Butkus* ar *Butka*), *Ciunovič* (iš *Ciunis* ar *Ciunys*, kur *Ciun-* greičiausiai iš *Tijun-*), *Gajdukevič* (iš *Gaidukas*), *Dajnovec* (iš *Dainavis* ar *pan.*), *Sirovič* (iš *Sirius*). Krikštavardinės kilmės pavardžių (jų yra daugiausia) reikėtų tik pakeisti slaviškus garsus ar priesagas lietuviškais atitikmenimis ir jos niekuo nesiskirtų nuo lietuviškųjų, pvz., *Grigoravič* (Grigaravičius iš *Grigaras* : *Grigorius*), *Jarmolkovič* (Jarmalkavičius iš *Jarmalka* : *Jarmala*), *Karpovič* (Karpavičius : *Karpas*), *Lavriniovič* (Laurinavičius : *Lauras*), *Michnevič* (Miknevičius : *Miknius*), *Pavliukovič*

(Pauliukevičius : *Pauliukas, Paulius*), *Pilat* (Pilotas), *Prokopovič* (Prakapavičius : *Prakapas*), *Tyškevič* (Tiškevičius : *Tiškus*), *Urbanovič* (Urbanavičius : *Urbonas*), *Zenovič* (Zenavičius : *Zenius*) ... Kartais pakaktų tik galūnę pridėti, pvz. *Baraškevič* (Baraškevičius), *Bartoševič* (Bartoševičius), *Blaževič* (Blaževičius), *Jasiulevič* (Jasiulevičius), *Jurevič* (Jurevičius), *Maskevič* (Mackevičius), *Masevič* (Masevičius), *Mickevič* (Mickevičius), *Petkevič* (Petkevičius), *Senkevič* (Senkevičius), *Stankevič* (Stankevičius), *Tonkevič* (Tonkevičius), *Ulevič* (Ulevičius), *Vaškevič* (Vaškevičius)...

Vietovardžiai – perdėm lietuviški, tik vieni labiau, kiti mažiau apslavinti. Kaimų pavadinimai (pateikiamos oficialiai vartojamos formos, kurias vietos gyventojai dažnai ištaria suslavintas) daugiausia turi ne tik lietuvišką šaknį, bet ir priesagą. Plačiausiai paplitę su -išk- priesaga (slavai tokios neturėjo), pvz., *Alaburdiškės*, *Andreliškės*, *Baušiškės*, *Bielazariškės*, *Bikiškės*, *Laibiškės*, *Mokutiškės*, *Katutiškės*, *Šakiškės*, *Šalkiškės*, *Vaitkiškės*, *Varniškės*. Su kitomis lietuviškomis priesagomis: *Beržytė*, *Jociūnai*, *Juozapinė*, *Keipūnai*,

Kuosinė (3 kaimai prie Kuosinės upelės), *Naujinė*, *Padvarionys*, *Pikčiūnai*, *Šutiniai*, *Tarpučiai*. Įvairūs kitoki lietuvių kilmės kaimų pavadinimai: *Bajorai*, *Dainava*, *Kalviai*, *Naujadvaris*, *Pagojis*, *Pakalnė*, *Pilkapiai* ir kt. Slavavimo pavyzdžiu gali eiti šie smulkūs vietovardžiai, užrašyti tokie, kaip juos ištaria vietiniai gyventojai: *Klišouka* – dirva (nuo *klišas*), *Dubniki* – miškas (: *dubus*), *Rojst* – pelkė (: *raistas*).

Likimo ironija: Medininkų apylinkės, senovėje priklausiusios teritorijai, sudariusiai lietuvių tautos ir valstybės branduolį, kurios gyventojai daug nusipelnė gindami Lietuvą nuo priešų, kurdami ir puoselėdami Lietuvos valstybę, šiandien labai susvetimėjusios, nebesuvokia viso to, dėl ko kovojo jų protėviai. Tik išlikę žmonių papročiai, pakelėse kryžiai su lietuviškomis koplytėlėmis (bolševikų daug kur nugriauti), naminiai tautiniai audeklai, rankšluosčiai, antklodės, lietuviški gėlių darželiai, nepakitęs ūkininkavimo būdas bei įpročiai, padavimų, prietarų, senosios mitologijos nuotrupos rodo, kokia tauta čia gyveno. Vis tai nesiskiria nuo lietuviškai kalbančių žmonių tiek Vilnijoje, tiek ir kitur Lietuvoje.

Pirmasis bokšto akmuo.

VAKARŲ EUROPOS IR BIZANTIJOS ARCHITEKTŪROS TRADICIJOS XIII-XIV A. LIETUVOJE

Stanislovas Mikulionis, Architektas

Lietuvos valstybę XIII a. pirmoje pusėje suvienijo Mindaugas. 1251 m. Lietuva apsikrikštijo, o 1253 m. tapo karalyste.

Suvienijus valstybę, atsirado palankios sąlygos mūro pastatų statybai, nes centralizuotos valstybės valdovai savo rankose galėjo sukaupti didesnius materialinius išteklius, suorganizuoti statyboms žmones. Po tragiškos Mindaugo žūties Lietuvos valstybė nesunykė, palaipsniui tvirtėjo, nors ir nuolat gindamasi nuo kaimyninių šalių antpuolių. Lietuvos didikų kunigaikščių Vytenio, Gedimino bei Gediminaičių dinastijos atstovų valdymo metais šalies gynybą galėjo užtikrinti pilys. Ypač aktualu buvo statyti mūrines pilis. Daugiausia jų buvo tarp Vilniaus, Kauno, Gardino, Naugarduko ir Krėvos. Pilių architektūra turėjo atitikti naujausią to meto karybos techniką. Su krikščionybės atėjimu imta statyti ir sakralinius pastatus, nors pastarųjų statyba dėl susiklosčiusių istorinių sąlygų vyko lėčiau.

XIII-XIV amžiai – tai mūsų profesionaliosios architektūros pradžia. Deja, šiandien mes turime nedaug duomenų apie to meto architektūrą, apie tada Lietuvą pasiekusius Vakarų Europos bei Bizantijos statybos tradicijų atgarsius. Didžioji dalis to meto pastatų sunykė, išliko nebent kai kurių pilių griuvėsiai.

Ankstviausias mūro pilių tipas Lietuvoje buvo aptvarinis arba kastelinis. Rytinėje Lietuvos dalyje XIII a. pabaigoje - XIV a. pirmoje pusėje pastatytos Krėvos, Lydos bei Medininkų pilys, tobulinta Naugarduko pilis.

Medininkų pilies projekto autorius S. Mikulionis.

Krėvos pilis pastaruosiu metu tyrinėta baltarusių mokslininkų¹. Jų nuomone, tai viena pirmųjų kastelinio tipo pilių LDK. M. Tkačiovas ir O. Trusovas neabejoja, kad S. Abrausko² išvesta statybos data – XIII a. - XIV a. riba – yra tiksli, nes ją patvirtino tyrimai.

Krėvos pilis pastatyta kalvų supamoje lygumoje Krėvelės ir Šlėktelės upelių santakoje. Jos planas – netaisyklinga trapecija. Sienų ilgis: šiaurinės 85 m, rytinės 108,5 m, pietinės 71,6 m ir vakarinės 97,2 m. Pilis turėjo keletą bokštų ir įvažiavimo (įėjimo) vartų. Beveik kvadratinis (18,65 x 17 m) didysis arba Kunigaikščio bokštas stūksojo už sienų perimetro šiaurės vakarų kampe. Dar vienas (11 x 10,65 m) bokštas

stovėjo pilies viduryje rytinės ir pietinės sienų kampe. Jis pastatytas vėliau negu gynybinės sienos, tačiau kada – nenustatyta.

Pilies sienos sumūrytos iš maždaug vienodo dydžio (20-40 cm diametro) akmenų. Virš akmeninės daliesėjo 65 cm storio didikų plytų apdaila.

Į pilį vedė treji vartai. Svarbiausi iš jų buvo įrengti šiaurinėje sienoje. Antrieji vartai (4,26 x 2,84 m) buvo priešingoje pietinėje sienoje. Dar vieni – tretieji – vartai, kurių arkinė sąrama yra iš akmenų kylių, matomi vakarinėje sienoje. Jų dydis 2,5 x 2,25 m.

Krėvos pilyje yra išlikę ir kiemo išplanavimo pėdsakų. Nuo šiaurinių vartų pietryčių bokšto link vedė 8 m pločio akmenimis grįstas kelias. O pietvakariniame kiemo kampe buvo vandens baseinas – kūdra (natūrali ar iškasta, dar nenustatyta).

Visą pilį supo upeliai arba vandens grioviai.

Tyrinėję Lydos pilį S. Baglasovas ir O. Trusovas mano, kad ji atitiko Vakarų Europos fortifikacinės statybos principus³. Dar anksčiau M. Tkačiovas nustatė, kad pilis pastatyta tuščioje vietoje, pasinaudojus dviejų upelių Lydos ir Kamenkos santakoje buvusia žemynine smėlio kopa. Jinai buvo paaukštinta iki 5-6 m aukščio, paviršius išlygintas ir toje dirbtinėje aikštelėje pastatyta pilis. Pilį nuo miesto skyrė 20 m pločio griovys, jungiąs abu upelius.

Pilies planas nėra taisyklingas – tai suspaustas keturkampis. Sienos plonos – apie 2 m apačioje ir 1,5 m viršuje. Jų aukštis iki 15 m. 70 cm pločio parapetas neišsikiša iš sienų išorinės plokštumos. Trijų tipų šaudymo angos išsidėstė viename lygyje.

Įvažiavimai į pilį buvo dviejose sienose – pietinėje ir rytinėje. Pietinės sienos nedidelis su pusės apskritimo sąrama įvažiavimas siekė 7 m aukštį nuo kiemo paviršiaus. Rytinėje sienoje įrengti du įvažiavimai. Vienas iš jų, su smailiaarke sąrama, yra ties žemės paviršiumi, kitas gi – prie bokšto – 2,5 m aukštyje.

Lydos pilis turėjo vieną bokštą – donžoną pietvakarių kampe (9 x 9 m dydžio), kurio išliko tik pamatai. Pažymėtina, kad abu bokštai yra pilies viduje. Šiaurės rytų bokštas pastatytas šiek tiek vėliau nei pačios apvadinės-gynybinės sienos.

Medininkų pilis įsikūrusi šiaurės vakaruose į užpelkėjusią žemumą. Todėl pilies kiemas nėra taisyklingas, o palengva šiaurės link siaurėjantis. Dalis pilies teritorijos užgriebė pelkę. Į vakarus ir šiaurę pelkės link tekėjo du bevardžiai upeliukai.

Medininkų pilis – labiausiai išvystytą kastelinio tipo pilių Lietuvoje pavyzdys. Kartu tai ir didžiausia pilis. Jos kiemo plotas 1,85 ha, o visas kompleksas su išorės grioviais ir pylimais užima 6,5 ha. Jos 14-15 m aukščio ir 1,9 m storio (apačioje) sienos buvo tokio ilgio: vakarinė 125,6 m, šiaurinė 129,6 m, rytinė 138,4 m, pietinė 125,6 m. Bendras sienų ilgis, įskaitant ir bokštą, buvo 563 m, jose rikiavosi apie 280 šaudymo angų.

Medininkų pilies architektūra dar nėra išstudijuota iki galo ir joje dar daug paslapčių. Pirmiausia neaiški jos statybos data. S. Abramauskas spėlioja⁴, kad ji pradėta statyti XIII a. pabaigoje. Stebintų ne jos statybos data, o komplekso sudėtingumas. Nejučiomis kyla klausimas: kodėl vėlesnės pilys supaprastėjo? O pati ankstyviausia Medininkų pilis buvo aptvarinių pilių Lietuvoje gulsės giesmė.

Pilis turėjo keturis įvažiavimo vartus, išdėstytus

kiekvienoje sienoje. Jie dviejų tipų. Vadinamieji aukštutiniai vartai, pakelti nuo žemės apie 5 m, buvo įrengti šiaurinėje ir pietinėje sienoje. Tai sienose įrengtos smailiaarkės angos, prie kurių vedė tiltai. Rytinėje ir vakarinėje sienoje į pilį buvo įvažiuojama pro vadinamuosius žemutinius vartus. Tai ne visai paprastas įrenginys. Pirmiausia, vartų anga yra pačioje sienoje. Pavyzdžiui, rytinėje sienoje tai 2,5 m pločio ir 2,9 m aukščio smailiaarkė anga. Iš kiemo pusės virš šios įvažiavimo angos užstatytas bokštas. Visas bokšto tūris yra kieme. Išeitų, kad jis nebuvo taikytas pilies sienų gynybai ir išorės architektūroje jokio vaidmens nevaicino. Analogiški vartai buvo įrengti ir vakarinėje sienoje. Apie tai kalbėtų jų liekanos.

Svarbiausias visame pilies ansamblyje buvo donžonas, stovėjęs šiaurrietiniame kampe. Jis šiaurinės gynybinės sienos atžvilgiu išsikiša per 11 m, o pietinė bokšto ir gynybinės sienos sutampa. Tai penkiaaukštis; beveik kvadratinis (14,2 x 15,4 m) apie 30 m aukščio ne tik gynybinis, bet ir gyvenamasis bokštas. Jo viršutiniame aukšte nerviūriniai skliautai. Deja, donžono išliko vien pietrytinis kampas ir dabar apie jo vidaus architektūrą galima tik spėlioti. Be to, bokšto apatiniai aukštai dar tebėra užpilti griuvenomis. Nedideliu archeologinių tyrimų metu neaptikta užuominų, kad donžone buvo sieninės tapybos.

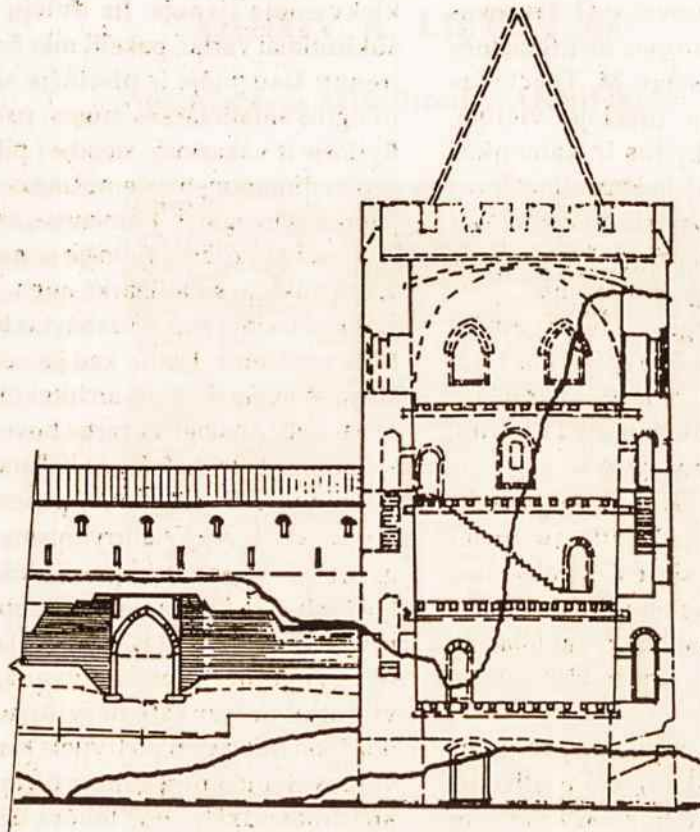
Dar vieno – pietinio – bokšto liekanos stūkso jau pilies išorėje. Jis pastatytas kiek vėliau, tačiau bokštas yra bendra visos pilies sistemos dalis. Bokštas jau skirtas flankuoti pačia pavojingiausia kryptimi ešančią pietinę sieną ir aukštutinius vartus.

Pilies sienos sumūrytos iš lauko akmenų. Tik gynybinių sienų kampai, vartų, durų ir langų angokraščiai, parapetas ir kiti smulkesni elementai plytiniai. Medininkų pilyje šiaurinė ir rytinė sienos turi jau įprastą šio tipo pilims plytinę juostą. Ji čia 1,3 - 2,7 m aukščio, sumūryta baltišku arba vendiniu rišimu, naudojant vadinamąsias plonąsias plytas.

Pilies mūrai sudarė svarbiausią gynybinių įrenginių dalį. O mūrus supo vietomis du grioviai ir du pylimai, ant kurių stovėjo stačiakuolių tvora.

Aptvarinio arba kastelinio tipo mūrinės pilys Lietuvoje atsirado Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų dėka. Tačiau tai ne jų atradimas. Kryžiuočiai jį pasisavino iš Rytų, patobulino, ir šis tipas jau visai susiformavęs pasiekė Lietuvą.

Sirijos ir Palestinos nukariavimas XI a. buvo galingas impulsas vystyti viduramžių fortifikacinei architektūrai. Pagrindinis motyvas – negausūs užkariautojai buvo priversti greitai įsitvirtinti. Tai

Medininkų Pilis. Šiaurinė siena iš kiemo pusės M 1 : 100

nulėmė naujo tipo fortifikacijos, būtent pilies-citadelės, atsiradimą. Tačiau dar iki kryžiuočių Palestinoje buvo nemažai Bizantijos pastatytų tvirtovių. Vienas iš būdingų, dar iš antikos paveldėtųjų bruožų buvo stačiakampis planas. Nuo imperatoriaus Justiniano laikų (527-565) ši forma evoliucionavo labai pamažu. XI a. Bizantijos tvirtovės dar buvo statomos pagal romėnų įtvirtinto miesto schemą. Tai stačiakampės sienos su palyginti neaukštais bokštais kampuose. Bokštai dar tebėra sienų elementai!

Kaipgi atrodė įtvirtintas miestas, arba romėnų lageris?

Jau V a. pr. m. e. kai kuriuose Apeninų pusiasalio srityse buvo miestų su reguliariu išplanavimu. Vadinamoji Hipodamo sistema buvo plačiai naudojama graikų piliuose Italijoje. Tačiau tik romėnai, tobulindami karinius lagerius, parengė jų tipinį planą, kuris ir buvo naudotas per visą Senosios Romos istoriją.

Senosios Romos karinį lagerį aprašo II a. pr. m. e. antikos istorikas Polibijus.

Žygio metu kiekvieną dieną romėnų legionieriai lygioje vietoje įrengdavo karinį lagerį. Tai buvo didelis

į pasaulio šalis orientuotas stačiakampis. Jo kontūrą sudarė griovys ir pylimas. Kiekvienos kraštinės centre buvo įrengiami vartai. Lagerio orientaciją dar labiau pabrėžė dvi pagrindinės susikertančios gatvės: kardo -ėjusi pietų-šiaurės ir dekušanas -ėjusi rytų-vakarų kryptimis. Taisyklingai buvo išplanuota ir visa likusi lagerio teritorija.

Svarbiausiuose atramos punktuose buvo įrengiami pastovūs lageriai su mūrinėmis sienomis ir pastatais. Jie vėliau virto miestų centrais⁵.

Matyti mūsų aptvarinėse pilyse tiesioginė Senosios Romos karinės statybos įtaką būtų naiivu. Juk pirmuosius jų karinius lagerius ir mūsų aptvarinės pilies skiria apie pusantro tūkstančio metų laikotarpis. Tačiau negalima nesistebėti jų, ypač Trakų pusiasalio ir Medininkų pilies, panašumu.

Abi pilyės nėra pasaulio šalių atžvilgiu griežtai orientuotos. Jos abi pašuktos maždaug 8-10° kampų. Trakų pusiasalio pilies nėra stačiakampio plano. Tai labiau rombas⁶. Matyt, nūžymint sienų trąsas, buvo vadovaujamasi vietos sąlygomis. Bet vargų vietos sąlygomis galima paaiškinti įvažiavimo vartų įrengimą visose sienose. Kad ir Medininkų pilyje:

Vieni iš jų vedė į pakilią teritoriją. Tuo tarpu aukštutiniai vartai įrengti šiaurinėje sienoje, kuri stovi pelkėtoje lygumoje. Trakų pusiasalio pilies šiaurvakarinė siena su įvažiavimo vartais stovėjo ant statoko šlaito. Šiaip ar taip, abiejų pilių plano schemoje matomas kažkoks kanono įkūnijimas. Deja, trūkstant lyginamosios medžiagos, apie šias mįsles kalbėti galima tik apytikriai.

Tačiau jau XII a. pirmoje pusėje toje bizantinėje sistemoje atsiranda naujas elementas – donžonas. O vėliau ir pats citadelės planas kinta. Sienų trasos pritaikomos prie reljefo ir tampa strategiškai aktyvios. Sienų ir bokštų išdėstymą nulemia jau ne geometrija, o strategija. Padidėja bokštų aukštis, ir jau sienos papildo bokštus. Bokštai tampa apvalūs.

Ar galima rasti aptvarinėse Lietuvos pilyse anksčiau išvardytų bruožų? Be abejo, tik pakeistų, pritaikytų prie vietos sąlygų.

Kokie gi tie Senosios Romos ir Lietuvos pilių bendri bruožai?

Pirmiausia, jų visų keturkampė plano schema. Ji, atsižvelgiant į konkrečią teritoriją, nėra labai taisyklinga, tačiau visais atvejais to siekiama. Antras labai svarbus momentas – tai įvažiavimo vartų išdėstymas visose keturkampio aptvaro sienose (Medininkų ir Naujųjų Trakų pilys). Tačiau ši taisyklė kai kur pažeista (Kauno pirmoji, Lydos ar Krėvos pilys). Manytumėm, kad šie bruožai, paveldėti iš antikos, per Bizantiją ir kryžiuočius pasiekė Lietuvą. Išeitų, kad ir Lietuvą pasiekė gaivi, nors ir labai silpna antikinės kultūros srovė. Vadinasi, ir Lietuva yra antikinės kultūros paveldėtoja.

Šia proga verta prisiminti kitų tautų siekimą priartėti prie antikinės kultūros. Kad ir per Bizantiją*.

Lietuvos aptvarinėse pilyse pasireiškia ir kiti bruožai. Kad ir sienų ir bokštų santykis. Beveik visos sienos dominuoja bokštų atžvilgiu. Išskyrus gal N. Trakų pusiasalio pilį. (Visame pusiasalio pilies ansamblyje ir tūrinėje-erdvinėje kompozicijoje pradeda dominuoti kampiniai bokštai, ypač pavojingiausioje kampinėje išklotinėje.)

Mus domintų dar vienas momentas, t.y. pilių sienų mūras.

Mokslinėje literatūroje aptvarinio tipo pilių sienų mūras vadinamas kiautinės konstrukcijos. Šio tipo sienų pjūvyje aiškiai matomi trys sluoksniai: išorinių ploštumų akmenų eilė ir tarp jų kalkių skiediniu užpilti mažesni akmenys su plytų laužo priemaiša. Tačiau tai nėra paprasta konstrukcija. Joje, manytumėm, atsispindi gal net Senosios Romos architektų ir

statybininkų darbų vykdymo būdai, nulemti jų naudotų statybinių medžiagų.

Senosios Romos statybos technika rėmėsi tašyto akmenų, degtų plytų ir trambuoto betono panaudojimu. O Romos betonas buvo dedamas į klojinius pasluoksnius. Romos techniniais pasiekimais pasinaudojo Bizantija. Tačiau, trūkstant vergų, bizantiečiai betono nenaudojo, o vien tašytą akmenį ir plytas, kurios buvo 4-5 cm storio. Mūryta naudojant kalkių skiedinį, į kurį pridėdavo grūstų plytų. Pastatų fasadai nebuvo tinkuojami, todėl sienų paviršiuje matydavosi bizantinio vadinamojo sluoksnio mūro technika: tarp kelių tašyto akmenų eilių buvo įterpiamos 3-5 plytų eilės. Beje, Bizantijoje buvo kartais naudojamas vien plytų mūras su horizontaliomis storomis kalkių skiedinio siūlėmis.

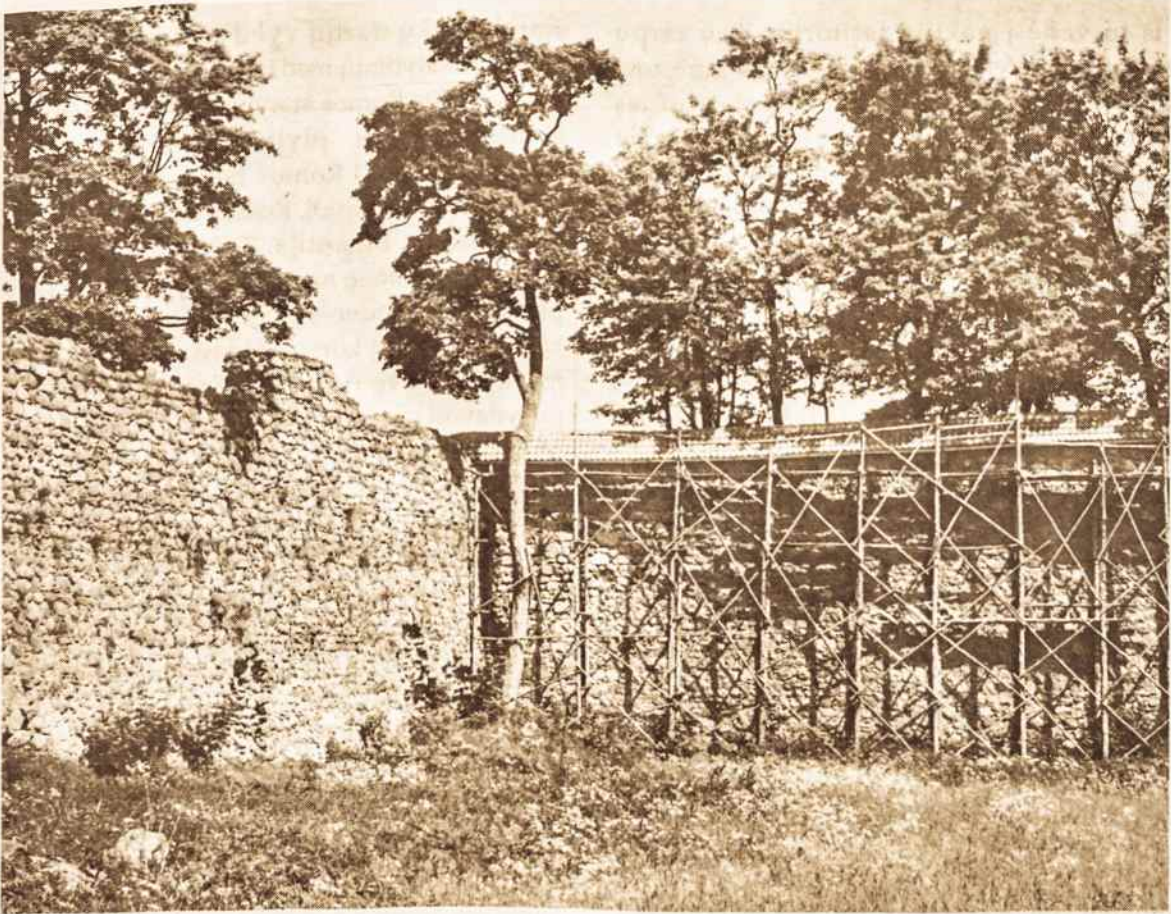
Tačiau Senosios Romos meistrų techniniai pasiekimai, leidę jiems sparčiai statyti grandiozinius pastatus, neliko užmiršti. Jų betonavimo būdas iš esmės tebenaudojamas ir dabar. Drįstame tvirtinti, kad tai universali sluoksnuotų sienų statybos technika.

Studijuojant aptvarinių pilių sienų mūrą, pastebėtas tam tikras jų mūrijimo nuoseklumas. Ypač akmenų mūre. Pilių sienų mūras iš esmės yra akmenbetonis, vykdytas be lentinių klojinių. Klojinių vaidmenį vaidino kraštinės akmenų eilės. Bet, dedant vieną ant kito natūralius (netašytus) akmenis, plonas sienoje galima išmūryti labai naukštas. Todėl akmenų mūro sienos visu jos storiu ir iš dalies ilgiu buvo mūrijamos eilėmis. Tarp kraštinių akmenų (klojinių) buvo dedamas užpildas. Jį sudarė mažesni akmenys ir plytų laužas. Rišamoji medžiaga – kalkių skiedinys. Tai Senosios Romos mūro technikos, vadinamos opus incertum, modifikacija⁷.

Tačiau mūrijimo būdas eilėmis, manytume, sąlygotas ne vien medžiagos specifika. Kaip jau buvo minėta, mūre visu jo storiu labai ryškios eilės. Tos eilės pabrėžtos dedant jų viršuje plytų laužo sluoksnį. Jis konstrukciniu požiūriu neatlieka jokio vaidmens. Šis sluoksnis, matyt, yra kitos paskirties. Tai greičiausiai Senosios Romos mūrijimo technikos atgarsiai. Tomėnai betonavo ne vien dėdami betoną į klojinius pasluoksnius, bet ir naudodami betono ir plytų sluoksnius. O mūsųose tas plytų sluoksnis betone virto vien plytų laužo sluoksneliu.

Aptvarinių pilių statyba Lietuvoje mus domintų dar dviem aspektais. Pirmiausia, su kurio kunigaikščio statybine politika galima sieti aptvarines pilies ir dėl kokių motyvų pradėta jas masiškai statyti.

Legendos keletu miestų (pilių) įkūrimą priskiria

Sienas apglobę pastoliai.

Nuotr. M. Sakalausko.

Gediminui (1316-1341). Tai Vilnius, Senieji ir Naujieji Trakai. A. Nikžentaitis savo knygoje apie Gediminą rašo: „Apie Gedimino valdymo reikšmę Vilniui galime pasakyti: rado jis Vilnių medinį, o paliko mūrinį“⁸. Tačiau knygos autorius Gedimino statybinės veiklos nenagrinėja. O ji buvo plati ir įvairiapusė. Bet tai ne šio straipsnio tikslas ir pasitenkinsime svarbiausiais objektais – pilimis. Gediminas pastatė Lydos pilį, didžiąją dalį Vilniaus Žemutinės ir Aukštutinės pilies gynybinių sienų, išmūrijo Senųjų Trakų pilies aptvarą. Galima prielaida, kad jo iniciatyva pastatyta Kauno pirmoji pilis, kryžiuočių sugriauta 1362 m.

Iš to, kas išvardyta, galima daryti prielaidą, kad statybos Vilniuje ir pilių statyba įvairiose Lietuvos vietose nebuvo susijusios vien tik su krašto gynybos poreikiais. Šios mūrinės statybos buvo kunigaikščio ir kartu valstybės prestižo reikalas. Čia irgi tektų paeiti analogijų. Kad ir Senoje Rusijoje. Kaip pažymi Senosios Rusijos architektūros tyrinėtojas P. A. Rapoportas, vos tik Kijevo Rusijos valstybė X a. pabaigoje galutinai susiformavo ir ryžtingai pakeitė

religiją, tuojau pat pradėdami statyti mūriniai pastatai⁹. Pirmiausia kulto. Jau 989-996 m. kunigaikštis Vladimiras Kijeve pastato Dievo Motinos gimimo cerkvę. Prie jos buvo pastatyta keletas plytinių pastatų. P. A. Rapoportas mano, ka centrinėje Kijevo dalyje pastatytas monumentalios mūrinės architektūros ansamblis pastebimai išskyrė Kijevo iš kitų Rusijos miestų ir pabrėžė jo kaip valstybės sostinės reikšmę. Kai XI a. 4-ajame deš. vėl iškyla Kijevo reikšmė, 1037 m. pradėdamas statyti Kijevo Sofijos soboras. Nors tam tikrų išimčių buvo. Metraščiai tvirtina, kad dar 945 m. kunigaikščio rūmų aplinkoje buvęs mūrinis teremas. Spėliojama, kad teremą kunigaikštienėi Olgai po jos kelionės į Konstantinopolį pastatė bizantiečiai meistras.

Intensyvi ir didelės apimties statyba kunigaikščiu ar valstybei iškėlė dar vieną problemą – kvalifikuotų statybininkų stoką. Architektūros istorija rodo, kad dažnai ši problema buvo sprendžiama kviečiant specialistus iš svetur. Taip buvo ir Senojoje Rusijoje. Kaip nurodo mūsų minėtas P. A. Rapoportas, visus

svarbiausius to meto Senosios Rusios pastatus (Dievo Motinos gimimo cerkvę, Sofijos soborą Kijeve, Černigovo Spaso soborą, Novgorodo ir Plocko Sofijos soborus) statė bizantiečiai meistrai, talkininkaujami vietos statytojų. Iš Bizantijos atvyko ne vien atskiri meistrai, bet ir ištisos artelės.

Panašias problemas ir jų sprendimus matome ir Gedimino statybinėje politikoje. Nemažos apimties mūrinei statybai reikėjo daug specialistų. Jų Lietuvoje nebuvo. Todėl jis kvietė amatininkus iš Vakarų Europos miestų: Liubeko, Zundo, Bremeno, Magdeburgo, Kelno, Rostoko, Greifsveldo, Štettino, Gotlando ir kt.¹⁰

Pilių statyba ant aukštumų Lietuvoje turi labai senas tradicijas. Tačiau tai buvo daugiausia medinės pilys. Tiesa, mūro statinių ant kalvų yra buvę ir anksčiau. Bet tai atskiri atvejai. Gedimino kalno viršuje, sprendžiant iš plytelių ir kalkių skiedinio likučių, mūrinė statyba prasidėjo X-XII a.*

Susikūrus centralizuotai Lietuvos valstybei ir XIII-XIV a. intensyviai ginant jos vakarines sienas nuo kryžiuočių antpuolių, būtinai reikėjo modernizuoti pilis. Kai kurias gynybinių įtvirtinimų statymo naujoves teko perimti iš priešininkų kryžiuočių. Kaip minėta, pastarieji pilių statybos meno išmoko Artimuosiuose Rytuose Kryžiaus karų Sirijoje ir Palestinoje metu.

Levante kryžiuočiai bizantinę įtvirtinimų schemą greit pakeitė nauja, labiau jų – užkariautojų tikslams pritaikyta schema. Tai vadinamoji kalnų pilis – dviejų ar trijų sienų koncentriškai supamas fortifikacinis centras.

Manytumėm, kad ši fortifikacijos kompozicinė schema bus palietusi ir Lietuvos architektūrą. Jos atgarsių aptinkama visose XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje rekonstruotose pilyse. Tačiau tai nėra visai naujas, anksčiau nežinotas pilies atskirų dalių išdėstymo būdas. Pavyzdžiai gali būti Gardino, Naugarduko, o ypač Vilniaus pilys. Jose visose galime įžiūrėti šių bendrų bruožų: 1) gyvenamieji rūmai statomi rytiniame kalno gale; jie dažniausiai trijų patalpų; 2) vakariniame kalno gale statomas stambus svarbiausias bokštas; 3) kalno viršus apsupamas gynybine apvadine siena su joje išdėstytais gynybiniais ir įvažiavimo vartų bokštais.

Kada susiformavo tokia atskirų pilies elementų išdėstymo schema, trūkstant tyrimų ar lyginamosios medžiagos, spręsti negalime.

Sunku išsiaiškinti tokio pasirinkimo ideologinius motyvus ir galimas įtakas. Tačiau jis tebebuvo gyvybingas ir tenkino poreikius XIV a. pab. – XV a. pr. Tai labai aiškiai matoma nebaigtose statybose Trakų pusiasalio pilies Aukų kalne.

Komplekso Aukų kalne statybos data nėra nustatyta. Archeologas A. Tautavičius, 1962-1964 m. vadovavęs tyrinėjimams, mano, kad statyba ten nutrūko po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties 1430 m. Mes gi linkę manyti, kad ji nebebuvo tęsiama jau po 1410 m., t.y. po Žalgirio mūšio, kai toliau statyti fortifikacijas, rekonstruoti ar modernizuoti senuosius gynybos įrenginius neliko prasmės.

Vilniaus Aukštutinės pilies plano schema paprasta. Kalno pakraščiais ėjo apvadine-gynybinė siena su trimis viršuje aštuonkampiais bokštais ir įvažiavimo vartų bokštu šiaurinėje sienoje¹¹. Vienas iš jų – vakarinis – gana stambus. Tai pagrindinis bokštas, aliuzija į anksčiau svarbų vaidmenį vaidinusių donžonų.

Po rekonstrukcijos pilyje išliko dar vienas svarbus visos pilies elementas – rūmai. Jie neįeina į sienų perimetrą, o stovi atskirai prie rytinio kalno šlaito. Tokia rūmų padėtis – tai naujas ir netikėtas pilių vidaus erdvės komponavimas.

Kn. Europos dailė. Lietuviškieji variantai. 1994

* Autorius rankraštyje šio teiginio neišplėtojo (N. Kitkausko pastaba).

¹⁰ S. Mikulionio rankraštyje šis teiginys pateiktas be platesnės argumentacijos (N. Kitkausko pastaba).

¹ Ткачев М.А., Трусов С.А. Исторические и архитектурно-археологические исследования Крековского замка // Lietuvos TSR architektūros klausimai. - V., 1988. - T. 9(1). - P. 3-22.

² Абрамунас С. К. вопросу генезиса крепостных сооружений типа кастель в Литве (на примере замка Меднинкай) // Statyba ir architektūra: Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. - V., 1963. - T. 3. - Nr. 1. - P. 73-107.

³ Багласов С. Г., Трусов О. А. Историко-архитектурные исследования и реставрации Лидского замка // Lietuvos TSR architektūros klausimai. - V., 1981. - T. 7(11). - P. 28-40.

⁴ Абрамунас С. К вопросу генезиса... С. 73-107.

⁵ Всеобщая история архитектуры / Гл. ред. П. В. Баранов. - Л.-М., 1973. - Т. 2. - С. 425-426.

⁶ Baliulis A., Mikulionis S., Mikinis A. Trakų miestas ir pilys. - V., 1991. - P. 25-27.

⁷ Всеобщая история архитектуры. - Т. 2. - С. 422.

⁸ Nikžentaitis A. Gediminas. - V., 1989. - P. 91.

⁹ Раппопорт П. А. Зодчество Древней Руси. - Л., 1986.

¹⁰ Gedimino laikai / Parengė V. Pašuta ir I. Štal. - V., 1966. - P. 29-47.

¹¹ Burcika E. Vilniaus pilis. - V., 1977. - P. 5-6.

KELETAS MINČIŲ APIE XIII-XIV A. LIETUVOS KULTO PASTATUS, URBANISTIKĄ, STATYBOS MEDŽIAGAS

S. Mikulionio straipsnio papildymas

Napoleonas Kitkauskas, Architektas

Stanislovo Mikulionio darbas „Vakarų Europos ir Bizantijos architektūros tradicijos XII–XIV a. Lietuvoje“ liko nebaigtas. Išliko trumpa anotacija, kurioje autorius rašė: „Straipsnyje bus pateikiami duomenys apie Bizantijos (ir antikos) bei Vakarų Europos statybos tradicijų atgarsius, palietusius XIII–XIV a. Lietuvos architektūrą.

Bus bandoma nustatyti minėtų kultūrų konkretų poveikį ikikrikščioniškos Lietuvos statyboms, taip pat jų įtaką atskirų pastatų grupių (gynybinių ar kulto objektų) planų bei meninių-plastinių formų kilmei ir vystymuisi“. Kaip matėme, S. Mikulionis spėjo apžvelgti Lietuvos gardinių pilių ypatumus, kai kurių duomenų pateikė ir apie XIV a. pabaigos - XV a. pilis. Kulto pastatų tema liko nepaliesta. Be to, S. Mikulionis, teigdamas, kad savo straipsnyje palies ikikrikščioniškos Lietuvos kulto pastatų grupę, reikia manyti, turėjo galvoje bažnyčias, statytas Lietuvoje prieš antrąją Lietuvos krikštą, t.y.

prieš 1387 metus. Nereikia užmiršti pirmojo 1251 metų Lietuvos krikšto, kuris vienokius ar kitokius pėdsakus Lietuvos kultūriname bei dvasiniame gyvenime turėjo palikti. Ir turbūt dėka mūsų vadinamu iki-krikščioniškuoju šimto su viršum metų laikotarpiu Lietuvoje bent keliose vietose jau buvo statomos bažnyčios. Be to, natūros tyrimais įrodyta, kad jau XIII a. viduryje Vilniuje pradėta tvirtinti pilį mūro gynybinėmis sienomis, statyti bažnyčias (Vilniaus pirmoji katedra). Maždaug tuo metu pastatyta Gardino pilies aukštutinė bažnyčia, pilies aptvaro apvalusis donžono tipo bokštas. Galimas dalykas, kad Vilniaus Žemutinėje pilyje bent jau XIII a. antroje pusėje iškilo valdovo rezidencijai tinkamas mūrinis

pastatas. Tokiai prielaidai kelti pakankamai argumentų teikia dabartiniai kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. Iš Gedimino laiškų žinome, kad apie 1321 metus Vilniuje buvo pastatyta dominikonų bažnyčia. Apie tą patį laiką pranciškonams buvo pastatyta po vieną bažnyčią Vilniuje ir Naugarduke.

Naugarduko pranciškonų bažnyčia galėjo būti medinė ir, matyt, stovėjo už pilies ribų, jei Gediminas savo 1323.1.25 d. laiške nurodo, kad ją sudegino Prūsijos kryžiuočiai¹. Apie šių bažnyčių vietą, architektūrą neturime duomenų. Daugiau žinome apie to laikotarpio bažnyčias, statytas pilių teritorijose. Pastarųjų kelių dešimtmečių laikotarpiu apie jų egzistavimą daugiau patyrėme iš archeologinių tyrimų duomenų, nors būta šiokių tokių ir istorinių žinių. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XII–XIV a. pilių bažnyčias 1959 m. yra rašęs menotyrininkas Povilas Reklaitis². Vilniuje jų buvo net kelios – Katedra, šv. Onos, šv.

Martyno bažnyčia. P. Reklaitis neatmeta tikimybės, kad iki 1387 m. Vilniaus pilyje galėjo būti ir graikų apeigų bažnyčia, nes 1341–1377 m. čia rezidavo Algirdo rusiškos kilmės žmonos. Ankstyviausios pilių bažnyčios buvo paprastos: tai kvadrato ar trapečijos plano celės, reliatyviai nedaug išstętos. Šie maži kulto pastatai netapo įjungti į kitų pilies pastatų tūrį, kaip paprastai būdavo Vakarų Europos viduramžių pilyse, bet buvo atskiri statiniai. Pilį sudarė gynybinis aptvaras, kurio viduje buvo netaisyklingai išdėstytų nedidelių trobešių grupė. Senoviniai kulto pastatai niekuo ypač neišsiskyrė nuo kitų pilies gyvenamųjų ar net sandėlio paskirties pastatų. Ta aplinkybė, kad visose didesnėse senosios kilmės Kijevo Rusios pilyse

egzistavo mažiausiai po vieną pilies bažnyčią (dažniausiai visai greta valdovo rūmų), dar nereiškia, jog graikiški statybos būdai – akropolis su šventykla – į Lietuvą vien tik iš ten buvo atkelti. Esą Rytuose jau ikirikščioniškame laikotarpyje kulto pastatai stovėdavę intra muros castris (pilies sienų viduje).

Papildydami P. Reklaičio teiginius, galime pridurti, kad Bizantijos sostinėje Konstantinopolyje, šv. Sofijos bažnyčia (statyta 537 m.) buvo ne tik svarbiausia imperijos šventovė, bet ir valdovo bažnyčia. Ji stovėjo arti imperatoriaus rūmų, iš toli matoma ir buvo tartum Bizantijos imperijos simbolis.

Senovės Graikijoje šventyklos iš tiesų buvo statomos tvirtovės – akropolio viduje, nors jas statydavo ir miestų aikštėse – agorose. Iki krikšto Vilniaus katedros vietoje yra buvusi senojo kulto vieta – Perkūno šventykla. Apie jos buvimą yra rašę kronikininkai J. Dlugošas ir M. Strijkovskis. Pastarojo meto natūros tyrimais taip pat įrodyta, kad tokia šventykla iš tiesų yra buvusi. Atrodo, kad greta šventyklos stovėjo ir daugiau pastatų, kurių dalis, be abejonės, priklausė didžiajam kunigaikščiui. Visai greta buvo Aukštutinė pilis, didžiojo kunigaikščio buveinė. Vadinasi, galima teigti, kad ir prieš krikštą Vilniuje šventykla buvo pilies – akropolio viduje.

P. Reklaitis nurodo, kad Lietuvos pilių bažnyčios pirmiausia buvo kunigaikščio privatūs kulto pastatai ir tarnavo kunigaikščio šeimai. Čia buvo ir kunigaikščio šeimos narių laidojimo vieta. Kunigaikščio rūmai kartais stovėdavo visai arti bažnyčios ir abu pastatus jungdavusi galerija. Kaip žinome, į Vilniaus katedrą iš kunigaikščių rūmų buvo patenkama per tokią galeriją. Manoma, kad Vilniaus pilių teritorijoje buvusi šv. Onos bažnyčia antro aukšto lygyje turėjo viškas kunigaikščio šeimai.

Pilių bažnyčių kategorijai reikia priskirti Gardino pilies aukštutinės bažnyčios (jos dydis plane 8,8 x 8,8 m) liekanas, kurios buvo atkastos 1933 metais. Gardino bažnyčia statyta XIII a. viduryje, Mindaugo valdymo metais, ir priskirtina vėlyvojo romaninio stiliaus architektūrai. Naugarduko pilyje XIV a. pradžioje pastatyta kvadratinio plano (13,5 x 13,5 m) bažnyčia taip pat sietina su didžiojo kunigaikščio fundacija.

Architektas Algimantas Miškinis, kalbėdamas apie rusų bei Vakarų Europos architektūros poveikį feodalinės Lietuvos miestams, pabrėžia, kad Lietuvos miestų centras XIII-XIV a. nuo pat pradžių formavosi šalia pilies, tuo tarpu rusų miestuose centro funkcijas atliko kremlius – pilis. Tam tikrų abejonių A. Miškinis išsako tik dėl Vilniaus Žemutinės pilies, kuri tuo metu

buvusi tarsi miestas mieste ir todėl galima būtų ją tapatinti (funkciniu požiūriu) su miesto centru. Tačiau tyrimais nustatyta, kad Žemutinė pilis, bent II tūkstantmečio pradžioje, yra buvusi papilio gyvenvietė ir todėl nenuostabu, kad, XIII-XIV a. jai persiformavus į pilį, kai kurie senojo papilio įvairios paskirties pastatai buvo išlikę.

Vakarų Europos miestai XIII-XIV a. jau buvo planuojami pagal stačiakampį. Lietuvoje gi tuo metu miestai augo savaimingai, laikantis vietinių tradicijų. Tačiau to meto Lietuvos miestų planai iš esmės nesiskyrė nuo Vakarų Europos savaimingai besivystančių miestų. O to meto rusų miestų struktūra smarkiai skyrėsi ne tik nuo Vakarų Europos miestų, bet ir nuo tos pat valstybės (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) sudėtyje buvusių lietuviškų žemių miestų. A. Miškinis Vakarų Europos architektūros ir urbanistikos įtaką XIII-XIV a. Lietuvos miestams įžiūri dar vienu aspektu. Tai įtaka, anot jo, pasireiškusi gynybinių ir kulto pastatų statyba. Jau kalbėjome apie pirmąsias katalikiškas bažnyčias Vilniaus, Gardino ir Naugarduko miestuose. Deja, jų tuo metu buvę pastatyta nedaug, todėl ir Lietuvos miestų tūrinei-erdvinei kompozicijai ši įtaka buvusi nedidelė⁴.

S. Mikulionis, apibūdinamas Lietuvos gardinių pilių sienų mūrą, teigė, kad jo kiautinės konstrukcijos technologija turi panašumo su Senovės Romos pastatų mūro technologija. Vertėtų panagrinėti ir Lietuvos ankstyvųjų pastatų mūro skiedinių savybes. Jau apžiūrint nesunku pastebėti, kad jie rudos spalvos, labai skiriasi nuo vėlesnių gotikos laikotarpio pastatų skiedinių. Rudu skiediniu sumūrytos Medininkų, Krėvos, Lydos pilių sienos ir Vilniaus Žemutinės pilies gynybinių sienų liekanos, šiuo metu slypinčios po žeme. Tokį skiedinį vartojant mūryta ir Katedros varpinės požeminės kvadratinės dalies sienos bei Vilniaus pirmosios katedros pamatai. Rudu skiediniu mūryti ir pastatų sienų, šiuo metu randamų Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijoje, fragmentai. Paprastai seniausių Lietuvos pastatų sienų paviršiuje sutinkamas ir baltiškasis (vendinis) plytų rišimo būdas. Prieš keletą metų buvo nuodugniau ištirti Vilniaus pirmosios katedros pamatų ir sienų liekanų, datuojamų XIII a. viduriu, mūro skiediniai⁵. Prieita prie išvados, kad mūrijant šią katedrą buvo naudojamas specialus kalkių gesinimo būdas, literatūroje vadinamas „romėnų kalkių gesinimo būdu“. Jis plačiai naudotas Senovės Romoje ir viduramžių Europoje. Remdamasis literatūros šaltiniais bei XIX-XX a. tyrinėtojų darbais, Z.

Brochevičius (Brochwicz) išskyrė keletą skirtingai paruoštų skiedinių: 1) negesintos kalkės ir užpildas sumaišomi sausai, užberiami ant pamato akmenų ir užliejami vandeniu; 2) skiedinio komponentai sumaišomi sausai, po to greit gesinami ir naudojami mūrijant; 3) negesintų kalkių primaišoma į parengtą gesinti kalkių ir užpildo mišinį⁶.

Visais trim atvejais degtos kalkės pamažu gesinasi mūro viduje. Inžinierės E. Telksnienės teigimu, pirmosios Vilniaus katedros skiediniai turi hidraulinių savybių; be to, gaminant šiuos skiedinius, kaip papildoma rišamoji medžiaga naudoti gyvūninės kilmės baltymai, o negausių medžio anglių priemaišų atsirado kalkes gesinant malkomis. Sugrūstų plytų trupinių, kas būdinga Kijevo Rusios mūro pastatų skiediniams, Lietuvos architektūros XIII-XIV a. paminkluose nenaudota. XIII-XIV a. Lietuvos architektūros paminkluose sutinkamos plytos yra pailgos, raudonos spalvos, degtos. Plytų ilgis apytikriai svyruoja nuo 22 iki 33 cm, plotis – nuo 13 iki 18 cm, storis – nuo 5 iki 10 cm. Daugelyje pastatų randama dvejojo storio plytų: plonų (iki 7 cm) ir storų (7-10 cm). Šių plytų gamybos tradicija į Lietuvą XIII a. atėjo iš Vakarų Europos (Lombardijos) per Vokietiją, Livoniją, Lenkiją. Reikia pastebėti, kad senosios Kijevo Rusios mūro pastatuose XI-XIII a. buvo vartojamos plintos – 3-4 cm storio plytos, kurių gamybos tradicija buvo perimta X a. pabaigoje iš Bizantijos, įvedus Rusijoje krikščionybę. Taigi, galima teigti, kad XIII-XIV a. Lietuvos architektūros mūro skiediniai ir plytos, taip pat ir mūro technika buvo perimti iš Vakarų Europos, o ne iš rytų – bizantinės kultūros paplitimo arealo⁷.

Ta pačia proga reikia pažymėti, kad Vilniaus senųjų pastatų ligšiolinių tyrimų metu niekur nerasta sienų fragmentų, mūrytų naudojant bizantinei architektūrai būdingas plintas. Taigi, atkrinta rusų mokslininko N. Voronino prielaida, kad gal net XII a. Vilniuje, panašiai kaip ir Gardine, yra buvę bizantinės architektūros pastatų⁸.

Pateikta medžiaga liudija, kad XIII-XIV a. Lietuvos architektūra vystėsi pasisavindama tiek Vakarų Europos, tiek kai kurias Bizantijos kultūrinio arealo statybos meno tradicijas. Reikia pridurti, kad šios temos aktualumas bei nagrinėjimo sėkmė yra glaudžiai susijusi su bendru Lietuvos architektūros mokslo lygiu, imtis šios temos šiandien buvo galima sukaupus pakankamą kiekį natūros tyrimo duomenų apie to meto Lietuvos statybas. Nėra abejonės, ši S. Mikulionio pasirinkta įdomi tema bus aktuali ir ateityje, kaupiantis naujiems faktams, toliau

Sienos fragmentas

studijuojant savo ir kaimyninių šalių architektūros palikimą.

¹ Gedimino laišakai // Parengė V. Pašuta ir I. Štal. - V., 1966. - P. 31.

² Reklaitis P. Die Burgkirchen in Litauen: Das Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstitute. - Bonn. - Bd. VI/VII, 5. - S. 37-38.

³ Lietuvos architektūros istorija / Moksl. redaktorius J. Minkevičius. - V., 1987. - T. 1. - P. 44-45.

⁴ Miškinis A. Dėl rusų ir Vakarų Europos architektūros poveikio feodalinės Lietuvos miestams // Lietuvos TSR architektūros klausimai. - V., 1977. - T. S. - S. 4.

⁵ Kitkauskas N., Telksnienė E. Pirmosios Vilniaus katedros liekanų medžiagos ir mūrijimo technika // Architektūros paminklai. - V., 1987. - T. 10. - P. 30-46.

⁶ Brochwica A. Materiały wiązace w budownictwie strozytnym i wczesnosredniowiecznym // Materiały zachodniopomorskie. - Szczecin. 1968. - T. 14. - S. 753-792.

⁷ Apie šią tokią bizantinės kultūros įtaką plytų dydžiams nebent liudytų kai kuriuose pastatuose sutinkamos plonesnės (5-7 cm storio) plytos. Tokia įtaka galėjo ateiti iš Juodosios Rusios, priklausiusios Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, žemių.

⁸ Bopo

Ku. Europos dailė. Lietuviškieji variantai. Leidinys skirtas Vilniaus Dailės akademijos 200 m. jubiliejui. 1994 m. Sudarytoja doc. A. Aleksandravičiūtė.

ARCHITEKTĄ STASIŲ MIKULIONIŲ PRISIMENANT

Napoleonas Kitkauskas, Architektas

Prieš dvejus metus, 1992-ųjų rudenį, Lietuvos restauratoriai atsisveikino su bendradarbiu architektu Stanislovu Mikulioniu. Buvome susigyvenę, buvome bendraminčiai, įnikę į kultūros paminklų problemas, ir staiga tokia skaudi netektis! Pasijutome skaudžios realybės akivaizdoje: mūsų gretos pradeda negrįžtamai retėti. Tais pačiais metais netekome menotyrininko Stasio Pinkaus, istoriko Stanislovo Samalavičiaus.

Trakų miesto kapinių kalvoje iškilo šviežias žemės kauburėlis. Rokiškėnas Stasys Mikulionis savo amžino poilsio vietą parinko Trakuose, kurių gerovei, praeičiai tirti ir atgaivinti buvo paskyręs didesnę savo kūrybingo gyvenimo dalį. Laidotuvių dieną kitame Galvės ežero krante puikavosi didinga Trakų salos pilis, kurios atgimimui Stasys buvo paskyręs daug pastangų, daug energijos.

1959 m. baigęs Kauno politechnikos institutą, S. Mikulionis iš karto pradėjo dirbti prie šio objekto. Iš pradžių dirbo vadovaujant architektui Broniui Kruminiui, o nuo 1962 metų – savistoviai. Tuo metu restauratoriams buvo prasidėję sunkūs laikai. Maskva Lietuvą barė už pilių restauravimą, mažino lėšas, nemaža patyrusių specialistų paliko restauratorių šeimą ir išėjo dirbti prie naujų statybų. Stasys Mikulionis ištvėrė, kiek leido galimybės prižiūrėjo Trakų pilių darbus, o vėliau, vėl sušvelnėjus režimui, projektavo, atstatinėjo salos pilies kazematus, konservavo pusiasalio pilies gynybinius bokštus bei sienas. Dirbdamas Trakuose (kurį laiką net buvo apsigyvenęs čia ir gavęs butą), glaudžiai bendravo su Trakų gyventojais – lietuviais, karaimai lenkais. Visur ir visada Stasiui nestigo humoro jausmo, šmaikštaus žodžio, sveikos gyvenimiškos nuovokos. Už tai buvo mėgiamas darbininkų, bendradarbių. Ilgainiui Stasys tapo autoritetu, Lietuvos gotikos laikotarpio pilių architektūros žinovu. 1976 metais apgynė kandidatinę disertaciją apie Trakų salos pilių architektūros raidą. Parašė šia tema knygų, nemaža mokslinių straipsnių. Domėjosi Trakų miesto istorija, aptvarinių pilių architektūra. Nuo 1984 m. Stasys pradėjo dėstyti Dailės institute architektūros istoriją, tačiau neapleido ir Trakų problemų, vis šį tą projektavo, vykdė autorinę priežiūrą. Buvo Paminklų restauravimo instituto mokslinės tarybos aktyvus narys.

Grįžęs gyventi į Vilnių, S. Mikulionis, be įprastinių Trakų problemų, rengė projektus ir kitiems objektams, dirbo Visuomeninių pastatų skyriaus vyriausioju architektu. 1969 m. padėjo Potsdamo firmos specialistams restauruoti Vilniaus Arkikatedros (tuometinės Paveikslų galerijos) vargonus. Taip pat paruošė keleto gyvenamųjų namų Vilniaus senamiestyje restauravimo projektus. Jis prisidėjo ir prie Biržų pilies gynybinių įrenginių tyrimo bei konservavimo - restauravimo. Prisimenu, visas restauratorių būrys (instituto mokslinė taryba) važiovome į Biržus susitikti su rajono tuometinio vykdomojo komiteto pareigūnais aptarti Biržų pilies rūmų (sugriautų 1704 m.) atstatymo problemas. Kartu su S. Mikulioniu man teko projektuoti Biržų pilies tiltą per gynybinę fosą.

1991 metais S. Mikulionis buvo pradėjęs ruošti Medininkų pilies, esančios už 30 km nuo Vilniaus, gynybinių sienų konservavimą bei šios pilies donžono restauravimo projektinę dokumentaciją. Nagrinėjo prieš tai šiame objekte dirbusių architektų S. Lasavicko bei A. Purlio projektus, pats tęsė pilies liekanų apmاتavimo darbus. Čia jam talkino duktė Milda Mikulionytė. Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archeologai tikslino Medininkų pilies vidinio kiemo kultūrinių sluoksnių sandarą, rengėsi išvalyti iš donžono pirmojo aukšto liekanų griuvenas. Paminklų restauravimo instituto mokslinė taryba ėmė svarstyti

Arch. Milda Mikulionytė

donžono atstatymo architektūrinių sprendimų variantus.

Ir staiga nelemta žinia apie Stasio mirtį. Jo pradėtą darbą Medininkų pilyje šiandien tęsia dukra Milda, kiti architektai. Mums gi, buvusiems jo bendradarbiams, liko šviesi taurios asmenybės, puikaus savo srities specialisto atmintis. Liko bendrų kelionių po žymiausius Lietuvos architektūros paminklus, po šiuo metu Baltarusijos teritorijoje esančius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilių bei rūmų liekanas prisiminimai. Ne sykį Stasys dalyvavo restauratorių talkose Tolminkiemyje, tvarkant K. Donelaičio memorialo teritoriją. Keletą kartų esame važiavę su apžiūrėti mums broliškos Latvijos pilių, ten kalavijuočių ordino paliktų paminklų.

Tarpukario laisvos Lietuvos architektų gyvenimo pulsą padėdavo pajusti mūsų tarpe dirbęs architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Ne kartą lankėmės jo namuose, pažymėdami šio Lietuvos ažuolo gimtadienį ar kitokiomis progomis. Atsimenu,

lankydavom lapkričio 23-ąją – Lietuvos kariuomenės dieną, žinodami, kad V. Landsbergis-Žemkalnis buvo Nepriklausomybės kovų savanoris. Miela būdavo klausytis jo prisiminimų, iš pirmųjų lūpų išgirsti apie kovas su bermontininkais, su lenkais, išgirsti apie jo studijų dienas Romoje, apie jo odisejas ieškant po vokiečių lagerius sūnaus Gabrieliaus.

Vieną tokį apsilankymą pas V. Landsbergi-Žemkalnį užfiksavo fotografiją. Joje iš kairės į dešinę sėdi M. Sakalauskas (žinomas Lietuvos kultūros paminklų fotografuotojas), architektas A. Kunigėlis, šios straipsnio autorius N. Kitkauskas, architektas Stasys Mikulionis ir architektas V. Landsbergis-Žemkalnis su žmona.

Šiandien džiugu, kad mūsų tėvynė Lietuva tapo laisva, kad mūsų anomis nelaisvės dienomis puoselėtos viltys išsipildė. Tik gaila, kad mūsų tarpe nebėra Stasio, nebėra ir V. Landsbergio-Žemkalnio. Lieka tik brangūs prisiminimai, mūsų bendro nueito kelio, palaiptiui tampančio Istorijos savastimi.

Iš kairės: M. Sakalauskas, A. Kunigėlis, N. Kitkauskas, S. Mikulionis, V. Landsbergis-Žemkalnis su žmona. Nuotr. M. Sakalausko.

TEŠIASI MEDININKŲ PILIES TYRIMAI

Vytautas Urbanavičius, Archeologas

Vytautas Urbanavičius, g. 1935 m. Skirsnemunėje, archeologas, humanitarinių mokslų habil. dr.

1959 m. baigė Vilniaus universitetą. Dirbo Lietuvos Istorijos-etnografijos muziejuje restauratoriumi. 1965-67 m. – Lietuvos istorijos instituto aspirantas, vėliau – mokslinis bendradarbis, skyriaus vadovas, dabar – Pilių tyrimų centro „Lietuvos pilys“ direktorius. Tyrimų kryptys: Lietuvos gyventojų materialinė ir dvasinė kultūra, ikirikriščiioniškoji lietuvių religija. Video rekonstrukcijos pagal kaukolę pradininkas Lietuvoje. Dalyvavęs identifikuojant istorinių asmenybių palaikus. Kuria mokslinius filmus istorijos tematika.

Archeologiniai Medininkų pilies tyrimai po 30 metų pertaukos 1992 m. vėl pradėti pietiniame bokšte. Anot šviesios atminties architekto Stasio Mikulionio, Medininkų pilis yra ne ta vieta, kurioje galima eksperimentuoti. S. Mikulionis pritarė Pilių tyrimų centro „Lietuvos pilys“ parengtai tyrimų programai, pagal kurią donžono tyrimai turėjo prasidėti prieš pat

jo atstatymo pradžią.

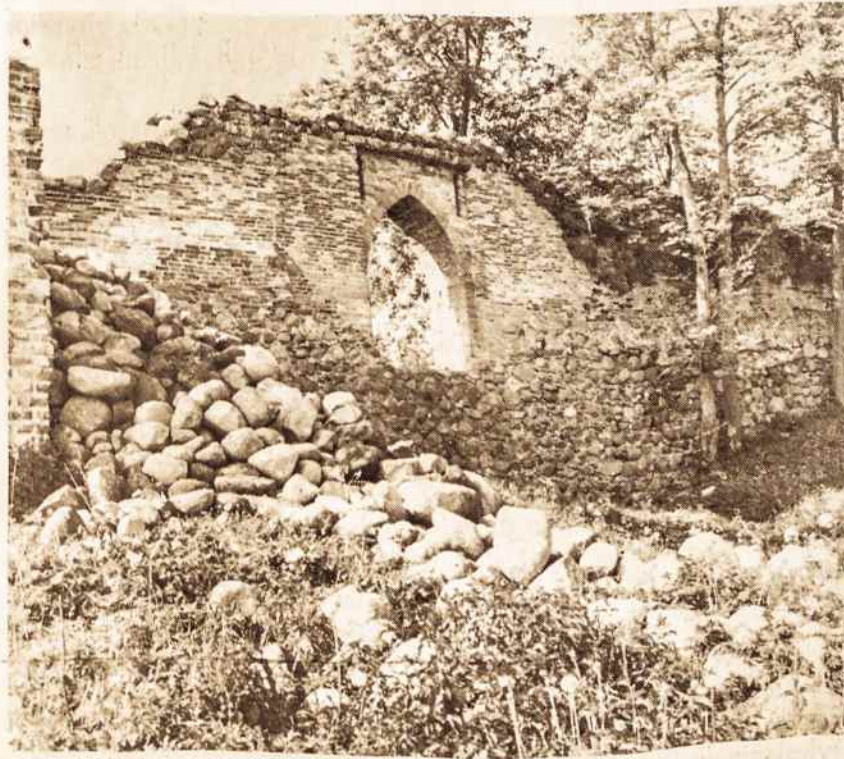
Deja, nei donžono tyrimų, nei juoba jo atstatymo pradžios S. Mikulionis nesulaukė. Jo pradėtą darbą tęsia architektai M. Mikulionytė ir J. Glemža.

Archeologiniai architektūros paminklo tyrimai visada kompleksiški. Šiuo atveju archeologija yra architektūros tarnaitė. Archeologinių tyrimų metu, greta kultūrinio sluoksnio, ypatingas dėmesys kreipiamas į architektūrines detales. Savo ruožtu archeologiniai tyrimai lyg ir perima estafetės gairelę iš istorinių tyrimų ir perduoda ją architektūriniam tyrimams.

Medininkų pilies istorinių tyrimų duomenys daugelio autorių yra skelbti įvairiuose leidiniuose, tad čia tepaminėsime tik pačius mūsų nuomone, svarbiausius.

Pirmiausia – apie pačius archeologinius donžono tyrimus. Visas pirmas jo aukštas ir žymi dalis antrojo buvo užverstas griuvenomis. Tai sukritę visų penkių aukštų likučiai: sienų akmenys, plytos bei perdengimai ir stogo dangos dalys. Tarp jų – lovinės čerpės, sienų plytos, šiek tiek plonesnės skliautų nerviūrinės plytos.

Visa tai lyg ir patvirtintų iš seniau turėtas žinias, kad pilies bokšte būta puošnių skliautuotų menių. Yra užuominų, kad kiekviename aukšte buvo po dvi patalpas. Čia lankydavęsi patys aukščiausi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žmonės. Ypač Medininkus mėgęs didysis kunigaikštis Algirdas su žmona. Kai kurie istorikai teigia, kad čia kurį laiką gyvenęs ir karalaitis Kazimieras, vėliau paskelbtas šventuoju. Čia gyvenęs ir karaliaus Kazimiero Jogailaičio vaikų mokytojas istorikas Jonas Dlugošas. Tačiau pastarasis faktas kelia rimtų abejonių ir daugelio istorikų atmetamas kaip netikras. Dėl šios priežasties abejojama ir paties šv. Kazimiero gyvenimo Medininkuose faktu. Imta abejoti ir kitų istorinių asmenų gyvenimo Medininkuose galimybe. Esą pilis gyventi nebuvo tinkama. Tai buvęs grynai gynybinio

Šiaurinė siena. Įvažiavimo vartai iš lauko pusės.

pobūdžio statinys.

Archeologinių tyrimų metu donžone, tarp griuvenų, surasta daugybė tinko gabalėlių, kurių dydis svyruoja nuo poros iki keliolikos centimetrų. Ant jų išliko rausvos, rudos, pilkos spalvos dažų. Tai freskų likučiai, leidžiantys spėti, kad donžono patalpos, bent kai kuriuose aukštuose, buvo puošnios, pritaikytos gyventi. Didesniuose tinko gabalėliuose galima įžiūrėti net žmogaus veido dalis. Tai leistų spėti, kad sienų tapyba galėjo būti sužetinė.

Be architektūrinių detalių, donžone rasta ir buitinių paskirties daiktų bei ginklų. Tai molinių bei stiklinių indų šukės, geležinis ieties antgalis.

Išvalius pirmąjį donžono aukštą, išryškėjo ir kai kurie stovybos ypatumai. Pasirodo, jis statytas lygioje vietoje, tiesiog ant žemės paviršiaus, pamatų apačia šiek tiek paplatinus. Po to viduje pripilta žemių, grindys išgrįstos akmenimis.

Ant grindinio, bokšto viduryje, aptiktas suplūkto gyvulių mėšlo sluoksnis. Mėšlas paskleistas 1,2 x 0,8 m dydžio plotelyje. Kada ir dėl ko jis čia atsirado, pasakyti sunku.

Tyrimų metu pabandyta surasti donžono šiaurinės sienos pamato gylį išorėje. Ši siena užpilta žemėmis kasant gynybinį griovį. Žemių sluoksnis šioje vietoje viršijo 3 m. Pamatas, kaip ir vidaus pusėje, apsemtas gruntinio vandens. Pamato apačia tepasiekta tik vidaus pusėje. Vieta čia šaltiniuota. Kieme yra buvusi pastoviai šaltinių maitinama kūdra, kurioje vanduo tebesilaiko ir dabar. Vanduo apdairiai paliktas aptvaro viduje pilį statant. Kaip istoriškas pilies elementas ši kūdra saugoma ir dabar, nors ją buvo numatyta laikinai nusausinoti, kad būtų lengvesni donžono atstatymo darbai. Susigriebta laiku. Juk niekas negali garantuoti, kad vieną kartą nuleistas vanduo kada nors sugrįš į savo dabartinį lygį. Tad kelias, kuriuo turi būti prie bokšto privežamos statybinės medžiagos, nutiestas kitoje vietoje. Nutiestas žemės paviršiuje kiemo viduriu, nepažeidžiant kultūrinio sluoksnio.

Pagaliau pelkės nusausinimas gali pakenkti ir pačiai piliai, bent jau šiaurinei jos daliai. Ji pastatyta labai žemoje pelkėje vietoje. Tuo įsitikinta, tiriant šiaurės vakarų donžono kampo pamatus. Vanduo iš po jų veržėsi tokio galingumo srove, kad dirbti tebuvo galima tik nuolat jį šalinant siurbliu. Galimas daiktas, kad dėl gruntinio vandens poveikio yra skilusi šiaurinė donžono siena. Išvalius griuvenas, vidaus pusėje pastebėtas įstrižas plyšys. Beje, vidaus pusėje pirmo aukšto sienose išmūrytos arkų pavidalo nišos, po dvi kiekvienoje sienoje. Rytinės sienos nišų viršūs baigiasi švieslangiais.

Virš šitų didelių nišų yra eilė mažų keturkampių nišų, kurios laikė tašytus keturkampio skersinio pjūvio formos perdengimų rąstus. Nišos tokios pat formos ir dydžio, kaip ir aukštesniuose aukštuose. Pastarosios buvo matomos ir iki tyrimų, tuo tarpu minėta eilė, skyrusi pirmą aukštą nuo antrojo, buvo po griuvenomis ir atsidenė tik tyrimų metu.

Visos šios naujai surastos detalės, visi su statyba susiję radiniai neabejotinai pasitarnaus donžono atstatymui, kuris oficialiai prasidėjo 1993 m. liepos 6 d. 1994 m. vasarą atstatymas ėjo jau daug sparčiau.

Tęsėsi ir tyrimai. Kadangi donžono aplinką užėmė restauratoriai, archeologiniai tyrimai pradėti pietrytiniame pilies kiemo kampe. Tai bene sausiausia to kiemo dalis. Čia taip pat rūpėjo surasti pamatų apačia, išaiškinti jų mūrijimo būdą, įsitikinti, ar buvo vidaus pusėje medinės šaulių galerijos. Jei buvo, neabejotinai turėjo išlikti jas rėmusių stulpų vietos.

Kadangi tyrimuose dirbo du archeologai – G. Aleliūnas ir A. Merkevičius – buvo tiriami iš karto du plotai. Abu palei rytinę pilies sieną. Į patį kiemo kampą įeiti nebuvo galima, nes čia dirbo meistrai, dengią pietinę sieną. Tad vienas plotas tiriamas už 5 m nuo tos sienos į šiaurę, o antras – dar už 10 m. Abu plotus skiria du nemaži klevai. Viename plote išlikęs didžiulis kelmas. Medis nupjautas seniai. Jo šaknys išsiraizgiusios tarp nugriuvusių nuo sienos akmenų. Tas rodo, kad pilis pradėjo irti seniai. Žinoma, tai jokia naujiena, tik daiktinis įrodymas, kad jos sienos kažkada buvusios gerokai aukštesnės. Apgriuvusi pilis vaizduojama jau XVIII a. paveiksluose.

Tyrimų metu už 1,2 m nuo sienos iš tikrųjų rastos kelios stulpvietės. Stulpų storis buvęs apie 0,5 m. Yra pagrindo manyti, kad tas ir bus buvusios šaulių galerijos atramos, tiksliau jų pėdsakai. Tačiau tų stulpaviečių aptikta ir daugiau. Dalis jų nutolusios gerokai toliau nuo sienos ir gali būti pastato liekanos. Galimas daiktas, tai medinio kazemato likučiai. Kad čia galėjo būti pastatų rodo ir židinio bei krosnies liekanos. Kokiam laikotarpiui tos liekanos priklauso, neišaiškinta – čia terastos tik kelios lipdytų puodų šukės ir dalis molinės keptuvės. Sezonui baigiantis, aptiktas pilkos žemės sluoksnelis, dėl kurio datavimo archeologų nuomonės išsiskyrė. Pvz., V. Daugudžio nuomone, tas sluoksnelis galis priklausyti laikotarpiui dar iki mūrinės pilies pastatymo. Tai galį būti net ankstyvesnės medinės pilies pėdsakai.

Siekiant išvengti klaidos, skubotų išvadų atsisakyta, perkasos užkonservuotos. Jų tyrimai bus baigti kitą sezoną.

Dar tyrimų pradžioje pradėta galvoti ir apie

Prie šiaurinės sienos bokšto jau išaugo didelė žemės krūva.

Nuotr. M. Sakalausko.

Medininkų pilies pritaikymą šių dienų poreikiams. Pilių tyrimų centre parengta išsamiai išlikusių Lietuvos pilių pritaikymo turizmui, švietimui ir kultūrai programa. Atsižvelgta ir į žurnale „Technikos žodis“ paskelbtus siūlymus, kad čia, pilies kieme, galėtų būti rengiami koncertai, vaidinimai, jaunimo sambūriai. Visa tai gerai. Bet piliai reikia pastovaus šeimininko ir nuolatinės priežiūros.

Šeimininko funkcijos galėtų imtis kad ir Pilių tyrimų centras. Savo partnere tokiu atveju norėtume matyti Krašto apsaugos ministeriją. Šio rašinio autorius turėjo garbės kalbėtis tuo klausimu su ankstesnės vyriausybės Krašto apsaugos ministru p. A. Butkevičiumi.

Prisiminta, kad Medininkai Lietuvos valstybės

istorijoje keliaskart suvaidino itin svarbų vaidmenį. Pirmą kartą kuriantis centralizuotai valstybei, paskutinį – 1991 metų tragiškų įvykių dienomis. Tad būtų tikslinga pilyje įkurdinti Lietuvos kariuomenės Garbės įgulą, kuri ir būtų nuolatinė jos globėja. Pilyje galėtų vykti viso pagrindinės kariuomenės šventės, paradai, priesaikos ceremonijos. Norėtume tikėtis, kad šiems sumanymams pritaris ir dabartinė Krašto apsaugos bei Kultūros ministerijos vadovybė.

Šalia Vilniaus esantys Medininkai galėtų būti ir stambus turizmo centras. Reiktų tik šią vietovę sutvarkyti ir išpopuliarinti. Šia kryptimi dirba žurnalas „Technikos žodis“ bei Lietuvos spauda. Reikia tikėtis, kad prie to prisidės ir baigiamas kurti filmas.

MEDININKŲ PILIS, JOS IŠSAUGOJIMO IR ATKŪRIMO DARBAI

Dr. Jonas Glemža, Architektas

Medininkų pilis yra seniausias akmens ir plytų mūro architektūros paminklas, o tuo pačiu ir gynybinis objektas, Lietuvoje. Susumuojant visų Medininkų pilies tyrėjų duomenis, Medininkų pilis datuojama XIII a. antra puse ir XIV a. pirma puse.

Medininkų aptvarinio tipo piliai Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje buvo giminingos Kauno, Krėvos, ir Lydos pilys.

Mūsų laikais, 1991 metais, Medininkų vardą naujai išgarsino Lietuvos-Baltarusijos pasienio tragiški įvykiai.

Medininkų pilis pokario metais buvo avarinėje būklėje ir nuo 1959 m. prasidėjo didelės apimties gelbėjimo, konservavimo darbai. Turimomis žiniomis, iki to laiko nebuvo vykdyti jokie pilies išsaugojimo darbai.

Pilies tyrimuose ir jos įvertinime daugiausia pasižymėjo: architektai – S. Lasavickas, S. Abrauskas, S. Mikulionis – architektūriniuose tyrimuose; archeologas K. Mekas – pirmo etapo archeologiniuose tyrimuose; istorikas J. Jurginis, parengęs ir parašęs istorinę pilies apžvalgą.

1959-1979 m. laikotarpyje buvo pilnai atstatyta pilies aptvarinių sienų apgriuvusios apatinės dalys, ir dalinai – viršutinės; įrengtos akmens-betono sienų apsauginės karūnėlės, dalinai restauruota rytinės sienos plytų juosta, (restauravimo rezultatas buvo nekoks dėl prastos plytų kokybės bei nnaudoto restauravimo būdo); konservuotos, fragmentiškai restauruotos pagrindinio pilies bokšto-donžono liekanos; išryškinti rytinis ir pietinis bokštai, ir atkurtos pietų ir šiaurės vartų angos aptvarinėse-gynybinėse sienose. Šių atliktų darbų pagrindiniais vadovais buvo – architektai – S. Lasavickas, nedidelėje dalyje – E. Purlys ir vėliau S. Mikulionis. Nuo 1960 metų su pertraukomis darbų techninę priežiūrą vykdė šio straipsnio autorius.

Su Lietuvos Nepriklausomybės atgavimu Lietuvos Kultūros fondo, jo pirmininko J. Dvariono iniciatyva, paremiant Paminklotvarkos departamentui, su jo direktorium V. Zubovui, Medininkų pilyje nuo 1991 metų vėl tęsiami tyrimo ir neužbaigti konservavimo-restauravimo darbai.

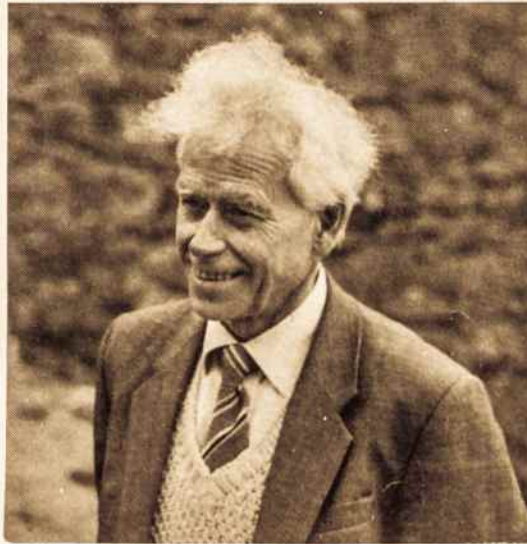
Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos iniciatyva susikūrusi Medininkų pilies atstatymo projekto valdyba (L. Maskaliūnas, A. Kerelis, L. Šlenys) rado, pritarimą Paminklotvarkos departamente. S. Mikulionius buvo pavesta paruošti pilies išsaugojimo-tvarkymo darbų programą, numatant konservuoti ar atstatyti Medininkų pilies pagrindinį bokštą-donžoną bei aptvarinių sienų išsaugojimą.

Jau 1991 m. architektas S. Mikulionis parengia

aptvarinių sienų apsaugojimo čerpių stogeliais projektus ir donžono apsaugojimo tris variantus: du variantus dalinio atstatymo ir vieną pasiūlymą su pilnu atstatymu.

Paminklų restauravimo instituto iniciatyva, Paminklotvarkos departamentui ir jo įmonei „Paminklai“ finansuojant, 1992 metais buvo paskelbtas uždaras instituto konkursas Medininkų pilies donžono atstatymo koncepcijai parengti. Trys instituto projektuotojų grupės 1993 m. pradžioje parengė tris donžono atstatymo koncepcijas. Šioms koncepcijoms įvertinti sudaryta ekspertų komisija atrinko J. Glemžos ir M. Mikulionytės pasiūlytą donžono atstatymo koncepciją, pagal kurią paruoštas atstatymo projektas. 1993 metais, Mindaugo karūnavimo dieną, buvo padėtas pradinis donžono atstatymo akmuo ir vasaros metu pradėti darbai.

Tuo pačiu reikia paaiškinti, kad 1992 m. staiga mirus architektui S. Mikulionius, mano architektūros studijų meto kolegai, jo geram atminimui, ėmiau talkinti jo dukrai M. Mikulionytei, tęsti jos tėvo,

Statybos darbo pradžioje, buvo pašventinamas pirmas atstatymo akmuo. Iš kairės: G. Klelūnas, V. Urbanavičius, J. Glemža, kun. G. Matulvano. Nuotr. N. Kitkausko.

žymaus Lietuvoje restauratoriaus, darbus. (S. Mikulionis buvo Trakų salos pilies antro atstatymo darbų etapo autorius ir vadovas).

Nuo 1993 m. vidurio, Medininkų pilies konservavimo - restauravimo ir donžono atstatymo projektavimo bei vykdomų darbų priežiūrą perėmė ir vykdo specialistų grupė: vyriausias inžinierius – J. Mendelevičius, architektė – M. Mikulionytė, mokslinis vadovas – J. Glemža. Archeologinių tyrimų programą vykdo Lietuvos pilių tyrimo centras – archeologai V. Urbanavičius, G. Aleliūnas, o architektūriniuose tyrimuose dalyvauja N. Kitkauskas ir S. Lasavickas.

Medininkų visos pilies išsaugojimo paminklo-tvarkos darbų koncepcija yra tokia:

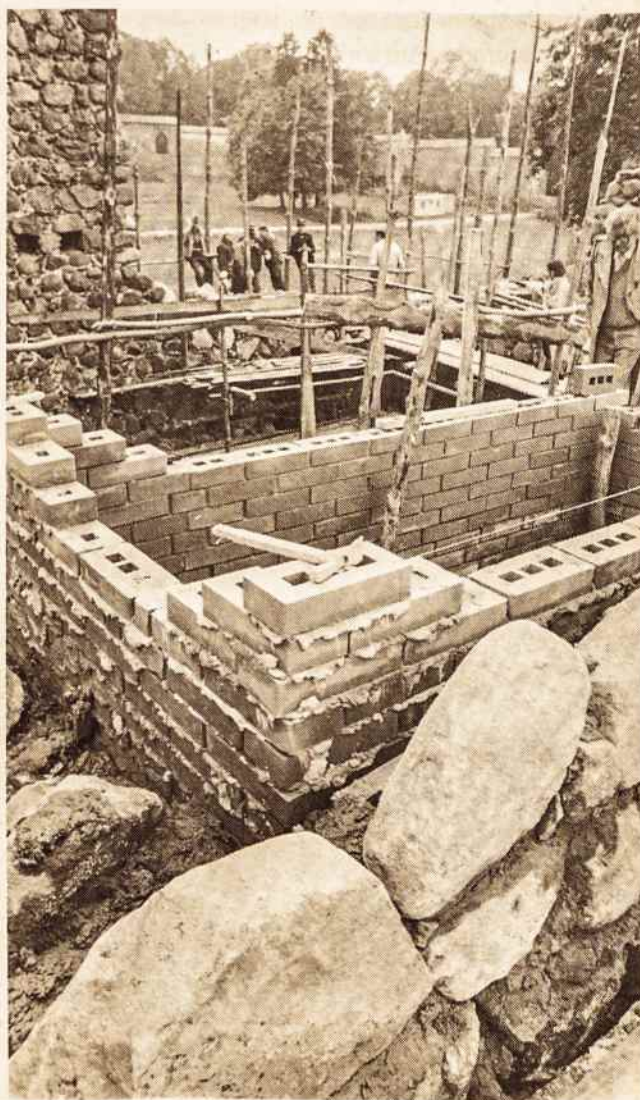
1. Siekiama išsaugoti pilies autentiškas aptvarines sienas bei bokštų liekanas, maksimaliai išsaugant seniausias Lietuvoje virš žemės paviršiaus išlikusias plytų mūro juostas pilies rytinėje ir šiaurinėje išorinėse sienose, kurios šiuo metu yra avarinėje būklėje;

2. Atstatyti tik pilies pagrindinį bokštą-donžoną su

šalia donžono rytinėje ir šiaurinėje sienoje šaudymo galerijos fragmentais; atstatytą donžoną numatyti muziejinei paskirčiai;

3. Tęsti pilies ir jos aplinkoje esančios senovinės gyvenvietės kompleksinius istorinius, archeologinius, architektūrinius tyrimus, tvarkyti pilies vidaus ir išorės aplinką, išryškinant gynybinių pylimų-griovių sistemą. Pilies kieme numatyti galimybę rengti įvairius masinius kultūros renginius kaip skautų, moksleivių, studentų, karių stovyklas ir panašiai.

Projektavimo darbuose pasiremta Tarptautinės Venecijos Chartijos (1964 m.) skirtos paminklų išsaugojimui, konservavimui ir restauravimui, teigimais. Šios Chartijos 9-me straipsnyje yra nurodyta

Lietuvos Inžinierių Sąjungos pirmininkas inž. Donaldas Zdanevičius apžiūri statybą. Nuotr. A. Žižiūno.

būtinybė išsaugoti autentišką paminklo pobūdį ir vartoti senąsias medžiagas. Kada atsiranda hipotezės (kada neturime pagrįstų mokslinių duomenų apie paminklą) visi būtini darbai (šiuo atveju atstatymo darbai) savo architektūra turi parodyti mūsų laiko žymes.

Ši Venecijos Chartijos nuostata buvo panaudota sudarant donžono atstatymo projektą:

- atstatomos 2,6 m. pločio donžono sienos – tuščiavidurės, tiek ekonomikos sumetimais, tiek įrengiant sienos viduje antrą evakuacinę laiptinę (pirmoji istorinė laiptinė taip pat buvo statyta sienos viduje);

- donžono atstatomų išorės sienų mūro technika ir architektūra numatyta pagal išlikusių sienų pavyzdžius, tačiau tiek bokšto išorėje, tiek jo viduje pažymint pjauto granito plytelėmis atskyrimą atstatomos sienos nuo autentiškos;

- atstatyto bokšto vidaus (naujos plytinės) sienos numatomos tinkuoti, o pagrindinės perdangų sijos daromos iš gelžbetonio, be istorinių sijų metmenų;

- donžono viršutinis penktas aukštas perdengiamas ištisa gelžbetonine perdanga, įrengiant dekoratyvinį išorinės formos skliautą, kurio nedidelis pėdos fragmentas išlikęs donžono viršuje;

- donžono sienų viduje numatyta įrengti elektros ir kitas inžinierines komunikacijas;

- donžono stogo projektas autentiškos formos, o jo

dangai siūloma šiuolaikinės kokybiškos medžiagos.

Per 1993 ir 1994 metus, iš Valstybės biudžeto Paminklotvarkos departamentui skirtų pinigų, Medininkų pilies konservavimo-restauravimo, ir pradėtiems donžono atstatymo darbams sunaudota 822 tūkst. Lt. Per šį laikotarpį atlikta:

- parengti donžono atstatymo ir pilies aptvarinių sienų apsaugojimo projektai;

- naujai konservuota, (įrengiant čerpių stogelius), pusė vakarinės sienos ir visa šiaurinė siena;

- pilies donžone archeologiškai atkastas visas pirmas aukštas (1993 m.); atstatytos donžono antro aukšto sienos, pradėtas perdangos virš pirmo aukšto įrengimas, numatomas žiemos laikotarpiui uždengti laikinas stogelis apsaugant išlikusį autentišką donžono pirmą aukštą ir naujus mūrus.

1995 m. planuojama: atstatyti pilies donžono trečią aukštą ir, turint lėšų, pradėti ketvirto aukšto atstatymą; uždengti šiaurinę aptvarinę sieną čerpių stogeliais ir vykdyti šios sienos plytų juostų konservavimo-restauravimo darbus.

Amerikos lietuvių „Medininkų pilies atstatymo projekto“ valdybos pirmininko p. L. Maskaliūno ir vicepirmininko p. A. Kerelio kasmetinis apsilankymas Medininkų pilies vietovėje ir jų skrupulingas domėjimasis darbų būkle, rezultatais ir problemomis, prisideda ir moraline prasme palaiko Medininkų pilies išsaugojimo darbų gyvybingumą ir jų tęstinumą.

Architektai Jonas Glemža ir Albertas Kerelis Medininkuose.

Nuotr. A. Žižiūno.

PILIŲ STATYBOS TECHNIKA IR TECHNOLOGIJA

Kazimieras Pališkis, Inžinierius

Valstybinės įmonės „Paminklai“ vyriausiasis inžinierius. 1963 m. baigė Kauno politechnikos instituto statybos fakultetą (civilinė pramoninė statyba). Dirbdamas Prienų statybos viršininku, pastatė šio miesto ligoninę. Jau 25 metai Vilniaus statybos trešte: buvo gamybos skyriaus viršininku, vyriausiojo inžinieriaus pavaduotoju, o nuo 1992 m. užima esamas pareigas. 1951-1958 – tremties metai. Išmestas iš KPI pirmojo kurso, išvyko pas ištremtus tėvus į Igarą. Dirbo jūreivių prie gaterių kroviku. Paimtas į kariuomenės darbo batalioną kasė anglį Donbase.

Didžiausias destrukcijos laipsnis pastebėtas viršutiniuose mūro sluoksniuose ir žemiau, kur buvo paskutiniosios restauracijos skiediniai. Įdomus ir kitas mūro destrukcijos reiškinys, kai skiedinio siūlės išliko nepakitę, o plytos išdūlėję. Mūras panašus į tuščią medaus korį.

Taigi sienos serga. Merdintį mūrą išgydyti prireiks nemaža pastangų ir kruopštumo. Dėl lėšų stokos tai bus vykdoma laipsniškai. Pirmiausia ten, kur technologiškai neišvengiama: jau

šiuo metu restauruojamuose baruose – gynybinėse sienose iki projekte numatytų kintančių altitudžių (aukščių) ir donžono mūrijimo darbuose, kurie vyksta jau treči metai pagal rekomenduotas technologijas.

Plytų intarpai, sienų plokštumuose kampai, langų šaudymo angos, mūrijama plytomis autentišku – baltišku būdu. Plytos pagamintos specialiai užsakius – restauracinės, autentiškų išmatavimų 13 x 6,5 x 27 cm. Tiesa, pilies mūre atrasta ir kitokio išmatavimo plytų,

Mūsų karta Medininkų pilies liekanas regi apgriuvusias. Daugelis apspratę žvelgia abejingai į byrančius, dūlančius mūrus. O juk jie yra istoriniai. Tai ypač jautriai supranta pavieniai žmonės – istorikai, archeologai ir restauratoriai.

Visu perimetru išlikusios gynybinės sienos jau gerokai žemesnės, negu buvo praeityje. Šiaurės rytiniame pilies kampe dar stūkso dvi apirusios donžono sienos. Tai kuklus laiko palikimas, kurio apsaugojimui nuo išnykimo ir rūpinasi restauratoriai.

Paskutiniai sienų ir donžono konservavimo darbai buvo atlikti septintajame - aštuntajame dešimtmėčiuose. 1976 m. buvo parengtas palyginti išsamus tolimesnių konservavimo - restauravimo darbų projektas. Jo autorius – kruoštusis ir pasišventęs paveldui architektas S. Lasavickas.

Nuo 1992 m. konservavimo darbų autoriumi iki mirties buvo architektas S. Mikulionis, o užsakovo funkcijas nuo tada pradėjo vykdyti V.Į. „Paminklai“.

Šiuo metu tyrinėjimas, projektavimui suburtas specialistų kolektyvas: architektas J. Glemža, architektė M. Mikulionytė, vyr. konstruktorius J. Mendelevičius.

1993 m. buvo atlikti pilies išorinių mūrų tyrimai, kuriais nustatyta fizinė būklė, cheminė sudėtis, skiedinių ir užpildų granulometrinė sudėtis, išaiškinti biopažeidėjai, druskų režimas ir kt. Vadovaujantis šiais tyrimais paruoštos mūrų konservavimo – restauravimo darbų technologinės rekomendacijos.

Radiniai – freskų fragmentai, čerpių nuolaužos, plytų dalys. Visą reikia rūpestingai surinkti. Juk tai – istorija.

Nuotr. M. Sakalausko.

Prieš akmens įmūrėjimo ceremonijos pradžią.

bet nurodytas dydis pasirinktas kaip dažniau sutinkamas. Skiedinys naudojamas sudėtinis, riebus.

Lauko akmenų mūrą stengiamasi mūryti taip pat senąja, autentiška technologija: išoriniai sienos kiaurai iš 30-40 cm lauko akmenų su sudėtinu skiediniu 1:3:10 (cementas, kalkių tešla, smėlio mišinys). Tarpai, vadinami „kišenėmis“ tarp horizontaliomis eilėmis paliktų akmenų užpilami skiediniu su 8-15 cm akmenų užpildu. Išorės paviršiuje įdubos tarp akmenų užpildomos skiediniu su stambia akmens skalda. Restauratorių terminu tas procesas vadinamas „šparavimu“.

Dabartiniame darbų etape atkuriamos tiek plytų, tiek ir akmenų mūro fragmentinės juostos, inkaruojamos prie gynybinės sienos plieno inkarais. Išlygintos gynybinės sienos apsaugomos stogeliais, padarytais iš impregnuotos medienos su olandiško tipo keramikine čerpių danga.

Mūro darbai, ypač akmens mūro, nėra spartūs: mūrininkas turi parinkti ir, patašęs akmenį, įterpti jį į jam skirtą vietą greta kito, pažiūrėti, ar gerai guli. Po to jį iškelti, paskleisti skiedinį ir galutinai padėti jį amžiams. Didesni akmenys skaldomi, kad atitiktų horizontalių eilių aukštį (30-40 cm). Taigi, spartos nėra.

Tikimės, kad donžono mūro darbai vyks kiek sparčiau, kai bus baigtos antrasis akmenų mūro aukštas ir atsiras daugiau plytinio mūro su tuščiaavidurėmis

sienomis. Medžiagų padavimui reikės panaudoti keliamuosius mechanizmus.

Būsiniams darbams restauratoriai – UAM „Smilė“ – jau pasiruošė: saugant archeologinį sluoksnį paklotas ant neaustinio audinio privažiavimo kelias pilies kieme, įrengta keliamojo kranų stovėjimo, transporto ir medžiagų sandėliavimo aikštelės. Kad tik būtų lėšų. Jų turint pakankamai, galima būtų išplėsti programą, lygiagrečiai pradėti sienų gydymą. Šiandien niekas netrukdo atkurti pagal rekomenduojamas technologijas sienų plėkštumose išnykusias ir stipriai pažeistas mūro juostas, permūryti atskirus plytų mūro fragmentus, ištrupėjusias (eroduotas) plytas, priauginti naują UAV „Elgora“ technologija, inkaruoti esamus avarinius mūro plastus, valyti jį, atlikti bioapsaugas, hidrofabizuoti nuo atmosferos poveikio, atlikti giluminį sustiprinimą.

Darbų daug! Atrodo, mes gyvename technikos amžiuje, tad viskas turėtų vykti sparčiai. Tačiau Vyriausybė negali aprėpti ir patenkinti visų mūsų norų. Manome, žiloje senovėje Medininkų pilį statė šimtai, o gal ir tūkstančiai žmonių, nes ji buvo tautai gyvybiškai reikalinga, tam regionui vienintelė ir, matyt, prestižinė.

Tad būkime kantrūs. Rūpinkimės ir bendrą pažangų dėka restauruokime Medininkų pilį.

MEDININKAI (MEDNINKAI)

Bronius Kviklys, žurnalistas

Dabar Medininkai yra nedidelis ir skurdus Vilniaus apskrities miestelis, pasiekiamas pavažiavus Ašmenos keliu 28 km į pietryčius nuo Vilniaus. Jau iš tolo pastebima skurdžios bažnyčios bokštas ir didelės pilies apleistų griuvėsių liekanos, liudijančios, kad ten vis dėlto esama ne paprastos vietovės. Ir tikrai Medininkų didybė labai sena: Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos laikais Medininkų gyvenimas jau blėso. Medininkai – tai senosios Lietuvos kultūros paminklas.

Medininkų pilis senose kryžiuočių kronikose vadinama Medeniken vardu. Mūsų kalbininkas prof. A. Salys pataria vietovę vadinti *Medninkais*. Istorikas-romantikas Strykovskis teigia, kad Medininkų pilis buvusi pastatyta 1313 m. Jeroschino ir Dusburgo kronikose užrašytas 1320 m. kryžiuočių žygis į Medininkų apylinkes. Atrodo, kad jis kryžiuočiams nebuvo sėkmingas: žuvo 39 ordino riteriai ir pats maršalka Heinrich von Plotzk. 1385 m. didysis ordino magistras Konradas Zollner von Rottenstein, bandydamas nutraukti Jogailos susitarimą su lenkais, suruošė prieš Lietuvą žygį, kurio metu pasiekė net Ašmeną. Rugsėjo mėnesį grįždamas atgal, jis Medininkuose kėlė puotą ir eilę savųjų vyrų bei svečių pakėlė į riterius. Medininkai minimi ir 1392 m. kryžiuočių žygyje. Yra žinoma, kad 1398 m. pasirašant su kryžiuočiais Salyno sutartį, dalyvavo ir Medininkų pielies seniūnas. 1402 m. kryžiuočių kariuomenė, vedama didžiojo komturės Helfersteino, buvo užpuolusi Vilniaus sritį ir Medininkus. Pilies gynėjai bei gyventojai, sudeginę visus trobesius, pasitraukę. Medininkuose mėgdavo sustoti Didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas su savo žmona Julijona. Ten kurį laiką gyveno ir šv. Kazimieras: nuo 1478 m. tėvo paliktas Lietuvoje, Kazimieras dažnai išvažiuodavęs pakvėpuoti grynu oru (sirgo džiova). Medininkuose yra buvęs ir istorikas Dlugošas, Kazimiero Jogailaičio vaikų mokytojas. Vytauto laikais Medininkų pilis taip pat minima. Pats Vytautas jėje buvodavo. Kai lankydavosi, kuris nors didysis kunigaikštis, Medininkų pilies valdytojas turėdavo duoti reikiamas pastotes. 1514 m. Medininkus valdė kunigaikštis Vosylis Žilinskas, kurį karalius Žygimantas Senasis buvo įpareigojęs atlikti visą eilę prievolių didž. kunigaikščiui. Ilgainiui prie pilies išaugo ir Medininkų

miestelis, kuris 1551 m. turėjo mokėti karaliaus išdui 5 kapas grašių mokesčių.

Medininkų *pilis* labai sena. Atrodo, kad nuo seniausių laikų čia būta medinės pilaitės, kurią vėliau pakeitė mūrinė, viena iš tvirtiausių mūrinių Lietuvos tvirtovių. Mūrinės sienos statytos dar prieš išrandant šaunamuosius ginklus, nes jos nepritaikytos gintis nuo jų. Jos išmūrytos iš akmenų ir plytų. Apačioje sienos storos, eidamos aukštyn jos plonėja. Pilies griuvėsiai dar ir dabar apima apie 2 ha pelkėtos žemės. Aplink pilį liūnai, klampios pelkės ir miškai. Be gamtinių kliūčių, dar buvo ir dirbtinės – gilus ir platus griovys pilnas vandens. Į pilį buvo galima patekti specialiu nuleidžiamuoju tiltu. Nugalėjus kryžiuočius, ir pilis neteko savo strateginės reikšmės; kurį laiką buvo valdovų rezidencija. Neprižiūrima XV a. pabaigoje ji pradėjo griūti. Vokiečių imperatoriaus Maksimiliano pasiuntinys Sigismund von Herberstein, 1517 m. grįždamas iš Maskvos pro Medininkus, pilį radęs jau apleistą ir apgriuvusią. 1519 m. rusai ją visiškai sugriovė. Vietovė atiteko privatiems žemvaldžiams, kurie pilies liekanas naudojo įvairiems reikalams. XIX a. viduryje pilies kieme buvo užveistas vaisių sodas, įruošti daržai, net galvijai buvo laikomi. Pilies sienų akmenys buvo lupinėjami keliams taisyti ir statyboms. 1812 m. traukdami iš Rusijos sušalę ir išbadėję prancūzai apsistojo pilyje ir sukūreno ne tik medinius pastatus, bet ir ten dar buvusius baldus. 1908 m. Medininkų dvaro savininkė Komarienė suskirstė dvaro žemę sklypais ir išpardavė. Pilies griuvėsiai liko dvaro sode neišparduoti. Paskutiniai Medininkus naikino Hitlerio kariai. Jie pasistatė pilies rajone barakus stovyklauti. Kad būtų patogiau įvažiuoti į pilies kiemą, išgriovė keletą metrų sienos ir padarė plačius vartus. Artėjant rusų kariuomenei, jie ruošėsi pilyje gintis ir buvo išskirtę net šaudymo angas.

Savo konstrukcija Medininkų pilis skiriasi nuo Trakų ar Vilniaus pilies, bet labai panaši į Lydos ir Kriajvo pilies. Pilies pamatai sudaro 184 x 134 m keturkampį, aptvertą stipria akmenų bei plytų mūro siena, kurios aukštis siekė 10-11 m, o storis – 1,50-1,85 m. Šiaurės rytų pusėje būta didžiulio penkiaukščio bokšto. Tikslus jo aukštis nėra žinomas, tačiau dar 1960 m. jis siekė beveik 18 m. Kiekviename bokšto aukšte buvo po dvi menes su dideliais gotiško stiliaus

langais. Į pirmąjį aukštą buvo lipama senoviniaisiais ažuoliniais laiptais, kurie dar XIX a. nebuvo sukritę. Antrasis mažesnis bokštas buvo prie pietinės sienos. Jo, gerokai apgriuvusio, mūsų laikais belikę tik kokie 5 m. Spėjama, kad vakarinėje ir rytinėje pusėje taip pat galėjo būti po bokštą. Pilies mūro sienų griuvėsiai yra išlikę iki mūsų laikų.

Kadangi Medininkai buvo labai svarbi Lietuvos vietovė, tai ir pirmoji R. katalikų bažnyčia ten buvo pastatyta labai anksti – „Fundat insuper Wladyslaw Jagiello“ – rašo istorikas Dluogošas. Ji buvusi pastatyta bene 1391 m. (vėliausiai 1413 m.). Jogaila buvo jai paskyręs įvairių duoklių, nemažai žemės, pievų ir smuklę. Medaus duoklę duoti buvo įpareigoti keturi Varnionių gyventojai. Kiek vėliau parapiją valdė atgailos kanauninkai, išskyrus 1528-1540 m. laikotarpį. 1788 m. buvo pastatyta nauja medinė bažnyčia. 1832 m. rusai uždarė vienuolyną, o 1865 m. bažnyčią pavertė cerkve. 1910-1931 m. parapiečiai pastatė naują bažnyčią. Jau nuo seniausių laikų Medininkuose veikė mokykla. 1781 m. joje mokėsi 17 mokinių. 1828 m. parapiečiai išlaikė per namus einantį daraktorių.

Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje Medininkai buvo pavieto centras. 1529 m. Medininkuose gyveno 110 šlėktų bajorų. Karo reikalams Medininkai turėjo statyti 139 arklius. Nemaža istorinių įvykių siejasi su Medininkais. Pro čia važiuodavo įvairių valstybių pasiuntiniai. Per vad. Septynerių metų karą į Lietuvą įsiskverbusiems Dolgorukio vadovaujamiems rusų kariuomenės daliniams bandant paskubom pasitraukti, Lietuvos kariuomenė ties Medininkais 1658 m. atkirto stambų rusų dragūnų dalinį ir paėmė į nelaisvę 12,000 vyrų. 1812 m. Napoleono kariai Medininkus sudegino. 1812 .XII.6, bėgdamas iš Rusijos pro Medininkus važiavo Napoleonas. Medininkuose imperatorių pasitiko jo ministras Muratas, kurį Napoleonas buvo prašęs čia atvykti. Imperatorius pakvietė jį sėstis į savo karietą gen. Caulaincourt vietoje ir su juo važiavo iki Vilniaus.

Lenkų valdymo laikais Medininkai dar labiau nuskurdo. 1931 m. čia tebuvo 30 gyvenamųjų namų ir 223 gyventojai. Lietuvai Medininkai grįžo 1939 m., bet palankių sąlygų plėstis nebuvo, nes Lietuvos-Sovietų Sąjungos siena ėjo tik už 3 km, ir tuo būdu vietovė neturėjo jokio užnugario. Atgautuose Medininkuose Lietuva terado vienintelį vertingesnį pastatą – lenkų statytą neblogą pradžios mokyklą, bet ir ją 1941 m. Naujųjų metų išvakarėse girti vokiečių kareiviai sudegino.

1939 m. Medininkuose buvo valsčiaus centras.

B. Kviklys 1913-1990

Apylinkėse buvo rasta dar daug lietuviškai kalbančių žmonių; net ir nutautėjusieji buvo palankūs Lietuvai. Medininkų pilis tapo lietuvių mėgiama lankymo vieta.

Sovietinės okupacijos metais Medininkai labai susmuko ir virto paprastu kaimeliu. 1958 m., sovietinės spaudos duomenimis, pilies griuvėsiai tebebuvo išlikę nedaug tepasikeitę. Pilies ginamųjų sienų viduje esąs įrengtas daržas. Iš lauko pusės pilį taip pat užgožė medžiai, jog esą sunku vidun prasiskverbti. Tačiau patekus į vidų, matomas didingas vaizdas, ypač pažvelgus į vieno kampinių bokštų griuvėsius bei užsilikusius urvus. Žmogus prieš didžiulius senosios lietuvių kultūros pastatus – griuvėsius jaučiasi mažytis ir stebisi, kas tuos akmenis ir plytas surinko ir aukštumon užvilko, sucementavo. Reikėjo didžiulės jėgos ir daugelio rankų... Tebėsa išlikę ir pilies kazematai, kaip kad Trakuose, tik jie dabar esą paversti tvartais. Apie šią pilį žmonių lūpose tebėra daug gyvų padavimų, panašių į tuos, kurie pasakojami kitose Lietuvos vietose. Pagal juos, Medininkų pilį statę ne žmonės, bet milžinai. Tuo pat metu milžinai statę ir Kriavo pilį. Kai statybininkams prireikdavę kurių nors įrankių, tai vieni iš kitų skolindavęsi, sviesdami juos oru (iš Medininkų iki Kriavo yra apie 50 km).

Iki 1959 m. pabaigos Medininkai buvo Naujosios Vilnios rajono apylinkės centras, o 1960 m. jie priskirti Vilniaus rajonui. Apylinkės ūkininkai suvaryti į „Aušros“ ir „Jaunosios Gvardijos“ kolchozus. Po ilgos pertraukos pilies griuvėsiai buvę pradėti šiek tiek konservuoti, bet tas užsimojimas nepatikęs Maskvai ir darbai veikiai sustoję.

Mūsų Lietuva I tomas, 1964 m.

MEDNINKŲ PILIES SENOVĖ

Jonas Dainauskas

Medninkų pilis stebina savo didumu. Pilies sienas sudaro netaisyklingą keturkampį (šiaurinė siena – 128,7 m, rytinė 161,2 m, pietinė – 127,7 m ir vakarinė – 147,9 m. ilgio, t.y. visas sienų ilgis – 565,5 m.), kur pilies kiemas apima 2 ha plotą, gi su apsauginiais grioviais – dviejų eilių, 6-7 m gylio ir 20 m pločio – apie 6,5 ha ploto. Pilis pastatyta lygumos pakraštyje, iš šiaurės ir vakarų prie jo prieina pelkė, kurios viduriu teka upelis. Sieną mūryta iš lauko akmenų, dėtų eilėmis, tarpus užpildant kalkių skiediniu ir akmenų nuolaužomis. Iš vidaus akmenys dėti ne taip tvarkingai, kaip iš lauko. Sienos iš kiemo – be jokio apvalkalo. Tik viršutinės sienos briauna mūryta iš plytų, iš jų mūryti sienos kampai, bokštai, angų arkos. Plytos didelės, bet nevienodos, rištos vendiniu, arba baltišku būdu. Toks plytų rišimo būdas plačiai vartotas XIII-XIV a. Panašiai rištos plytos Kriavos bei Lydos pilyse. Medninkų ir Kriavos pilių pamatiniai mūro sluoksniai rišti ne kalkių skiediniu, o moliu. Rišimas moliu, kai kurių tyrinėtojų, priskiriamas XIII a., o kalkių skiediniu – XIV a. Tirinat pačias sienas, aptikta gaisro ir remonto pėdsakų. Didžiausias bokštas (apie 30 m. aukščio) išmūrytas sienos šiaurės rytų kampe. Jame buvo įrengtos gyvenamos patalpos. Drauge jis tarnavo ir stebėjimui. Didžiuliame pilies kieme mūrinių pastatų nebuvo. Pati pilis sudaro lyg aptvertą gardą; tokio tipo pilys vadinamos gardinėmis arba aptvarinėmis. Plotu ji yra didžiausia Lietuvoje. Savo konstrukcija Medninkų pilis laikytina seniausiu pilies tipu Pabaltijyje.

Istorikai ir iš viso susidomėję tos pilies praeitimi, ją vertina kaip karinį objektą, skirtą apsigynimui. Istorikas Strykovskis rašo, kad toji pilis, nuo seno, egzistavo. 1313 m. Kryžiuočių Ordino kronikininkas Petras Diusburgietis rašo, kad 1320 m. Kryžiuočiai buvo pasiekę Medninkus, bet lietuviai juos ten įviliojo

į klampų mišką ir sumušė; tose kautynėse žuvo 29 Ordino broliai ir Magistras Henrikas Plockietis. Medninkai minimi ir 1392 m. Ordino žygyje prieš Lietuvą. Ordino Komturą vos Helferstein 1402 m. Medninkų pilį, esą, sudeginęs. Vytautas toje pilyje buvojęs, nes yra žinomi du jo laišakai (1415 ir 1426 m.) rašyti Medninkų pilyje. Medninkuose, tikriausiai

donžono patalpose, viešėjo Kazimieras Jogailaitis ir jo sūnus, Šv. Kazimieras.

Medninkuose ir dabar yra Rom. katalikų bažnyčia, bet josios atsiradimo data nėra žinoma. J. Dluogošas savo „Kronikų“ 1387 m. žiniose rašo, kad, esą, Jogaila tada ir Medninkuose įsteigęs parapiinę bažnyčią, lygiai kaip ir kitose šešiose vietovėse (Ukmergėje, Maišiogaloje, Niemenčine, Medninkuose, Kriave, Hainoje ir Obolcuise). Vienok, tą J. Dluogošo žinių joks autentiškas šaltinis nepatvirtina. O žvilgsnis į, esą, Jogailos tada įsteigtą septynių parapijų išdėstymą žemėlapyje, atrodo labai keistai, ypač Hainoje (45 km, į šiaurę nuo Minsko, apie 180 km. į rytus nuo Vilniaus) ir

Obolcuose (75 km, į pietus nuo Vitebsko ir kokie 300 km. į rytus nuo Vilniaus). Atrodo, kad tose vietovėse Jogaila perdavęs R. Katalikų bažnyčiai kokių sektantų bažnyčias. Jogailos laikais katalikų bažnyčia Medninkuose neturėjo didesnės svarbos, nes 1391.IV.2 d. raštu, duotu Ašmenoje, Jogaila tą Medninkų bažnyčią prijungė prie parapiinės bažnyčios Bistšicoje (apie 40 km. į šiaur-rytus nuo Vilniaus), prieš tai, 1390.V.21 d. raštu duotu Molodečne tą Bistšicos parapiją aprūpinęs specialia dotacija. 1410 m. Medninkuose buvo įsteigtas Tėvų augustijonų vienuolynas, kuris vėliau visai sunyko.

Apie 1396 m. Kijevo bei Maskvos Stačiatikių metropolitas Ciprijonas, kilęs iš Bulgarijos, kuris po Tyrnovo bulgarų valstybės ir Patriarchato žlugimo 1393 m., siekė savo bažnytinę valdžią praplėsti į

Atkastos arkos fragmentos.

Nuotr. M. Sakalausko.

Bulgarijos, Moldavijos, Juodosios Jūros pakraščių, Valuinės ir Lietuvos žemę, surašęs į vieną sąrašą tų žemių miestus (viso virš 350). Tame sąrašė yra ir 15 tuometinių Lietuvos miestų – jų tarpe ir Medninkai. Atrodo, kad tas sąrašas apima tas vietas, „miestas“, kur tuo metu galėjo būti kokia stačiatikių grupė, kurią Ciprijonas norėjęs palenkti sau.

Vienok, niekur nėra duomenų, kad Medninkų pilis bei gyvenvietė, kada nors, turėtų kokią svarbesnę strateginę reikšmę. Teigimas, kad ji buvo pastatyta apsigynimui nuo totorių neturi istorinio patikimumo, nes totoriai, nuo Vytenio-Gedimino laikų lietuviškų Lietuvos žemių nepuolė: Pilies apylinkė didesnei gyvenvietei kurtis nepatogi. Arti nėra nei upės, nei ežero, vieta pelkėta. Kariniu požiūriu toji pilis turi nesuprantamą įrengimą: kiekvienoje sienoje yra atskiri vartai, kurie rodo tos pilies statytojų aiškią mintį: kuo greičiau įeiti ir kuo greičiau išeiti iš to gardo, iš to apverimo. Medninkai stovi prie seno, gal iš pirmojo tūkstantmečio po Kr. laikų prekybinio kelio: Vilnius – Medninkai – Ašmena – Maladečnas – Orša –

Smolenskas. Neabejotinai tai buvo pirklių karavanų postovio vieta, „karavanserajus“, kur kokios pastovios karių įgulos nebuvo. Kokio pavojaus atvėju, kokių plėšikų užpuolimo atvėju, aišku tas „aptvartas gardas“ tarnavo kaip prieglobstis priešpylio, vietovės gyventojais bei gyvuliams, bet pirmučiausiai Medninkai buvo grandis, artimiausia Vilniui grandis, seno prekybinio kelio į Rytus, į Maskvą ir iš Maskvos į Vakarų, per Medninkus, į Vilnių. Tik kokio prieš (pv. Ordino) puolimo atvėju pilis tapdavo karinės atsparos tašku. Keliai, tiek dabar, tiek ir tolimoje praeityje, ne tik buvo naudingi, bet ir pavojingi. Senasis kelias dabar ištiestintas.

Kada atsirado tas didysis prekybos kelias? Seniausi žinomi susitarimai tarp Lietuvos ir rusų kraštų yra iš XIV a. septyniasešimtųjų metų. 1371 m. buvo surašyta sutartis tarp Algirdo, Keistučio ir Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo iš vienos pusės ir Maskvos kunigaikščio Dimitro bei jojo brolio Vladimiro, kurioje apie pirklius rašoma labai trumpai: „...pirkliams kelias laisvas...“. Velesnė, 1393 m.

sutartis tarp Vytauto bei Tverės kunigaikščio Boriso nustatė, kad: „...mūsų pirkliaus priimti svečiais, tarp mūsų kelias laisvas, be apribojimų ir be šunybių... o muitus imti pagal senovę ir naujųjų neįvesti...“. Panašiai buvo suformuluojamos ir to laiko sutartys su Hanza. Tai reiškė tik svetimų pirklių laisvą įėjimą į kontrahento žemę, prekiauti įgabentomis prekėmis, bet nenustatė pirklių teisių elgėsi svetimoje žemėje. Tą reikalą, greičiausiai, tvarkė seni papročiai, panašiai kaip tai buvo nustatyta minėtoje sutartyje su Tverės kunigaikščiu.

Neabejotina, kad išlikusieji prekybinių susitarimų tekstai liečia ne kokį naują tokios sutarties laiko praktiką. Tai tik liūdijimas, kad prekybos mainai ir tas prekybos kelias veikė nuo senai, tikriausiai nuo „labai senai“. Tuo keliu buvo gabenamos vertingesnės, lengvesnės prekės (Ogi medieną, medžio gaminius ir t.t. paliekant vandens transportui). Burgundijos ritieris Gillebert de Lannoy, savo pirmo apsilankymo metu Lietuvoje, 1414 m. matė brangius kailinius, pamuštus žvėrių kailiais, tolimųjų pirklių atgabentus iš rytų kraštų. Pirklių vilkstinės, ypač kurios vietovės mugės laikui, būdavo skaitlingos, iki 100 žmonių ir 150 arklių. Medninkų pilies „aptvertas gardas“ lengvai priimdavo ir dideles prekių vilkstines. Galima daleisti, kad karavano apsistojimas „garde“ Lietuvos muitininkams palengvindavo muito duoklės surinkimą, nes ir ano laiko pirkliai stengėsi išsisukti iš muitų.

Medninkų bažnyčia iš dvaro Lietuvos valdovai skyrė medaus duoklę, žemės pasėliams, karčiamą, ežerą ir dešimtinę. Tai rodo, kad Medninkų pilis bei dvaras priklausė valdovui. Kazimiero ir Aleksandro laikais Medninkų dvaro valdytojas turėjo duoti jiems pastotes, kai valdovas lankydavosi Medninkuose, nuvežti į Vilnių arba kur nors kitur. 1514.III.28 d. Žigimantas Senasis įpareigojo Medninkų dvaro valdytoją kunigaikštį V. Žilinską taip pat duoti jam pastotę, reikalingą skaičių žmonių dvaro dirvoms arti, imti iš dvare esančių druskininkų pakankamą kiekį druskos, duoti kalvių. Vienok pati vietovė vis silpnėjo. Romos imperatoriaus diplomatas S. Herberšteinas, 1517 m. keliavęs pro Medninkus, rado pilį visai apleistą. 1554 m. mokėsičių nuostatais Medninkai turėjo mokėti tik 5 kapas (t.y. 300) grašių mokėsičio. 1655 m. Maskvos caro Aleksiejaus kariuomenei įsiveržus į Lietuvą, pilis buvo apgriauta. Napoleono kariai Medninkus sudegino.

Ten buvusį vienuolyną rusai 1832 m. uždarė ir 1832-1857 m. bažnyčia neveikė. 1858 m. bažnyčia buvo atstatyta, bet 1866-1909 m. vėl neveikė ir visai suiro.

Dabartinė ten esanti bažnyčia, Šv. Trejybės ir Šv. Kazimiero vardo, buvo pradėta statyti 1910 ir baigta – 1931 m.

1486 m. Kazimieras Jogailaitis savo sakalininkui Kastui užrašė dvi kapas grašių iš Medninkų smuklių. Buvimas smuklių Medninkuose rodo, kad toji vietovė buvo prilyginta miestui, nors nėra duomenų, kad Medninkai, kada nors, būtų formaliai gavę miesto teises. Taip pat nėra duomenų, kad Medninkai būtų turėję savo herbą, kas neatskiriamai rįšosi su miesto teisėmis. Esmėje tai buvo valdovo nuosavybė, kurioje, vietoje, nebuvo suinteresuoto tos vietovės plėtimu. Daugumas Lietuvos mažesnių miestų, gavusių miesto teises, savo herbą, buvo privatinė nuosavybė kurio didiko, kuris savais sumetimaus, rūpinosi kurios vietovės augimu. Medninkai tokio „savininko“, ar mūsų laikų žargonu tariant „sponsorius“ neturėjo, o valdovui tai buvo tik „postovio vieta“ pirklių karavanams senajame prekybos kelyje. Medninkų vardas rodo, kad kadaise ten turėjo būti miškas, nes „mede“ vadinamas didelis miškas, o „medninkas“ – miško sargas eigulys. Lenkų okupacijos laikais Medninkuose pastatyta mokykla, girti vokiečių kareiviai 1941 m. sudegino. Pilies kieme buvę dvaro pastatai, sodas išnyko.

Liko tik skurdi vietovė, labiau kaimas nei miestelis, tik 3 km. nuo dabartinės Lietuvos valstybės sienos. Vien pilies sienos ir pilies bokštų bei vartų įrengimų griuvėsiai ir šiandieną byloja apie didingą senosios Lietuvos praeitį. Pati pilis yra unikaline ir gali būti Lietuvos praeities kultūros pažiba, ją reikiamai restauravus.

MEDININKŲ APYLINKIŲ LANDŠAFTAS

Kęstutis Labanauskas
Paminklotvarkos departamento vyr. specialistas
kraštovaizdininkas

*Kai saulė atstatomus mūrus nušviečia,
 Viltys atgimsta, svajonėms vėl kviečiant
 Į naują garbingų ieškojimų ratą pakilti,
 Kad gentis ir kartas vėl sietų amžinas tiltas...*

Malonu vėl pamąstyti, apie taip simbolišką Medininkų senovę ir užmarštį. Jau galima pažvelgti nuo pradėtų kelti visų lietuvių rūpesčiu iš griuvėsių bokšto donžono mūrų į ateities perspektyvas. Ne tik lengvai įsivaizduojamą reginį nuo bokšto, bet ir platesnes turistines perspektyvas, šio Rytų Lietuvos švyturio atskleidžiamas – ir pasaulio šalims, ir šimtmečių gilumon. Visų pirma, tai čia pat, pilies papėdėje slūgstantys kultūros sluoksniai, slepiantys, anot J. Jurginio „neišaugusio miesto pradmenis“, kurių buvimą čia motyvuoja vienos iš septynių pirmųjų Lietuvos katalikų parapijų įsteigimas. Kadangi dabartinė bažnyčia tik 1931 m. pastatyta, įdomių radinių galėtų būti ir nuo tos senosios liekanų, tačiau po kelių perstatymų juos keblu lokalizuoti. Taigi archeologų čia laukia ne tik pilies tyrimų darbai, bet ir paslaptingi papiliai. O kada nors, atkutus ekonomikai ir išstobulėjus moksliniam radinių konservavimui, gal turėsime ir archeologijos atodangų ekspoziciją su restauruotais praeities liekanų fragmentais?..

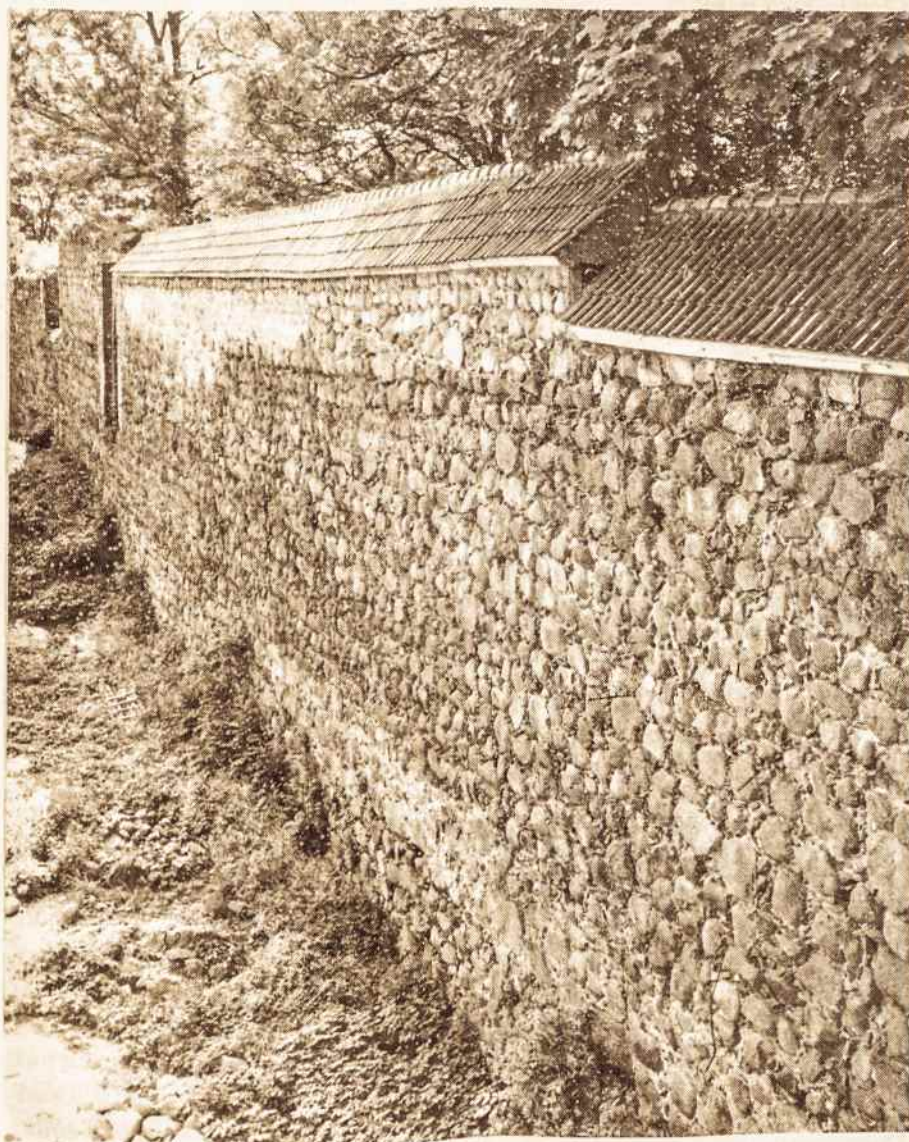
Į pietus ir pietvakarius žvelgdami, regime paviršių nors lėkštai, bet dar labiau kylantį bangomis aukštyn. Tai nuo Medininkų pramintos Medininkų aukštumos ketera, nepasiekta paskutiniojo apledėjimo ir aukščiausia dabartinėje Lietuvos Respublikoje. Vos pustrčio kilometro nuo pilies Juozapinės kalva iškyla 294 m. viršum jūros lygio. Tiesa, netoli į rytus kita aukštumos ketera, vadinamoji Ašmenos aukštuma, iškyla per 300 m Ciupiškių, Debesijos ir kitais kalnais, o už 50 km, ties tragiškai Lietuvai istorinės Krėvos (kai kurių kalbininkų Kriavo) pilies griuvėsiai siekia net 323 m. Bet visa tai už valstybės sienos, mums „padovanotos“ rūsčiais Antrojo pasaulinio karo savivalės metais „didžiausio“ visų laikų geografo ir istoriko Josifo Stalino rankos brūkšniu, atskyrusiu „broliškajai Baltarusijos TSR“ ne tik istorinius kalnus ir pilis, senas legendas ir ligi dabar lietuvybėje ištvėrusius Gervėčių krašto žmones, bet ir čia pat už

sienos, prie Ašmenos senkelio, dunksančius griuvėsius. Tai liekanos su Vilniaus universitetu labai susijusio „Kamenyj Loh“ dvaro. Mat šios valdos savininkas, uolusis Vilniaus universiteto rėmėjas ir propaguotojas vyskupas Valerijonas Protasevičius, padovanojo šį dvarą universitetui išlaikyti ir maitinti...

Tačiau grįžkime arčiau Medininkų, į minėtosios Juozapinės plačią panoramą. Kadangi Rytų Lietuvoje iškilęs Lietuvos valstybės suvienytojas Mindaugas, įamžinant jo nuopelnus Atgimimo metais, 1990 m. ant vieno Juozapinės keteros peties pastatytas akmuo Mindaugo karūnavimo atminimui. Tai šviesus riedulys apie 1,8 m. aukščio ir 2,5 m pločio, atgabentas iš Rudaminos apylinkių. Į Medininkus atgręžtoje akmens pusėje skulptoriaus Prano Murausko iškalta heraldinės lelijos formos karūna, o žemiau – Mindaugo ženklas ir karūnavimo data. Pagal tragiškuosius mūsų istorijos dėsnius ir šis simbolis kažkuo „užrūstino“ nežinomus gerbėjus kruvinų ir vandališkų OMON ar AK darbų, ką tik pratęstų Baltamiškio tilte. Kėsintąsi akmenį nuversti, po to bjauroti dažais ir suodžiais... Mindaugo amžininkė, sutartimi tarp prancūzų ir ispanų Pirėnų kalnuos gyvuoja buvusi nesutarimo objektu nedidukė Andoros valstybėlė. Garbingai, be šūvių, sprogdinimų ir vandalizmo 1905 m. išsiskyrė po anachronizmu virtusios unijos Švedija ir Norvegija... O Lietuvą raizgė imperatorių ir popiežių „dovanojimais“ ordinams, nelygiateisė Liublino unija, šlykštūs kaimynų sandėrių padalinimai XVIII a. per dvi dienas sulaužtoji Suvalkų sutartis, klastingieji Ribentropo-Molotovo paktas ir stalininė „savitarpio pagalbos“ sutartis, 1938.03.17, 1939.03.20, 1940.06.14 ultimatumai, ženkli 1336 m. Pilėnai, 1655 m. „Tvanas“, Muravjovo krautuvės, Kražių skerdynės sukilimai ir tremtys, Rainiai, Pirčiupiai, Dubingiai... Ir vis dėlto Lietuva gyva! Kyla pasitikti po keliolikos metų savo tūkstanmetį, jau prikėlė iš vandalizmo griuvėsių ir pelenų daugelį priešų naikintų paminklų, šiomis dienomis svarsto didingiausio paminklo – Vilniaus Žemutinės pilies rūmų atstatymo būdą. Atsilaiškė ir karaliaus Mindaugo akmuo Juozapinėje. Tikimės, jog sulauks ir dar didesnių simbolių Lietuvos

tūkstantmečiui 2009...

Tokį pasitikėjimą laiduoja istoriškasis lietuvių atkaklumas ištvėręs 200 metų karus su ordiniais, šimtmečius nelygiateisės unijas, 120 metų Rusijos carų okupaciją su 40 metų spaudos draudimu tame tarpe, du pasaulinius karus ir sovietmetį. Tokio atkaklumo liudininką turime ir iš Medininkų pašonės – prie minėtojo Ašmenos senkelio, smulkių bajorų gūžtą Bukiškes, kur 1863 – sukilimo metais – gimė Juozas Lukoševičius. Augęs neapykantos carinės Rusijos jungui dvasia, karštas nepatyręs jaunuolis studijuodamas Peterburge, susidėjo su rusų revoliucionieriais teroristais. Nuteistas už dalyvavimą sąmoksle prieš carą 1887 m., kalėjo 18 metų Petropavlovsko tvirtovės vienutėje. Po amnestijos tapo

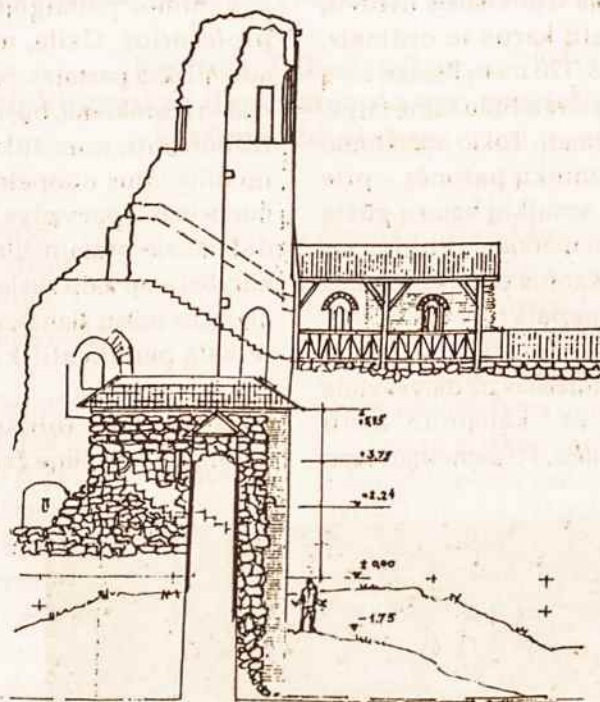
Restauruotos pietinės sienas fragmentas.

žymus geologas, veikalo apie Žemės istoriją autorius, gyvenimo pabaigoje – Vilniaus universiteto profesorius. Gaila, neišliko jo gimtinės sodybos autentiškas pastatas. Sovietmečiu jį supūdė Vilniaus rajono biurokratai, būsiami autonomistai, nepasirūpinę restauruoti, nors šūkaliujo apie J. Lukoševičiaus revoliucinius nuopelnus. Bet tikrasis jo gyvenimo nuopelnas – pavyzdys ištvėrėms, gebėjimas pakilti iš didžiausio pralaimėjimo, kančių ir nevilties naujai kūrybai – ne kaip suslavintas vietovardis „Bykuvka“ daugelis mūsų šiandienos amžininkų, vaizduojančių reikalą persikvalifikuoti ar butą pakeisti vos ne pasaulio pabaiga...

Žvelgdami toliau į šiaurės ir šiaurės vakarų tolumą, pastebime žemėjimą tarpugūbrių kloniais,

kuriais srūva vandenys į Vilnią ir gausius jos intakus, tarp kurių net kelios Kuosinės bei jų vardais vadinami kaimai. O pati Vilnia savo kelią pradeda netoli stambaus Vindžiūnų kaimo – nuo Medininkų keli kilometrai į šiaurės rytus. Iš čia Vilnia per 80 km lanku nuskuba Vilniun jam padovanojusi ir vardą, nušokuodama žemyn beveik 150 m – vietomis lyg tikra kalnų upė, pro daugelį žymių istorinių vietovių. Bet tai jau būtų atskira kalba... Verta pridėti nebent, jog nuolydis link Vilnios nėra tolygus; tarp klonių dunkso gan žymios aukštumos. Iš jų man prisimena Pilaitės kalnas tarp Didžiosios ir Mažosios Kuosinių, tiesiai į šiaurę nuo Medininkų. Sovietmečiu prieš kokius 30 metų teko ten priva-lomoje bulviakasio talkoje darbuotis. Mus apnakvydino kaip reta malonus vietos senbuvis Pilatas, skirtingas nuo gan šnairavusių kaimynų. Jis ir parodė vaizdingą Pilaitės

Nuotr. M. Sakalausko.

Gynybinės sienos pjūvis

kalną kaip galimą senovės paminklą. Kai pranešiau paminklų apsaugai, patvirtino ten esantį piliakalnį, lig tol neregistruotą. Gal tai buvo Medininkų pilies pirmtakas, ar jos žvalgybos forpostas?

Visą tą nuolaidėjančios aukštumos ruožą kerta naujoji Minsko plento trasa, prie kurios esanti Medininkų pasienio užkarda tapo liudininke skaudžiausio mūsų kartai tų apylinkių atminimo – 1991 m. liepos 31 d. klastingo sovietų teroristų susidorojimo su septyniais lietuvių pasienio pareigūnais, aštuntajam Tomui Šernui stebuklu palikus gyvam po baisaus sužeidimo. Dabar ši vieta pažymėta memorialiniu paminklu. Tačiau tikrieji nusikaltimo organizatoriai, vykdytojai ir bendrininkai dar nesulaukė teismo ir atpildo... Gal tai dar vienas šešėlis į Medininkų paslapčių skrynią?

Į Apsukus vaizduotės žvilgsniu keliolikos kilometrų ratą apie Medininkus, pajunti istorijos nepermaldaujamą slinktį, kaip veikia tie donelaitiški „O greit slenką laikai...“ Štai iš „Technikos žodžiui“ 1993 m. I-ajam numeriui rašiusiųjų jau dviejų – S. Mikulionio ir J. Jurginio netekome. O pirmasis apgailėstavo negalįs įminti „datos – pilies restauravimo – konservavimo darbų pabaigos“, kai antrasis pageidavo į paminklą „žiūrėti keliautojo tyrinėtojo – vadinasi, kraštotyrininko akimis“. Šiuodu

požiūriu sujungę, siekdami priartinti datą, kada Medininkų pilies pažintinis, kraštotyros švyturys įsižiėbs, turėtume sutelkti šio darbo svarbą suvokiančių specialistų, žinovų ir entuziastų gretas. Kad būtų skiriamos įmanomos lėšos, kaupiami fondai, kaip išėivijoje – Pasaulio lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos „Medininkų projektui“, taip Lietuvoje – Lietuvos Kultūros Fonde, skatinamas lankymas ir talkininkavimas Medininkų pilyje, propaguojamas spaudoje ir kitomis informacijos priemonėmis, ypač švietimo įstaigose, įtraukiamos turizmo organizacijos. Tai padėtų aktualizuoti ir spartinti darbus. O galutinės datos gal ir nelaukime: visuomenės ir mokslo pažanga, nauji tyrimų, radinių konservavimo, eksponavimo ir restauravimo metodai leistų tarpsnis po tarpsnio įjungti įdomius apylinkių objektus, plėsti pažinimo akiratį. Sąlyginės pabaigos datą galėtume tarti kai darbas pats save galės stumti ir skatinti – kai pilyje atvers duris muziejus, pajėgus eksponuoti ir vertinti, kas iki šiol sužinota ir surasta, kryptingai kaupti, ko dar trūksta, kur ir kaip ieškoti. O to iškilmingo šavę kuriančio muziejaus gimtadienio turėtume sulaukti! Jei kam likimas nelemtų – kad sustotume to geisdami ir siekdami visomis išgalėmis, kad nepristigtų mumis patikėjusių tęsėjų.

PAMINKLAS KARALIUI MINDAUGUI

Danutė Bindokienė, Rašytoja

Dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje prieš porą metų pradėta švęsti nauja valstybinė šventė – liepos 6-oji, Mindaugo karaliumi vainikavimo diena. Iš tikrųjų tai labai prasminga šventė tautai, žyminti jos triumfą, kai pirmasis suvienytos Lietuvos valdovas, Romos popiežiaus leidimu į pripažintųjų krikščioniškosios Europos valdovų eiles, atsiduria Katalikų Bažnyčios globoje ir vienu tikro genijaus mostu sustabdo vokiečių ordinų karo žygius į Lietuvą.

Rugsėjo 8-tąją mes vadiname Tautos švente, bet ji žymi skaudų ir klastingą Lietuvos priešų elgesį, kai numatytoji karaliumi vainikuotis Vytauto Didžiojo diena pavirto nusivylimo ir apgaulės simboliu. Mindaugo Lietuva išgyveno triumfą, Vytauto Didžiojo – nusivylimo kartėlį.

Galbūt tie patys priešai, klasta sukliudę Vytauto Didžiojo garbės šventę, amžių tėkmėje sugebėjo įdiegti lietuvių tautai menkavertiškumo pajautimą, įtikinti, kad Lietuva yra tik Didžioji kunigaikštystė (tuo tarpu Lenkija – karalystė, vadinasi, kur kas pranašesnė). Iš dabartinės laiko perspektyvos žvelgiant, visa tai atrodo dar nesuprantamiau, ypač kas po Lublino unijos, Lietuvą sujungus su Lenkija, abi valstybes valdė tas pats valdovas, tituluojamas karaliumi. To nepaisant, rašytuose šaltiniuose ir toliau Lietuva vadinama tik kunigaikštija (nors prie to žodžio prikabinatas „didžiosios“ epitetas), o Lenkija – karalyste.

Pirmasis lietuvių karalius Mindaugas žuvo nuo sąmokslininkų ginklo, bet juk Lietuva niekuomet nenustojo egzistavusi, todėl ją vadinti karalyste yra logiška, bent iki 1918 metų, kai valstybė pasiseklbė esanti Respublika.

Skaitėme Lietuvos spaudoje, kad ši naujoji tautos šventė buvo paminėta labai iškilmingai, ypač šiomet Vilniuje, kadangi iškilmiškos organizuotai dalyvavo Pasaulio lietuvių dainų šventės chorai, tautinių šokių šokėjai. Be abejo, renginys buvo tikrai įspūdingas, bet tai vienkartinis, greitai pamiršamas reiškinys. Reikėtų kažko daugiau, kas išliktų, kas primintų lietuviams, ypač jaunimui, garbingą mūsų tautos praeitį ir uždegtų nesavanaudiška tėvynės meile, troškimu visas jėgas aukoti jos greitesniam atstatymui po ilgų dešimtmečių okupacijos.

Neblogas projektas tam būtų Medininkų pilies

greitesnis restauravimas, paverčiant ją visos tautos šventove ir praeities simboliu. Graikija turi Akropolį, kur dažnai vyksta prasmingi renginiai, kur susirenka tūkstantinės minios, ne vien išklaudyti koncerto, bet taip pat visa savo būtimi pajusti senovę, savo tautos praeitį, valandą kitą atsinaujinti dvasia, prieš grįžtant įpraston kasdienybėn.

O kad taip Medininkų pilies kieme, tarp jau atstatytų bokštų ir sienų, tebealsuojančių Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio laikais, susirinktų jaunimas ir nejaunimas, klausytųsi išsamios vaizdų ir garsų mozaikos (paruoštos vaizdajuostės ar kaip kitaip) apie tikrąją Lietuvos praeitį, neiškraipytą, neišcenzūrotą komunistinės ideologijos... Tikrai kiekvienas po tokios programos grįžtų pakeistas.

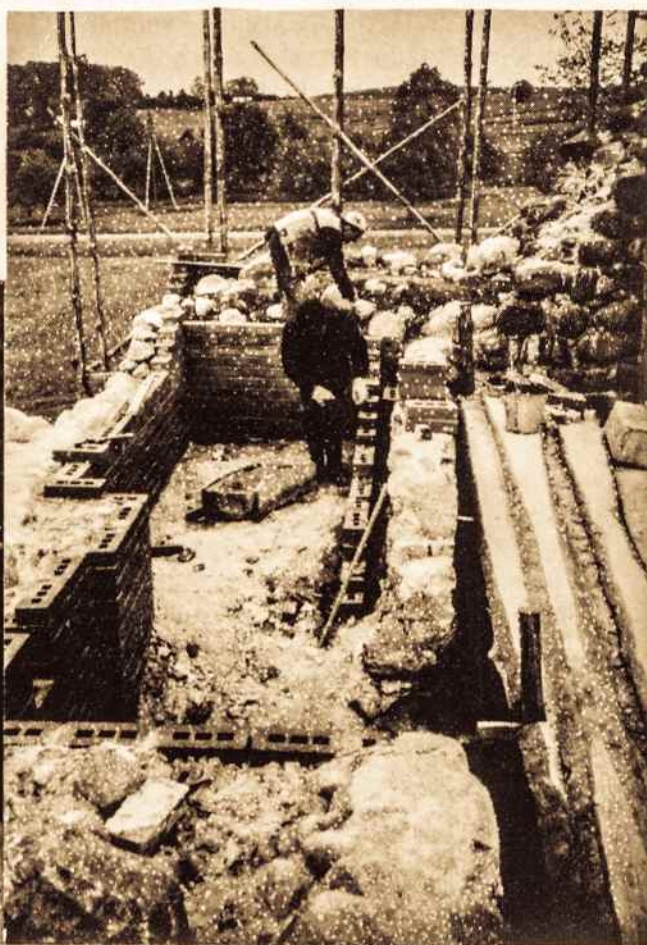
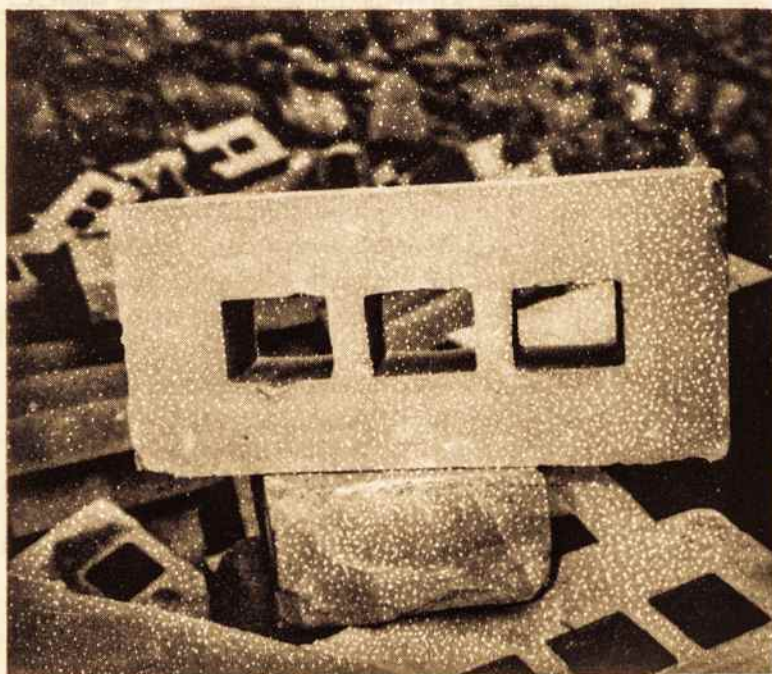
Medininkų pilies griuvėsių išsamesnis archeologinis tyrinėjimas ir atstatymo darbai pradėti 1991 m. rudenį, daugiausia Lietuvos Kultūros fondo rūpesčiu, aktyviai įsijungus ALIAS – Amerikos Lietuvių Inžinierių Architektų sąjungai suorganizavusi Medininkų pilies atstatymo fondą. Tačiau lėšos šiam svarbiam projektui yra labai ribotos ir darbas slenka sraigės žingsniu. Antra vertus, čia ne vienos ar kitos grupelės reikalas, o turėtų būti Lietuvos vyriausybės rūpestis. Ar Medininkų vietovė ir pilis sietina su Mindaugu, sunku nustatyti, bet istoriniai šaltiniai Medininkų vardą mini nuo maždaug 1311 m. Reikia pabrėžti, kad netoli Medininkų esančiame Juozapinės kalne, vadinamame Mindaugo aukštuma, neseniai pastatytas pirmasis Lietuvoje simbolinis paminklas karaliui Mindaugui.

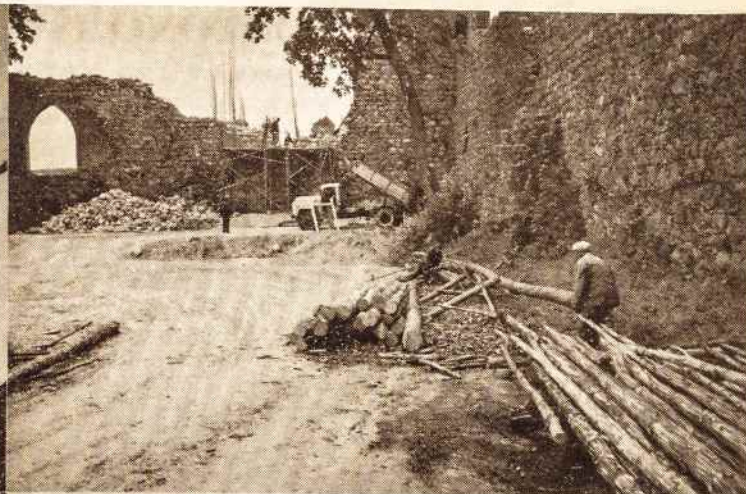
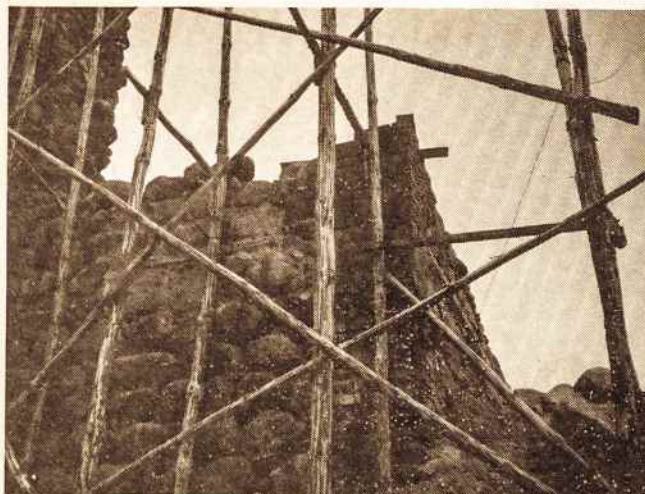
Žvelgiant į dailininko atkurtą Medininkų pilies vaizdą ir net į dabartinių griuvėsių nuotraukas, galima įsivaizduoti, kokia didinga lietuvių tautos istorijos šventovė galėtų būti atstatyta pilis ir patiems lietuviams, ir tikras magnetas turistams. O pirmajam Lietuvos karaliui Mindaugui tai būtų išliekantis ir prasmingas paminklas.

LAMINKAS KARALIŲ MINDAUGI

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO DARBAI

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO DARBAI

VIRŠ DONŽONO IŠKELSIME TRISPALVĘ!

Albertas Kerelis, Architektas

Žinojom Kauno, Vilniaus ir Trakų pilis, bet apie didžiausią Lietuvoje ir seniausią Pabaltijyje Medininkų pilį, mūsų visų buvo pamiršta. Kai pirmą kartą Medininkų pilį aplankiau 1988 metais, negalėjau atsistebėti jos didingumu. Jos sienų mūrai, kurie sudaro netaisyklingą keturkampį ir vieną kampinį donžoną, užima apie du hektarus. Mūro pamatų storis apie 2 metrus, o aukštis – 14-15 metrų. Visas piliavietės plotas, įskaitant pylimus ir apsauginius griovius – šeši su pusė hektaro. Atrodo, kad ją statė šimtai, o gal ir tūkstančiai žmonių. Čia, pilies kieme, nuo totorių ir kryžiuočių slėpėsi aplinkinių kaimų gyventojai, bokštuose gyveno sargyba. Mūsų istorikai rašo, kad

Medininkų pilis keturis šimtmečius saugojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės Vilniaus prieigas rytuose, ir ji buvo Lietuvai gyvybiškai reikalinga. Medininkų pilies apylinkės sudarė lietuvių tautos ir valstybės branduolį. Tik po 17 amžiaus vidurio ji neteko savo reikšmės, ir buvo užmiršta. Jos apleistos mūro sienos po truputį ėmė nykti. Tačiau Medininkai dar kartą Lietuvos valstybės istorijoje suvaidino svarbų vaidmenį. 1991 metų liepos mėnesį Lietuvos priešai Medininkuose žiauriai nukankino muitininkus, kurie saugojo Nepriklausomos Lietuvos valstybės sieną. Tragiškų dienų įvykiai Medininkuose tapo įamžinti lietuvių tautos istorijoje.

Idėja atstatyti Medininkų pilį 1991 metais kilo Industrinei Paramos Sąjungai (IPSA) Čikagoje. Lietuvos Kultūros fondas nuoširdžiai tam pritarė. IPSA pakvietė Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungą (ALIAS) prisidėti prie projekto, bei apsiimti jį administruoti. 1992 m. sausio 17 dieną IPSA/ALIAS sušaukė visuotinį susirinkimą, kuris išrinko pradinę Medininkų pilies atstatymo valdybą, aptarė pilies atstatymo projektą, nagrinėjo lėšų kaupimo būdus. Taip pat nutarė į šį darbą įtraukti ir kitas Amerikos lietuvių organizacijas. Vėliau, kovo mėnesį Jaunimo centre, Čikagoje, buvo suruošta vakaronė. Jos metu lietuvių visuomenė buvo supažindinta su Medininkų pilies atstatymo projektu. Pasaulio ir Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos organas žurnalas „Technikos žodis“ 1993 metais I-ąjį tų metų numerį paskyrė Medininkų pilies atstatymo projektui. Lietuvos architektai, archeologai, istorikai entuziastingai parėmė žurnalo numerį savo disciplinos straipsniais. Žurnale taip pat buvo iškelta mintis, kad Medininkų pilies kieme galėtų būti rengiami jaunimo sambūriai, koncertai, vaidinimai, ir pan.

Apsilankant Lietuvoje, ne vieną kartą teko susitikti su Medininkų pilies atstatymo projekto rengėjais ir vykdytojais. Paminklotvarkos departamento direktoriumi Vytautu Zubovu (vėliau Jonu Glemža), mokslinės tarybos pirmininku Napoleonu Kitkausku, valstybinės įmonės „Paminklai“ direktoriumi Adolfu Jociu, architektais Giedriu Laucium, Sigitu Lasavicku, Kęstučiu Labanausku, ir kitais. Kadangi visą pilį konservuoti ir restauruoti būtų labai išlaidu, todėl nutarta sutvarkyti pilies šiaurės rytų kampe stovintį

Architektas A. Kerelis.

Nuotr. A. Žižiūno.

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO FONDAS

M.P.A. FUND

9525 SOUTH 79TH AVENUE, HICKORY HILLS, IL 60457

TEL. (708) 599-2000

FAX (708) 599-6440

GARBĖS NARIAI

Julius Leiconas
Lietuvos Statybos ir Urbanistikos
Ministras

Juozas Nekrošius
Lietuvos Kultūros
Ministras

Vaclovas Kleiza
Lietuvos Konsulas
Chicago, JAV

Jonas Dainauskas
Istorikas

Jurgis Dvarionas
Lietuvos Kultūros Fondas

Jonas Glemža
Gen. Direktorius
Paminklotvarkos

Napalys Kitkauskas
Architektas-Istorikas

Grožvydas Lazauskas
Pirmininkas
Amerikos Lietuvių Taryba

Regina Narušienė
Pirmininkė
JAV LB Krašto Valdyba

VALDYBA

Leonas Maskaliūnas
Pirmininkas
6 Brook Lane, Palos Park

Albertas J. Kerelis
Exc. VicePrezidentas

Vytautas Peseckas
Sekretorius

Liudas Šlenys
Iždininkas

Jonas Albertavičius, V.P.

Alfonas Jocys, V.P.

Milda Mikulionytė, V.P.

Vilius Paipalas, V.P.

Juozas Šarkus, V.P.

Donaldas Zdanevičius, V.P.

Vida Lebedaitė
Administratorė

REVIZIJOS KOMISIJA

Tadas Bukaveckas, ALIAS
Pirmininkas

Vilhelmas Bagdonas, V.T.U.
Adolfas Jelionis, IPSA
Aloyzas Juzėnas, V.T.U.
Vladas Sinkus, ALIAS

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO (M.P.A.) FONDO PRANEŠIMAS

I. M.P.A. Fondo tikslai:

1. Rinkti aukas Medininkų pilies atstatymui.
2. Dedikuoti pilies atstatymą žuvusiems Lietuvos pasienio sargybiniais prie Medininkų pagerbti.
3. Atžymėti L.D.K. Mindaugo 740 metų vainikavimo jubiliejų.
4. Įjungti Lietuvos, išeivijos ir vietinių jaunimą pilies atstatymo darbe.
5. Garbingos senovės Lietuvos pilies atstatymu sumažinti lenkų ir tuteišų įtaką Medininkuose.
6. Pasiūlyti Lietuvos Vyriausybei pilies kieme, po atviru dangumi, ruošti koncertus, istorinius vaidinimus (Sound & Light shows) ir t.t.

II. M.P.A. Fondo aukotojai:

1. Mecenatai (\$1,000 ir daugiau):

IPSA International	\$3,000
Vilniaus Krašo Lietuvių sąjunga	
a. A. Jono Tijūno atminimui	\$2,000
Albertas ir Irena Kerelis	\$1,000
Leonas ir Nijolė Maskaliūnas	\$1,000
Vytautas ir Vanda Šliūpas	
Dr. Jono Šliūpo Archyvo atminimui	\$1,000
American Lithuanian Engineers & Architects, Inc.	\$500

2. Rėmėjai (\$100 iki \$1,000)

A. J. Jankūnas (pirmas aukotojas)	\$250
Po \$100: Vytautas Anonis, Monika Lembergas, Algimantas Bublys, Tadas Bukaveckas, Egidijus Radvenis, Algirdas Leškys, dr. R. Sidrys, A. Brasiulis, P. R. Meilus, Barius Blynas, Apolonia Šenbergas, John Kučingis, Vincas Kamaitis, Ignas Urbonas, Jonas Motiejūnas, A. B. Gleveckas, Domas Adomaitis, Eugene Bartkus, Vytautas Mikūnas, Linas Maskaliūnas, Vytautas Peseckas, Sigutė ir Juozas Užupiai, Walter Rusk.	

3. Aukotojai (Žemiau \$100)

Bronė Čižikas	\$75
Po \$50: Vytautas Sinkus, Alfonsas Pargauskas, Vincent Trumpa, Lietuvos Atgimimo Sąjūdis, A. Radžius, K. P. Devenis, Richard Garbus, Joseph Vadopalas.	
Po \$25: Victor Kovaitis, Bronius Polikaitis, Vaclovas Mažeika, Motiejus Vaišnys, Bronius Krokys, Kazys Barūnas, Jonas Martinkus.	
Po \$20: Albinas Šmulškštys, Balys Raugas, Raymond Ošlapas, John Totoraitis, Viktorija Paliulis, Algirdas Gustaitis, Daina Variakojis.	
Po \$10: Anthony Paužuolis, Zigmąs Grybinas.	

III. M.P.A. Fondo Revizijos ištraukos:

„Patikrinus pajamas ir išlaidas buvo rasta:

Standard Federal banko čekių sąsk. Nr. 9099180	\$851.69
Standard Federal banko taup. sąsk. Nr. 101369692	\$985.56
Lietuvos Valst. Komerčinio banko	
a) Valiutinėje sąsk. Nr. 1070002	\$10,000.00
b) Lito sąsk. Nr. 700205 (tik atidaryta)	
Grynais	\$100.00
Viso	\$11,937.25

x) Lietuvos Valst. Komerčinis bankas moka apie 60% metinių palūkanų. Iždo patikrinimo metu, banko pranešimo apie dabartinį palūkanų dydį nebuvo.

Pagal aukotojų sąrašą iš viso buvo surinkta \$11,855. Iždo knygos yra vedamos išdininko Liudo Šlenio kruopščiai ir tvarkingai".

Tadas Bukaveckas
ALIAS Centro Vald. ižd.

Adolfas Jelionis
IPSA ižd.

Vladas Sinkus
ALIAS Čikagos skyr. ižd.

Kelionės į Lietuvą fondo reikalais nėra apmokamos iš M.P.A. Fondo pinigų.

Rugpjūčio mėnesį Lietuvos jaunimas (Akademinių Skautų Sąjūdžio nariai) ruošia Studijų dienas/Stovyklą Medininkų pilies kieme ir prisidės prie pilies atstatymo darbų. Kviečia ir užsienio jaunimą. M.P.A. Fondas parūpina ir siunčia palapines.

Lietuvos vyriausybė susidomėjo pilies restauravimu ir yra paskyrusi lėšų, tačiau jų neužtenka. Savo auka prisidėkite atstatyti Mindaugo laikų Medininkų pilį! Nei viena auka ne per maža, nei viena ne per didelė.

Aukas siųsti sekančiu adresu:

Amerikoje: STANDARD FEDERAL BANK FOR SAVINGS
c/o M.P.A. Fund, Acct. #101369692
4192 South Archer Avenue
Chicago, Illinois 60632-9985

Lietuvoje: Medininkų pilies atstatymo fondo sąskaita litais Nr. 700205, sąskaita valiuta Nr. 1070002 komerciniame „Senamiesčio banke“, kodas 260101761, korespondentinė sąskaita Nr. 700161761 Lietuvos banke.

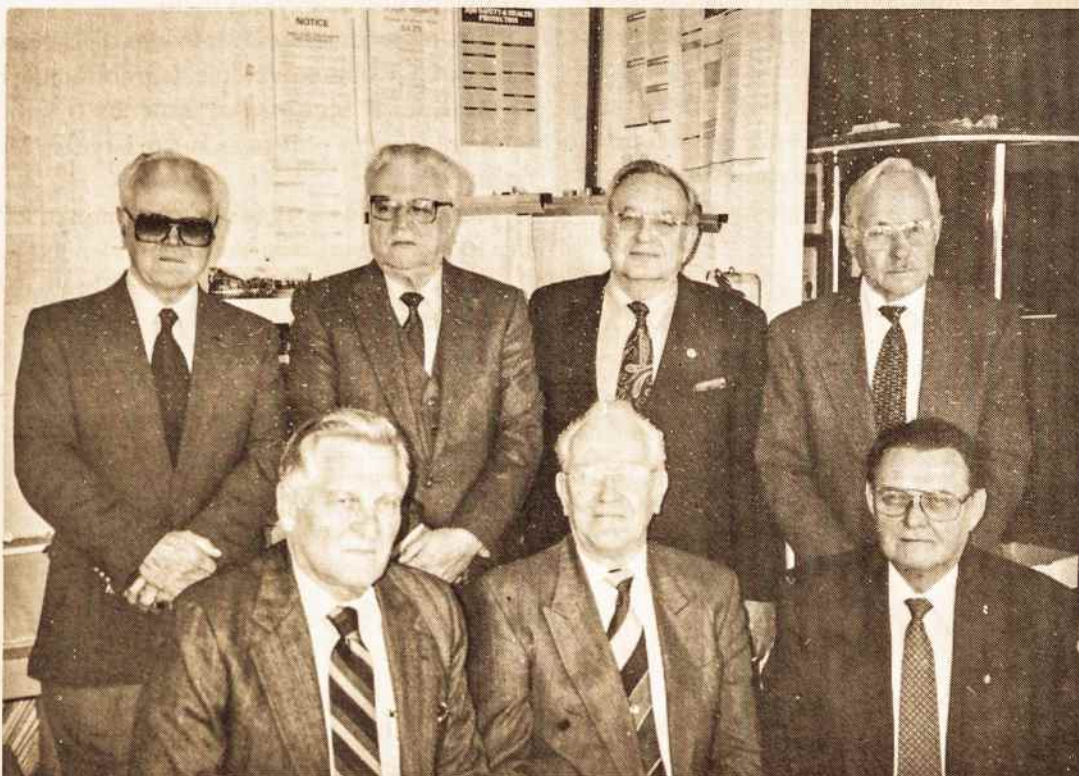
„Senamiesčio banko“ adresas: 260 Vilnius, Gedimino pr. 37, tel. 22-05-75.

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO (M.P.A.) FONDO VALDYBA

Leonas Maskaliūnas
Pirmininkas

Albertas Kerelis
Vicepirmininkas

Liudas Šlenys
Iždininkas

Medininkų Pilies Atstatymo Fondo valdybos ir Revizijos komisijos nariai. Sėdi iš kairės: Albertas Kerelis, Leonas Maskaliūnas – pirmininkas, Liudas Šlenys, Stovi: Adolfas Jelionis, Tadas Bukaveckas, Vytautas Peseckas ir Vladas Sinkus.

STOVYKLĄ MEDININKŲ PILYJE

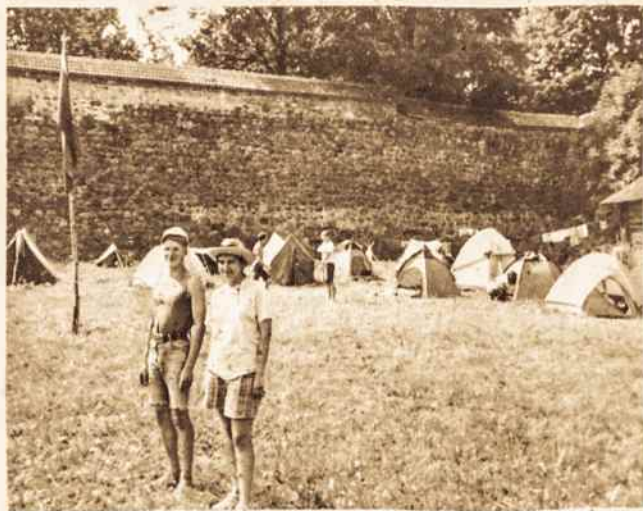
Jolita Buzaitytė

Medininkai – žymi vieta Lietuvos istorijoje. Ją savo stovyklai pasirinkome neatsitiktinai. Šiuo metu pilyje vyksta restauravimo – atstatymo darbai. Mes nusprendėme prie šitų darbų prisidėti ir ne tik gerai praleisti laiką, bet ir padaryti gerą darbėlį. Kaip nusprendėm taip ir padarėm: 1994 m. rugpjūčio pirmą dieną suvažiuovom visi į Medininkus.

Stovyklavietę įsirengėm pilies kieme. Pilies sienų atskirti nuo viso pasaulio mes čia praleidome šešias nuostabias dienas. Nors, kaip minėjau iš visų keturių pusių mus supo sienos, nesijautėm suvaržyti, nes kiemas buvo pakankamai didelis ir erdvus (jo plotas 2 hektarai), o aplinkui kiemą augantys medžiai ardė sienų monotoniją.

Senąją Medininkų pilį sudarė aukštos, didelį kiemą supančios sienos, du bokštai, dveji vartai – tai mūrinė pilies dalis, o kiemo viduje stovėjo mediniai namai. Pavojaus atveju aplinkinių kaimų gyventojai pasislėpdavo didžiuliam pilies kieme. Mediniai pastatai neišliko, sugriuvo vienas bokštas, o antro išliko vienas kampas. Jo viršuje išaugęs medelis tęsia griovimo darbą. Šiuo metu tvirtinamos pilies sienos ir dengiamos čerpių stogeliu, pamažu atstatinėjamas kampinis bokštas.

Dienos stovykloje bėgo sparčiai. Iki pietų dirbdavom, po pietų klausydavom pranešimų, diskutuodavom, vakarais dainuodavom prie laužo, o laužui užgesus laukdavom pasirodant vaiduoklių. Kai kas sakosi tikrai juos matęs.

Bendras stovyklos vaizdas Medininkų pilyje. Nuotr. Petro Rulio.

Dirbome daugiau pagalbinius darbus, bet labai reikalingus. Tvarkėm aplinką. Kirtom ir deginom trukdančius medžius bei krūmus – malkų laužui netrūko. Rinkom akmenis, čerpių duženas, stiklų šukes, metalo atliekas, rūšiuovom medieną, ardėm pastolius ir dirbom kitus darbus.

Užsiėmimų metu klausėm pranešimų apie Medininkų pilį, jos istoriją, LSS psichologines savybes, Prezidento instituciją LR Konstitucijoje. Diskutavom apie būsimą LSS suvažiavimą, priėjom vieningos nuomonės, kad suvažiavimas Lietuvoje turėtų būti akivaizdinis, o ne korespondencinis. Skyriai sudarė veiklos planus ateinantiems metams, po to vyko planų aptarimas, kur numatėm bendrus renginius.

Suspėjome ir paiškylauti. Aplankėme Medininkų tragedijos vietą. Užlipome ant Juozapynės „kalno“ – vietos labiausiai Lietuvoje iškilusios virš jūros lygio. Kas antrą dieną ėjome prie tvenkinio išsimaudyti, nes kaip niekad išpuolė karšta vasara.

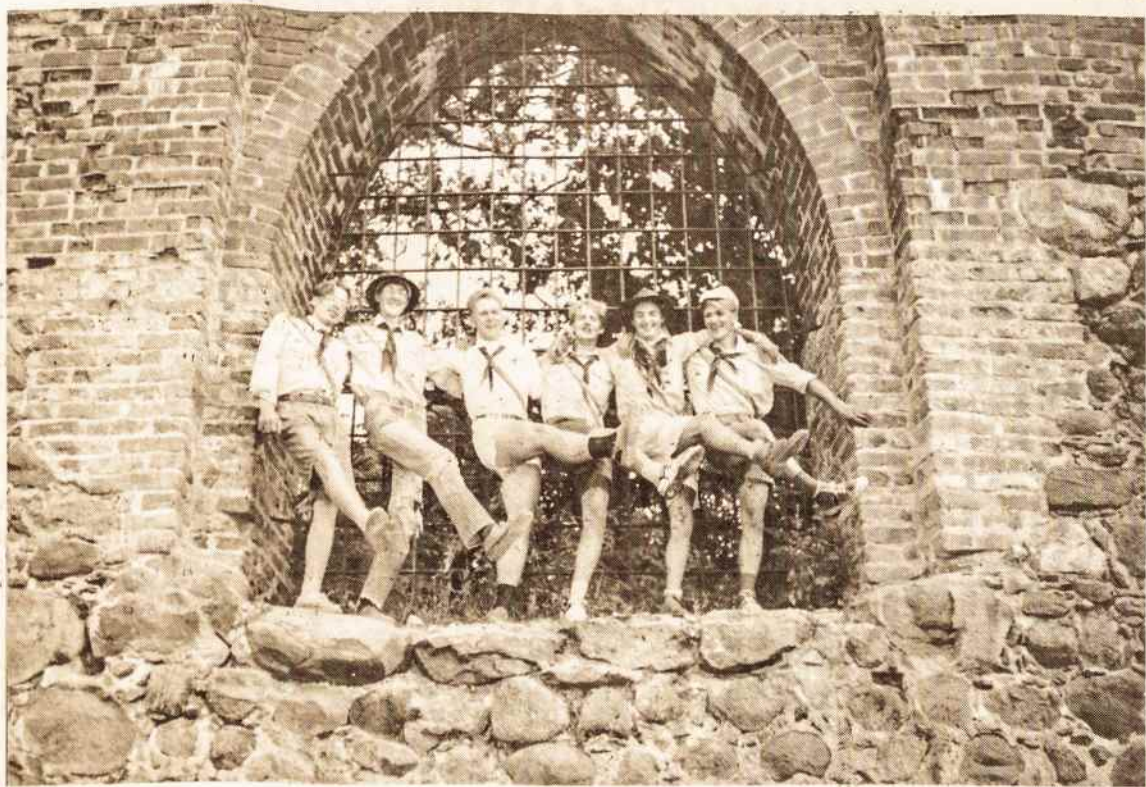
Stovyklos maistinė t.n. Sigita Lazauskaitė rūpinosi mūsų pilvais. Skaniai maitino ir neleido būti alkaniems visos stovyklos metu.

Paprastai įdomiausia stovyklos dalis būna vakarai. Taip buvo ir šioje stovykloje. Įsimintiniausi buvo du: vaidinimai iš Medininkų istorijos ir kand. Rasos Sprangauskaitės praveistas susimąstymas Medininkų bažnyčioje.

Tik atvažiavę apsilankėme Medininkų klebonijoje. Ten tuo metu tvarkėsi pranciškonų vienuoliai atvykę iš Lenkijos, nes klebonas tuo metu buvo išvykęs. Jie sutiko mums reikalui esant padėti, leido naudotis telefonu, semti vandenį, o šeštadienį atlaikė mums šv. Mišias. Po jų turėjome įdomų pokalbį apie pranciškonų ordiną.

Truputis statistikos. Stovykloje buvo trisdešimt stovyklautojų, keturiolika iš jų su akademikais stovyklavo pirmą kartą. Keturi akademikai gavo spalvas ir tapo pilnateisiais Korp! Vytis ir ASD nariais. Tai: t.n. Rita Eirošiūtė, senj. Giedrius Globys, senj. Giedrius Židonis, senj. Dainius Urbonavičius. ASD pirmininkės pareigas perėmė t.n. Aušra Drungilaitė.

Visų stovyklos dalyvių vardu noriu padėkoti Vydūno fondui, jo prezidentui fil. Vytautui Mikūnui, o taip pat fil. Leonui Maskaliūnui už suteiktą paramą Medininkų stovyklai.

Medininkų Stovyklos dalyviai (iš kairės): senj. Giedrius Židonis, senj. Saulius Jurevičius, senj. Gintas Minelga, senj. Rolandas Kačinskas, senj. Dainius Urbavičius, senj. Giedrius Globys. 1994 rugpj. 6 d.

1994.08.06 Akademikų skautų stovyklos Medininkų pilyje uždarymas.

NEGYJANTI ŽAIZDA – MEDININKAI

Jonas Albertavičius

Orkestro garsai, rodos, suvirpina ir rudeniškai tamsias Medininkų pasienio postą supančias egles – nebylias, anos, 1991 metų liepos 31-osios, tragedijos liudininkes.

– Koks buvo nusikaltimo tikslas? – savęs ir kitų tą praėjusio penktadienio pusiaudienį klausė Seimo pirmininkas Č. Juršėnas, atvykęs į liūdnas paminklo pašventinimo iškilmes.

– Dabar mes suprantame: mus norėjo įbauginti, sukelti paniką, priversti trauktis...

Baisaus imperijos pakalikų nusikaltimo vietoje amžinai stovės juodo granito paminklas su septyniais baltais kryžiais (architektai A. Šarauskas ir R. Buivydas).

– Manau, šių jaunų vyrų – Mindago Balavako, Juozo Janonio, Algimanto Juozako, Algirdo Kazlauskio, Antano Musteikio, Stanislovo Orlavičiaus, Ričardo Rabavičiaus ir mūsų gretose esančio Tomo Šerno – indėlis į nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą yra vienas ryškiausių ir svarbiausių, – pasakė vidaus reikalų ministras R. Vaitekūnas.

Tomui Šernui maloningas likimas ar Dievo ranka pakeitė baisų pasalūniškų žudikų nuosprendį. Labai susijaudinęs jis prakalbo į mikrofoną... Staigmena buvo šis netikėtas jo pasirodymas invalido vežimėlyje per tas iškilmes. Duodamas interviu radio žurnalistui T. Šernas pasidžiaugė, kad jo sveikata eina geryn, kad jis deda daug pastangų pasveikti. Bet būtinai noriu paminėti ir šiuos jo žodžius apie tą neseną praeitį: „Galbūt tos aukos buvo galima išvengti“. Arba – „Valdžios reakcija – tikrai žodiniai užkeikimai“. Ir, žinoma, paminklo pašventinimo ceremonijoje dalyvavusiems valdžios vyrams buvo skirtas šis įsidėmėtinas jo sakiny: „Tegul paminklas primena, kad pareigūnai, kurie gina valstybę, turi būti valstybės ginami“.

– Kelkis, Stasiuk, – garsiai pravirko nebeišlaikiusi skausmo Stanislovo Orlavičiaus motina.

Prie paminklo sustoję artimieji niekada neapsipras

su sūnų, brolių, tėvų netektimi. Ir kol nusikaitėlai vaikšto laisvi, belieka guostis Vilniaus arkivyskupo augziliaro Juozo Tunaičio žodžiais, kad nuo Dievo akių negalima nieko nuslėpti ir iš Dievo atminties negalima nieko išbraukti.

Nuo šiol visus pro Medininkų postą vykstančius lydės septyni balto granito kryžiai. Tai Lietuvos kaina už laisvę. Tai pagarba jos gynėjams.

Sėdi Tomas Šernas.

SEPTYNI KRYŽIAI MEDININKUOSE

Jonas Albertavičius

Ši kartą Medininkų pilis pasiliko šalimais, o tiesus kelias lėkė į kitos valstybės – Baltarusijos sostinę Minską. Bet greitai kelio ženklas įspėjo – „Pasienio postas“. Šis tas nauja nepratusiai akiai. Anksčiau čia nebuvo jokių riboženklų, bet nebuvo ir Lietuvos valstybės. Dabar valstybinės komisijos tikslina ir atstato atmintį, kur ėjo Lietuvos – Baltarusijos siena, kuris kalnelis ar miškelis kokiai valstybei priklauso. O prieš pora metų, kai čia atsistojo pirmieji Lietuvos pasieniečiai bei muitininkai, tai sukėlė baisų nedalomos imperijos šalininkų įsiūtį. Viena buvo deklaruoti nepriklausomybę politinę, ir visai kas kita, kai realiai pabandoma ją įgyvendinti. Mes tiek ilgai gyvenome kartu, kad dabar kiekvienas, kurie norėjo atsiskirti, buvo didžiausias priešas. Priešais pavirto bemaž visa Lietuva. Tarsi ledo lytis ji atskilo nuo imperijos įšalo ir pradėjo nuo jos tolti. Maskvoje karštiligiškai ieškojo būdų, kaip šį slydimą sulaukyti. Pavyzdys visada užkrečia. Ir jų logika paprasta savo žiaurumu: sunaikini pavyzdį ir nebus užkrato.

Mes važiuojame pagerbti žuvusių 1991 metų liepos 31-osios naktį. Mes – tai pirmiausia paminklo Medininkų aukoms užsakovai: valstybinės įmonės „Paminklai“ direktorius A. Jocy, vyr. architektas G. Laucius, vyr. inžinierius K. Pališkis. Tiesą sakant, bebaigiamą paminklą jau buvau matęs anksčiau, kai čia užsukom kartu su viešėjusiu Lietuvoje Medininkų pilies atstatymo projekto valdybos pirmininku Leonu Antanu Maskaliūnu. Tuomet dar nebuvo septynių kryžių. Kaip vėliau papasakojo paminklo rangovas – uždarnosios akcinės bendrovės direktorius H. Martinonis, Lietuvoje ilgai nepasisekė surasti šviesaus granito. Balto marmuro iš senų rezervų turėjo Vilniaus skulptūros ir monumentaliosios dailės studija. Šios studijos meistrai ir pagamino septynis balto marmuro kryžius.

Paminklo projekto sumanytojų architektų Algimanto Šarausko ir Rimanto Buivydo idėją – nenutolti nuo vietos, kurioje įvyko tragedija. Paprastas vagonėlis, kokius esama įpratę matyti Lietuvoje statybos vietose, dabar tapo pagrindiniu paminklo akcentu bei jo forma. Tuomet, 1991-aisiais jie buvo nuolatos užpuldinėjami, deginami, o iš čia dirbančių pareigūnų tyčiojamasi, atiminėjami ginklai. Matyt, sprendimą pradėti kontroliuoti Lietuvos sienas buvo priimtas todėl, kad tai yra pirmoji sąlyga, norint, kad

valstybę pripažintų pasaulyje. Todėl ir buvo pabandyta jei ne būti, tai bent atrodyti valstybe, susigražinti vis daugiau savo prarastųjų teisių. Bet vis dėlto nepalieka kankinęs klausimas – ar buvo galima šių aukų išvengti? Ar buvo galima juos, menkai ginkluotus, dažniausiai be telefono ryšio išstatyti gūdžiuose pakelių miškuose? Ar visada rizika yra pateisinama ir bet kuriuo atveju galima prisidengti „Vardan tėvynės laisvės ir nepriklausomybės...“? Aš nesimu šiandien atsakyti į tokius klausimus, nors daugelis pavyzdžiu stato Estiją, kuriai pavyko išvengti aukų. Ir negalima kalbėti būtuojų laiku, nes niekas negalėjo nujauti, kad imperija pasiryžusi viskam. Kad ji nepakeitė savo metodų, nors tas pats Gorbačiovas sumaniai pudravo Vakarams smegenis apie žmogišką socializmo turinį.

Žinoma, galima tik stebėtis kai kurių lietuvių trumpa atmintimi, tarsi nebūtų 1940-ųjų birželio 14-osios, daugkartinių vežimų į Sibirą. Mes pajutome savo jėgą daugiatūkstantiniuose mitinguose, laisvės pojūtis svaigino. Lietuva tapo pripažinta lydere – tos imperijos griovėja ir stengėsi be atvangos daužyti ir trupinti jos sienas. Gal, sakau, praradome atsargumą ir santūrumą, nes išsivadavimas buvo čia pat, o SSRS jau merdėjo. Taip bent atrodė. Be to, buvo juk 1991-ųjų Sausio 13-osios žudynės prie Televizijos bokšto! Aš buvau ten ir mačiau paklaikusius ir viską galinčius padaryti kareivių akis, pasirengusius žudyti jų veidus – mumijas. Tokių rankos nesudrebės. Jie profesionalai. Mes jiems buvome ekstremistai, atgiję miško broliai, kuriuos manėsi kartą galutinai sunaikinę. O tokius išdavikus, tėvynės priešus pagal visus atstatytus naikinti – garbinga pareiga. Argi buvo galima tikėtis, kad jis tos pareigos nevykdys ir bus apsieita be aukų?

Į paminklo pašventinimo iškilmes atvyko daug giminių, artimųjų, draugų. Jie visi sustojo prie savo brangių žmonių pavardžių, iškaltų juodame iš Karpatų atvežtame granite. Jie – tai Antanas Musteikis, Stanislovas Orlavičius, Ričardas Rabavičius, Mindaugas Balavakas, Juozas Janonis, Algimantas Juozakas ir Algirdas Kazlauskas. Beje, balto marmuro kryžius buvo parengtas ir aštuntajam – Tomui Šernui. Ir staiga jis pasirodė sėdintis invalido vežimėlyje, buvo pristumtas prie mikrofono ir susijaudinusių balsu tarė: „ponai ir ponios! Visi jūs susirinkot su savo mintimis ir aš nieko negaliu pakeisti. Galbūt tos aukos

Kryžiai žuvusiems Medininkuose.

buvo galima išvengti. Sudegę vagonėliai buvo pakeičiami naujais. Valdžios reakcija – tikrai žodiniai užkeikimai. Tegul paminklas primena, kad pareigūnai, kurie gina valstybę, turi būti valstybės ginami.”

Tokia buvo trumpa jo kalba. Jaudulys neleido daugiau pasakyti. Galbūt jis matė tą aštuntąjį kryžių, išgyvenęs mirtį ir prisikėlęs. Daug gražių ir išmintingų žodžių pasakė paminklą pašventinęs Vilniaus arkivyskupo augziliaras Juozas Tunaitis:

– Koks didelis skausmas prislėgė visą tautą, su kokia širdgėla laidojome Antakalnio kapinėse nužudytuosius. Tegul paminklas liudys tautos gerųjų vaikų pasiaukojimą. Atlikę šį juodą darbą teprisimena: nors žemiškasis teisingumas ne visada pasiekia nusikaltėlius, yra ir kitas – dangiškasis Dievo teismas. Visą gyvenimą, kol gyvens, nusikaltėlius seks šis darbas, kaltins ir kalbės į jų sąžinę. Visi esame žemėje keleiviai. Kiekvienas paliekame gerą ar blogą pėdsaką. Ateis diena, visi pamatys, kas paskatino ir įvykdė šį blogą darbą, nes iš Dievo akių negalima nieko nuslėpti ir iš Dievo atminties negalima nieko išbraukti. Tegul

paminklas skatina mus suprasti, kad esame vieni kitiems broliai. Kad ateitų diena, kai be klastos ištiestume vieni kitiems rankas, kad pasibaigtų pyktis ir sujungtume rankas Tėvynės labui. „Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas...“

Aidi Lietuvos Respublikos himnas, rikiuotėje sustingsta muitininkai, policininkai, „Sakalo“ choras užtraukia „Kaip aras pašautas ir blaškomas vėjo...“ Neatlaiko skausmo ir garsiai žodžiais pravirksta prie paminklo stovinti moteris. „Kelkis, Stasiuk,“ – rauda ji, ir supranti, kad Stasiukas čia vienas – Orłavičius. O su gėlytėmis rankose eina prie paminklo visai maži vaikiukai, ir girdžiu sakant, kad tai Antano Musteikio vaikai. Paminklą gausiai laistė artimųjų ašaros, netektis jiems tokia didelė, kad jos niekas neatitaisys.

Gerai, kad yra Dievo teismas. Bet ir žemiškasis būtinas. Sunku jį surengti, žudikai išsislapstę, yra nepasiekiami ir kitos valstybės ginami. Apie tai savo kalboje pasakė Seimo pirmininkas Česlovas Juršėnas:

– Daugiau kaip prieš dvejus metus, ankstyvą rytmetį šio lietuviškos žemės kampelio tylą sudrumstė

šūviai. Iš pasalų, niekšišškai buvo nužudyti jauni vyrai – neseniai atgavusios nepriklausomybę Lietuvos valstybės pareigūnai. Jie niekam nieko nedarė blogo. Jie tik dirbo savo darbą – saugojo Lietuvos sieną, valstybės ekonominius interesus.

Jie buvo ne tik pareigūnai. Žuvo motinų sūnūs, vaikų tėvai, šeimų galvos – mylimi ir mylintys. To neužmirštamo vasaros ryto tragedija iki širdies gelmių sukūrė ne tik artimuosius, sukūrė visą Lietuvą. Šis įvykis plačiai nuskambėjo per visą pasaulį, sukeldamas visuotinį pasipiktinimą žvėriškai įvykdytu nusikaltimu.

Koks buvo nusikaltimo tikslas? Juk jis negalėjo sustabdyti mūsų žengimo į laisvę. Dabar mes suprantame: mus norėjo įbauginti, sukelti paniką, priversti trauktis. Tačiau mes atsilaukėme, ištvėrėme, nepalūžome, neišklydome iš pasirinkto kelio, neišsižadėjome savo tiesos – būti šeiminkais mūsų žemėje.

Paminklas žuvusiems Medininkuose – Antakalnio kapinėse.

Nuotr. M. Sakalausko.

Tačiau iki šiol negalime atsikratyti kartėliu sieloje, nepasitenkinimu dėl to, kad teisingumo ranka dar nepasiekė žmogžudžių. Lietuvos teisingumo institucijos per praėjusį laiką nuveikė didelį darbą, ieškodamos žmogžudystės organizatorių ir vykdytojų. Yra vilčių, kad šis triušas nenueis perniek ir mes pamatysime nusikaltėlius teisiamųjų suole.

Šiandien žengiame dar vieną žingsnį, įamžindami kritusiųjų Medininkuose atminimą, atidengiamo jiems taurų paminklą. Jis primins šią tragediją ir mums, Lietuvos žmonėms, ir kitų valstybių piliečiams, atvykstantiems į mūsų šalį pro žilą senovę menančius Medininkų vartus. Amžina šlovė didvyriams. Jų vardų mes neužmiršime niekada.

Vidaus reikalų ministras Romasis Vaitiekūnas, bė kita ko, pasakė: „Skaudu, bet jaunų Lietuvos pareigūnų žudikai dar nesuimti, dar nestojo prieš Dievo, įstatymo ir žmonių teismą, nesulaukė pelnyto atpildo už pralietą kraują. Ir nebus ramybės nei

žuvusiems, nei mums, gyviesiems, kol neįvykdysime šios šventos pareigos – nepalikti blogio nenubausto“. Ir tikrai, spaudoje pasirodė pranešimai, kad kurį laiką sustojusi Medininkų byla vėl tęsiama, buvusių omonininkų butuose vėl atliktos kratos ir rasta kai kas įdomaus. Daug vilčių teikia ir prezidento Algirdo Brazausko susitikimas Maskvoje su Rusijos prezidentu Borisu Jelcinu, kuriame negalėjo būti neužsiimta apie ten besislapstančius nusikaltimo vykdytojus bei jų grąžinimą Lietuvos Respublikos teismui.

O Medininkų poste amžinoje sargyboje nuo šiol stovės 7 kryžiai, primindami visiems laisvės ir nepriklausomybės kainą. Medininkų pilis bus dar vienas paminklas visiems visų laikų Lietuvos valstybės gynėjams.

NAŠLAITĖ, KURIA TURI KAŽKAS PASIRŪPINTI. JOS VARDAS – MEDININKŲ PILIS

Jonas Albertavičius, Žurnalistas

Inžinierius Leonas Antanas Maskaliūnas projektavo, statė ir konsultavo šešiolikoje pasaulio valstybių, dirbo Tailande, Japonijoje, Pietų Korėjoje, Irane, Kuveite, Saudo Arabijoje, Filipinuose, Malajuose. Išvažiavęs iš JAV su 11 mėnesių sūneliu, sugrįžo atgal, šiam pabaigus vidurinę mokyklą Kuveite.

L. A. Maskaliūnas buvo šeštojo Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo organizacinio komiteto pirmininkas, o septintojo metu Architektų sąjungoje skaitė paskaitą apie tipinių namų statybą pasaulyje, blokelių, pakeliamų plokščių gamybą.

Šiandien jis turi dar vienas, bene pačias svarbiausias savo gyvenime pareigas – yra Medininkų pilies atstatymo projekto valdybos pirmininkas. Amerikos lietuvių inžinierių architektų sąjunga (ALIAS) jam kartu su Albertu Kereliu (valdybos vicepirmininkas) ir Liudu Šleniu (iždininkas) patikėjo rūpintis, kad būtų atstatyta ši senovėje garsi pilis, surinkta šiam tikslui reikiama pinigų suma.

Kaip sekasi, ar dosnūs aukotojai, kokie Lietuvoje patirti įspūdžiai – apie tai kalbamės su Medininkų pilies atstatymo projekto valdybos pirmininku Leonu Antanu Maskaliūnu.

– Sumanymas atstatyti Medininkų pilį tokiu metu, kai mūsų ekonomika vos kvėpuoja, kai kam atrodo kaip ne šios dienos darbas. Ką į tai galėtumėte atsakyti?

– Tiems, kurie taip sako, matyt, širdies neskaudėjo kaip pro Trakus važiuojančiam mūsų poetui Marionui. Kiek dar galima laukti? Kol pradėsime gyventi geriau, kai atsistosime ant kojų? Ir kol paskutiniai mūsų praeities paminklai galutinai sugrius? Mes negalėjome žmoniškai tvarkyti savo praeities paminklų per šiuos 50 metų, o prieš tai negalėjom, nes to nepageidavo ankstesni Maskvos carai.

Ir dabar, kai pagaliau atėjo ilgai lauktas laikas, net ir Amerikoje vienas kitas pasako: o kodėl mes neremiam našlaičių? Gal tai geresnis dalykas, negu atstatyti Medininkų pilį? Aš sutinku, kad būtų gerai juos paremti. Bet yra pakankamai daug šalpos ir

labdaros organizacijų, kurios rūpinasi našlaičiais. Be to, esame girdėję daug nemalonių dalykų, kai siuntinius vaikams vieną dieną padalija, o kitą jau atima arba pakeičia skudurais. Kai mus tokie dalykai pasiekia, žmonės sako: kam aukoti, jeigu vis tiek pavogs?

O argi Medininkų pilis – ne pati didžiausia Lietuvos našlaitė, kuria irgi juk turi kažkas pasirūpinti? Laikas, lietus ir vėjas daro savo. Ir šiandien stebina didingas ir erdvus kiemas, nepaprastai lygiai, tikrų meistrų išmūrytos sienos, sudėliotos iš tūkstančių riedulių. Ši pilis verta to, kad būtų visai atstatyta. Būtų idealu, jei

galėtume surinkti tiek lėšų. O kol kas mūsų užmojis kuklesnis – atstatyti pagrindinį bokštą, kuris dar vadinamas donžonu. Šiam penkių aukštų bokštui atstatyti ketiname surinkti 30-40 tūkst. JAV dolerių. Tačiau į pilies atstatymą mes pirmiausia žiūrime kaip į moralinę pagalbą Lietuvai, nes materialinės visiems griūvantiesiems ir apleistiems praeities paminklams reikėtų nepalyginti daugiau. Taip jau išėjo, kad Mindaugo laikų Lietuva per Medininkų tragediją atėjo ir į šiuos laikus, kai vėl, jau kelintą kartą, reikėjo ginti valstybės nepriklausomybę. Tautos didžiaviryū kraujo kaina neužmirštama, o iškilianti Medininkų pilis būtų tarsi jų apginta tvirtovė.

– Jums, be abejo, rūpi, kad kiekvienas paaukotas doleris būtų pagal paskirtį panaudotas. Kaip ketinate to pasiekti?

– Lietuvos bėda ir gėda, kai, pavyzdžiui, vaistai nuslysta į šalį ir atsiduria turguje, kai pinigai nueina neaiškiais keliais ir galų neįmanoma surasti. Mes turime garantuoti savo aukotojams, kad kiekvienas doleris – tai konkretus akmuo ar plyta, įmūryta į Medininkų sieną ar bokštą. Esame labai griežtai nusistatę, kad mokėsime tik už atliktą darbą. Ne už tyrimus, archeologinius kasinėjimus, o tik už mūrą, kurio įkainius ir apimtis galima lengvai apskaičiuoti. Be to, šiam reikalui turime atstovus Vilniaus technikos universiteto docentus Aloyzą Juzėną ir Vilių Bagdoną,

Lietuvos televizijos „Panoramos“ žinių laidos reporteris B. Slavinskas, Paminklotvarkos departamento direktorius, Medininkų pilies projekto autorius Jonas Glemža, Milda Mikulionytė – tėvo Stanislavo Mikulionio duktė ir jo pradėto darbo tęsėja ir Leonas Maskaliūnas, Medininkų Pilies Atstatymo fondo pirmininkas

kurie mums padės. Beje, nei jų, nei mano, nei kitų projekto valdybos narių darbas nėra apmokamas, niekas negauna algų.

Žengėme dar vieną labai svarbų žingsnį: Vilniaus „Senamiesčio“ banke atidarėme dvi sąskaitas – litais ir valiuta. Dabar jau nėra jokių kliūčių pervesti pinigus iš Amerikos arba aukoti Lietuvoje. Ir Lietuvoje atsiranda norinčių prisidėti prie šio kilnaus darbo – jau gavome pažadą iš vieno verslininko, kad Medininkų piliai bus paskirta tūkstantis dolerių. Tikime, kad norinčiųjų paremti bus ir daugiau, nes šiandien Lietuvoje yra pakankamai turingų žmonių. Kaip sakoma mūsų skelbime, nė viena auka ne per maža, nė viena ne per didelė. Atstatytame bokšte numatoma įkurti muziejų, kuriame bus saugomos įrašytos mecenatų ir rėmėjų pavardės. Mecenatais laikome tuos, kurie paaukoko 1 tūkst. JAV dolerių ir daugiau, rėmėjais – paaukojusius nuo 100 iki 1,000 JAV dolerių, aukotojus, kurie skirs iki 100 JAV dolerių arba atitinkamą sumą litais. Mecenatams taip pat numatome įteikti atitinkamus žymenis. Kaip matome, tai ir būdas įamžinti save, savo pavarde, palikti pėdsaką istorijoje.

– Kai lankėmės Medininkų pilyje, jūs kalbėjote ir apie jos pritaikymą šiandienos poreikiams. Tai irgi galėtų sudominti būsimus aukotojus.

– Kadangi yra toks didelis, puikus kiemas, atrodo, būtų idealu rengti vasaros koncertus po atviru dangumi, vaidinimus, kurie, pavyzdžiui, yra labai populiarūs Atėnuose, prie Akropolio. Panašūs vaidinimai vyksta ir Egipte, prie piramidžių. Tai labai traukia turistus, jie nori čia praleisti vakarus. Ir mes galėtume į savo vaidinimus įvesti Lietuvos istoriją, anuometinius kovų ir gyvenimo vaizdus. Garbingos senovės dvasia būtų perteikiama tikrais reginiais, ir užsienio turistai išsivežtų neužmirštamų įspūdžių.

Bet Medininkų pilis jau šiandien gali tapti bendravimo, susitikimų ir, žinoma, darbo vieta tiek Lietuvos, tiek ir išeivijos jaunimui. Čia surastų ką veikti ir skautai, ir ateitininkai, ir neolituonai, ir įvairios kitos jaunimo organizacijos. Esame numatę nupirkti palapinių, kurios būtų pastatytos pilies kieme, o suvažiavęs iš visur jaunimas galėtų vieną kitą savaitę padirbėti, pagyventi, vakarais pabendrauti prie laužo. Manau, kad tokios stovyklos, pritraukiant ir vietinį jaunimą, padėtų mums labiau suartėti, ne vienam gal ir prisiminti savo užmirštą lietuvišką kilmę, kartu padainuoti. Kai būsime tam pasirengę, numatome kreiptis pagalbos į ministerijas ar kitas įstaigas, galinčias maitinti, nuvežti ir kt. Tai planai kitai vasarai.

– Aukų rinkimas – tai ir nemažas organizacinis darbas. Ko reikia, kad jis būtų kuo sėkmingesnis?

– Kuo daugiau informacijos. Jos ir Lietuvoje, ir Amerikoje labai stinga. Straipsnius apie Medininkų pilies praeitį, jos atstatymą spausdino „Draugas“, kita išeivijos ir Lietuvos spauda. Aukų rinkimo vėjus vyksta gana sėkmingai, nors po rinkimų nuotaika ne vienam buvo kritusi. Jautėsi nusivylimas, kad Lietuva, pirmoji atsikračiusi komunizmo, pirmoji vėl išsirinko komunistus. Taip rašė amerikiečių spauda. Jautėmės, lyg būtume gavę mazgotę per veidą. Ir paprašytas aukoti dažnas atsakydavo: kodėl turiu ten investuoti, geriau pasidėsiu į banką ir iš to gyvensiu. Kad ir kaip ten būtų, bet kiekvienas išeivijoje gyvenantis lietuvis vis tiek savo šaknimis yra susijęs su Lietuva, nori jai padėti, žino, kad ši pagalba reikalinga. Tai ir padeda rasti bendrą kalbą.

Kartu dar kartą noriu ir Lietuvos verslininkus, turizmo firmas, šiaip turtingus žmones paraginti prisidėti aukomis, kad naujam gyvenimui iškiltų tiek amžių griuvėsiais žiūrėję karališkieji Medininkai.

MEDININKŲ PILIES ATSTATYMO FONDAS M.P.A. FUND

9525 SOUTH 79TH AVENUE, HICKORY HILLS, IL 60457

TEL. (708) 599-2000

FAX (708) 599-6440

GARBĖS NARIAI

Julius Leiconas
Lietuvos Statybos ir Urbanistikos
Ministras

Juozas Nekrošius
Lietuvos Kultūros
Ministras

Vaclovas Kleiza
Lietuvos Konsulas
Chicago, JAV

Jonas Dainauskas
Istorikas

Jurgis Dvarionas
Lietuvos Kultūros Fondas

Jonas Glemža
Gen. Direktorius
Paminklotvarkos

Napalys Kitkauskas
Architektas-Istorikas

Grožvydas Lazauskas
Pirmininkas
Amerikos Lietuvių Taryba

Regina Narušienė
Pirmininkė
JAV LB Krašto Valdyba

VALDYBA

Leonas Maskaliūnas
Pirmininkas
6 Brook Lane, Palos Park

Albertas J. Kerelis
Exc. VicePrezidentas

Vytautas Peseckas
Sekretorius

Liudas Šlenys
Iždininkas

Jonas Albertavičius, V.P.

Alfonsas Jocys, V.P.

Milda Mikulionytė, V.P.

Vilius Paipalas, V.P.

Juozas Šarkus, V.P.

Donaldas Zdanevičius, V.P.

Vida Lebedaitė
Administratorė

REVIZIJOS KOMISIJA

Tadas Bukaveckas, ALIAS
Pirmininkas

Vilhelmas Bagdonas, V.T.U.
Adolfas Jelionis, IPSA
Aloyzas Juzėnas, V.T.U.
Vladas Sinkus, ALIAS

LAIŠKAS SKAITYTOJAMS

1995 m. kovo 5 d.

Malonus Technikos Žodžio skaitytojau - remėjau:

Susipažinimui siunčiame Medininkų Pilies Atstatymo Fondo (MPA Fund) paruoštą „Technikos Žodžio“ 1995 m. I-ąjį numerį, skirtą Medininkų pilies atstatymo projektui. Šį specialų žurnalo numerį savo straipsniais parėmė Lietuvos mokslininkai-architektai, archeologai, istorikai, žurnalistai. Žinome, kad Medininkų pilis, pastatyta karaliaus Mindaugo laikais, keturis šimtmečius saugojo Lietuvą nuo totorių ir kryžiuočių. Po XVII amžiaus ji neteko savo reikšmės, ir buvo užmiršta. Tačiau 1991 metų tragiškų dienų įvykiai Medininkų pasienio poste, tartum žaibas praplėšė užmaršties skraistę, Medininkų pilis Lietuvai tapo gyvybiškai reikalinga, jos atstatymas būtų pats geriausias paminklas žuvusiems Medininkų pasienio poste.

Vienų iš pagrindinių MPA Fondo veikimo tikslų – Medininkų pilies atstatymui lėšų kaupimas. Nuoširdžiai kviečiame Jus įsijungti į Medininkų pilies atstatymo darbus, – tapti Medininkų Pilies Atstatymo Fondo nariu – Mecenatu, Rėmėju ar Aukotoju. MPA Fondui aukojusiųjų asmenų pavardės ir organizacijų pavadinimai bus skelbiami spaudoje ir įrašyti aukojusiųjų Medininkų pilies atstatymui Garbės lentoje.

Medininkų pilies atstatymo darbai jau vykdomi! Jūsų ir Jūsų organizacijos parama būtų labai svarbi! Nė viena auka nė per maža, nė viena per didelė! Lietuva ryžtingai remia šį projektą, – prisidėkime ir mes!

Su pagarba,

Leonas A. Maskaliūnas
Medininkų Pilies Atstatymo
Fondo pirmininkas

UNITED STATES

Boston, MA
Chicago, IL
Cleveland, OH
Detroit, MI
Los Angeles, CA
New York, NY
Philadelphia, PA
Washington, DC
Denver, CO
St. Petersburg, FL
San Francisco, CA
Seattle, WA

CANADA

Montreal
Ottawa
Toronto

AUSTRALIA

Adeleide
Canberra
Sidney
Melbourne

ENGLAND

London

ARGENTINA

Buenos Aires

BRAZIL

Sao Paulo, S.P.

VENEZUELA

Maracaibo

GERMANY

Heidelberg
Stuttgart

POLAND

Stettin-Szczecin

LITHUANIA

Vilnius
Kaunas/Sauliai
Klaipeda

CENTRAL COMMITTEE:

PRESIDENT

Albertas J. Kerelis
8710 W. 123 St.
Palos Park, IL 60464

VICE-PRESIDENT

Vytautas Pesockas

VICE-PRESIDENT

Jonas Baris

SECRETARY

Rimantas Kuncas-Zemaitaitis

TREASURER

Tadas Bukaveckas

CENTRAL SECTION DIRECTOR

Leonas Maskaliunas

SOCIAL ACTIVITIES

Ramojus Vaitys

MEMBERSHIP

Kestutis Pempe

PUBLIC RELATIONS

Romualdas Kaminskas

STUDENT AFFAIRS

Stasys Backaitis, Ph. D.

EXECUTIVE DIRECTOR

Bronius Galinis
277 Prospect St.
Norwell, MA 02061

THE ENGINEERING WORLD

JOURNAL

"TECHNIKOS ZODIS"

Viktoras Jautokas

EDITOR

Turinio tąsa

Medininkų pilies senovė.....	J. Dainauskas.....	31
Medininkai castle in ancient times		
Medininkų apylinkių landšaftas.....	K. Labanauskas.....	34
The environment surrounding the Medininkai castle		
Paminklas karaliui Mindaugui.....	D. Bindokienė.....	37
A monument to king Mindaugas		
Virš donžono iškelsime trispalvę!.....	A. Kerelis.....	40
We shall raise the Lithuanian flag over the main tower!		
MPA Fondo pranešimas.....		42
The report of Medininkai Fund		
Stovykla Medininkų pilyje.....	J. Buzaitytė.....	44
Camping within the walls of the Medininkai castle		
Negyjanti žaizda – Medininkai.....	J. Albertavičius.....	46
Medininkai – wound doesn't heal		
Septyni kryžiai Medininkuose.....	J. Albertavičius.....	47
Seven crosses at Medininkai		
Našlaitė, kurią turi kažkas pasirūpinti.....	J. Albertavičius.....	50
An orphan, who should be taken care of by someone		
Laiškas skaitytojams.....		52
Letter to the readers		

ALIAS - PLIAS ĮGALIOJINIŲ SĄRAŠAS

AURORA, CO

Bruno Masiokas
13902 E. Marina Drive #404
Aurora, CA 80014-3756
U.S.A.

CLEVELAND, OH

Alfa Juodikis
3181 Alla Drive
Seven Hills, OH 44131

DETROIT, MI

Saulius Šimoliunas
665 W. Warren
Detroit, MI 48201
313/832-3117

PHILADELPHIA, PA

Putinas Mašalaitis
645 Fletcher Road
Wayne, PA 19087

SAN FRANCISCO, CA

A. M. Jazbutis
19330 Riverside Drive
Sonoma, CA 95476
707/938-0430

SEATTLE, WA

V. V. Lapatinskas
5919 Wilson Avenue, South
Seattle, WA

ST. PETERSBURG, FL

V. Budrionis
10288 - 98th Street North
Seminole, FL 34643

WASHINGTON, DC

S. Bačkaitis
P. O. Box 558
Great Falls, VA 22066

MELBOURNE, VIC

AUSTRALIA
Petras Bimba
57 Pakenham Street
Blackburn, VIC 3130
AUSTRALIA

VAKARINĖ AUSTRALIJA

Vytautas B. Radzivanas
66 Wimbledon Street
Beckenham, West Australia 6107

TECHNIKOS ŽODIS
The Engineering Word
c/o A. Brazdžiūnas
7980 West 127th Street
Palos Park, IL 60464

BULK RATE
U.S. POSTAGE PAID
Chicago, Illinois
Permit No. 7652

Address Correction Requested

TO:

Empty rectangular box for recipient address.

LIETUVOS

JAUNIMAS

PILIES

ANGOJE